

ROSA LUKSEMBURG

REFORM MU?

DEVİRİM Mİ?

REFORM MU, DEVRİM Mİ?¹

İlk bakışta yazının başlığı şaşırtıcı gelebilir: Reform mu, Devrim mi? Sosyal demokrasi, sosyal devrime karşı olabilir mi? Ya da Sosyal demokrasi, son amacı olan sosyal devrim, yani var olan düzenin yıkılması ile sosyal reformlar arasında bir seçim yapabilir mi? Tabii ki, hayır. Sosyal demokrasi açısından, proleter sınıf kavgasının yürütülmesini, son amaç olarak siyasi gücün ele geçirilmesi ve ücret sisteminin kaldırılmasını sağlayacak bir tek yol vardır. Bu da, gerek sosyal reformlar, gerek emekçi halkın durumunun –var olan temel üzerinde- düzeltmek için, gerekse demokratik kuruluşlar uğruna verilecek pratik günlük mücadelelerdir. Sosyal demokrasi açısından, sosyal reform ile sosyal devrim arasında kopmaz bir bağ vardır. Çünkü sosyal reform uğruna verilecek mücadele araç, sosyal devrim ise amaçtır.

İşçi hareketi açısından büyük bir önem taşıyan bu iki noktanın karşı karşıya gelmesine ilk kez, Eduard Bernstein'in kuramında rastlıyoruz. Bernstein bu düşüncelerini, 1897-98 yıllarında, "Sosyalizmin Sorunları" başlığı altında 'Neue Zeit' adlı dergide ve özellikle 'Sosyalizmin Ön Koşulları' adlı kitabında anlatıyor. Tüm kuram aslında sadece şu düşünceyi ortaya koyuyor: Sosyal demokrasinin son amacı olan sosyal devrim bırakılıp, sınıf mücadelesinin aracı olan sosyal reform amaç haline getirilmelidir. Ayrıca, Bernstein'in şu cümlesi de onun bu görüşlerini çok açık bir biçimde belirtir: "Ne olursa olsun, son amaç benim için hiçbir şeydir; hareket ise her şeydir."

Sosyal demokratik hareketi burjuva demokrasisi ile burjuva radikalizminden ayıran nihai sosyalist amaç, tüm işçi hareketi, kapitalist düzeni boşuna onarmaya yönelen bir kavga halinden çıkarak, onu kapitalizme karşı ve kapitalist düzeni ortadan kaldırma uğruna verilen bir sınıf kavgası biçimine dönüştüren tek ve gerçek yoldur. Böylece, sorumuzu yeniden tekrarlayabiliriz: "Sosyal reform mu, devrim mi?" Bernstein ve taraftarları arasındaki tartışmada önem kazanan nokta, şu ya da bu kavga biçimi veya şu ya da bu taktik değil, yalnızca sosyal demokratik hareketin varoluşudur.² Bu gerçek, işçiler söz konusu olduğundan iki kat önem kazanır. Çünkü sözü edilen hareketi etkileyecek olan işçilerdir ve varlıkları tehlikeye girecek olanlar da yine onlardır. Bernstein'in parti içinde, kuramsal olarak formüle ettiği oportünist akım, bilinçsiz bir çabadan başka bir şey değildir. Partiye katılmış küçük burjuva unsurların üstünlüğünü garantileyecek olan bu çaba, ayrıca küçük burjuva ruhu ile parti pratiği ve parti amaçlarını da değiştirecektir. Sosyal reform mu, devrim mi sorumuzu başka bir açıdan şöyle sorabiliriz: Sosyal reform, ya da devrim, son amaç ya da hareket sorusu, diğer açıdan işçi hareketinin karakteri küçük burjuva mı, proleter mi sorusudur.³

Berlin, 18 Nisan, 1899

Rosa Lüksemburg

BİRİNCİ BÖLÜM*

1. OPORTÜNİST YÖNTEM

Eğer kuramlar, dış dünyadaki olayların insan beynine yansıyan görüntüleri ise, Eduard Bernstein'in kuramı göz önünde bulundurulduğundan, bu varsayıma şu sözleri de eklemek gerekir: Görüntüler bazen, baş aşağı da durur. Sosyal reformlarla –Alman sosyal reformlarının hepten uyutulmasından sonra- sosyalizmi yürürlüğe sokma teorisi, üretim süreci üzerinde –İngiliz makine işçilerinin yenilgisinden sonra- sendikalarının denetimi, sosyal demokrat parlamento çoğunluğu –Saksonya Anayasası'na getirilen değişikliklerden ve genel oy hakkına yönelen komplolardan sonra- türünden teoriler! Bernstein'in açıklamalarının ağırlık noktası bizim görüşümüze göre, onun, sosyal demokrasinin pratik görevleriyle ilgili düşüncelerinde değil, kapitalist toplumun objektif gelişiminin biçimine ilişkin görüşlerindedir. Ki bunlar, sosyal demokrasinin görevleriyle sıkı bir bağlantı içinde bulunuyor.

Kapitalist gelişim, Bernstein'in kanısınca, kapitalizmin genel çöküşünü giderek daha çok olanaksız hale getiriyor. Çünkü kapitalist sistem bir yandan uyum yeteneğini artırıyor, öbür yandan da üretim gittikçe daha çok farklılaşıyor, daha çeşitli dallara ayrılıyor. Bernstein'a göre, kapitalizmin uyum yeteneği ilk olarak, kredi sistemi, işveren örgütleri ve ulaşım ile haberleşme araçlarının gelişmelerinin etkisiyle, genel krizlerin yok olmalarında ortaya çıkıyor. İkinci olarak Bernstein, üretim dallarının farklılaşıp, çeşitlenmesi ile, orta sınıfa yükselmelerini, kapitalizmin uyum yeteneğini arttıran nedenler olarak saptıyor. Üçüncü nedeni ise, sendikal mücadelenin yardımıyla proletaryanın ekonomik ve politik yükselişi oluşturuyor.

Bernstein'in bu açıklamalarından, sosyal demokrasinin pratik kavgası için genel bir sonuç çıkarabiliriz. Sosyal demokrasinin etkinliğini, siyasal devlet gücünü ele geçirme yerine, emekçi sınıfın durumunu yükseltmeğe yöneltmesidir; sosyalizmin toplumsal ve politik bir kriz ile değil, toplumsal denetimin adım adım genişletilmesi ve kooperatifçilik ilkesinin de kademeli olarak uygulanması ile yürürlüğe sokulmasıdır.

Bernstein, bu düşüncelerinde hiçbir yenilik görmüyor. Bu görüşlerin Marks ve Engels'in tek tek açıklamalarıyla ve bugüne dek güdülen genel sosyal demokrasi yoluyla, aynı çizgide oldukları kanısında. Bizim kanımızca, Bernstein'in görüşleri ile bilimsel sosyalizmin düşünce biçimi arasında, büyük çelişkiler bulunduğu tartışılmaz bir gerçek.

Tüm Bernstein revizyonizminden, kapitalizmin bugüne dek kabul edilenden daha yavaş bir gelişim içinde olduğu anlamı çıkarılsa bile, bu, gerçekte politik gücün proletarya tarafından ele geçirilmesinin ertelenmesi, dolayısıyla mücadelenin daha yavaş bir tempoya girmesi demek

* Bernstein'in makaleleri üzerine: "Probleme des Sozialismus", 'Neue Zeit', 1897/98. Leipziger Volkszeitung, 1898

olur. Ancak öyle değil. Bernstein'ın üzerinde durduğu nokta, gelişimin hızı değil, kapitalist toplumun gelişme biçimi ve buna bağlı olarak sosyalist düzene geçiş oluyor.

Sosyalist kuram, genel ve yıkıcı bir krizi sosyalist devrimin çıkış noktası olarak varsayar ise, bizim kanımızca, burada, şu iki nokta arasındaki farkın da göz önünde bulundurulması gerekir: Bu varsayım, içinde yatan temel düşünce ve bu düşüncenin dış görünüşü. Düşünce, kapitalist düzenin kendi içindeki çelişkilerden dolayı kendi kendini parçalayacağı ya da devamının artık olanaksız olduğu bir ana ulaştıracağını kabul ediyor. Bu anın genel ve ürkütücü bir ticari kriz biçiminde ortaya çıkacağı düşüncesi de belirli nedenlere dayanıyor. Bu nedenler ne olursa olsun, ortaya çıkacak kriz, temel düşünce açısından hiçbir zaman önemsiz değildir ve ikinci planda kalmaz. Sosyalizm, bilindiği gibi, bilimsel açıdan kapitalist gelişmenin şu üç sonucu üzerine kurulur: En önemli nokta, çöküşü kaçınılmaz bir son haline getiren, kapitalist ekonomi içinde büyüyen anarşidir. İkinci nokta, gelecekteki sosyal düzene olumlu bir başlangıç hazırlamak üzere, üretim sürecinin toplumsallaşmasının sürekli gelişimidir. Üçüncü noktayı ise, beklenen devrimin etkin bir unsuru olacak proletaryanın gelişen örgüt ve sınıf bilinci oluşturur.

Bernstein'ın, bilimsel sosyalizmin ortadan kaldırdığı üç temel direğinden birincisi: kapitalizmin ekonomik bir çöküşe yönelmediğinin iddia ediyor, böylece kapitalist çöküşün yalnızca belirli bir biçimine değil, kendisine de karşı çıkmış oluyor. Aynen şöyle diyor: “Eğer bugünkü toplumun çöküşünden söz ediliyorsa, şöyle denebilir: genelleştirilmiş ve öncesine göre güçlenmiş bir iş dünyası krizinden çok, kapitalist sistemin çöküşünün kendi iç çelişkilerinden ileri geleceğini göz önünde bulundurmak gerekir”. Ve gene kendisi bu sözlerine şöyle karşı çıkıyor: “Günümüz üretim sisteminin nerdeyse aynı zamanda toptan çöküşü, toplumdaki gelişimin ilerleyişi ile, olanak dahilinde değil, olanak dışıdır. Çünkü bu gelişim bir yandan, uyum yeteneğini öbür yandan da, üretimin farklılaşmasını hızlandırır.”♦

♦ Neue Zeit, 1897/98, No: 18, s. 555 (R. Lüksemburg)

Bu sözler karşısında önemli bir soru ortaya çıkıyor. Çabalarımızın son amacına neden ve nasıl ulaşacağız? Bilimsel sosyalizm açısından, sosyalist devrimin tarihsel zorunluluğu, özellikle, kapitalizmin içinde gelişen ve kapitalist sistemi bütün yolların kapalı olduğu bir çıkmaza sokan anarşide belirir. Bernstein gibi, kapitalist sistemin kendi çöküşüne yönelmediğini kabul edersek, sosyalizm de nesnel zorunluluğunu yitirir. Böylece sosyalizmin dayandığı bilimsel ispatın temel taşlarından geriye öbür ikisi kalıyor: toplumsallaştırılan üretim süreci ve proletaryanın sınıf bilinci. Bu iki noktanın Bernstein açısından da önem taşıdıklarını, onun şu sözleri kanıtıyor: “Sosyalist düşünce dünyası çöküş kuramını ortadan kaldırmakla, inandırıcı gücünden hiçbir şey yitirmez. Eski krizlerin ortadan kaldırılmasına ya da onların biçim değiştirmelerine yol açan, tarafımızdan sayılan unsurlar nelerdir? Üretimin ve mübadelenin toplumsallaşmasını sağlayacak ön koşullar ve hatta kısmen ilk adımlarını oluşturacak tüm olaylar, bu unsurları meydana getirir.”♦

Bu sonucun da inandırıcı olmadığını kanıtlamak için kısa bir inceleme yeterli olacaktır. Bernstein’ın kapitalist uyum aracı olarak tanımladığı kartellerin, kredilerin, gelişmiş uyum araçlarının ve işçi sınıfının yükselişinin taşıdıkları önem nedir? Bu önem, kapitalist ekonomi içindeki çelişkilerin bütünüyle ortadan kaldırılması ya da hiç olmazsa bu çelişkilerin daha çok gelişmelerine ve sivirmelerine engel olunmasıdır. Böylece krizlerin önlenmesi, üretim ile mübadele arasındaki çelişkilerin –kapitalist temel üzerinde- yok olması anlamına gelecek; işçilerin ise, kısmen işçi kısmen de emekçi sınıf olarak daha üstün bir düzeye erişmeleri, sermaye ile emek arasındaki çelişkiyi körleştirme anlamı taşıyacaktır. Karteller, kredi sistemleri, sendikalar kapitalist çelişkileri ortadan kaldırıp, dolayısıyla kapitalizmi koruyarak kapitalist çöküşten kurtarıyorlarsa –bundan dolayı Bernstein, bu unsurları “uyum aracı” olarak adlandırıyor- nasıl olur da aynı zamanda sosyalizmin “ön koşullarını hatta ilk adımlarını” oluşturabilirler? Herhalde, üretimin toplumsal karakterini daha da belirginleştirerek. Ancak bu sırada, toplumsal karakteri kapitalist biçimden ayırmadıklarından, toplumsallaşmış üretimden sosyalist biçime geçişi de aynı derecede gereksiz kılarlar. Bundan dolayı sosyalist düzenin ilk adımlarını ve ön koşullarını sadece kavramlar olarak ortaya koyarlar: tarihsel anlamda sergileyemezler. Bunun sonucu, ortaya, sosyalizm anlayışımız sayesinde, sosyalizme bağlı bildiğimiz, gerçekte, onu gereksiz kılan görüntüler ortaya çıkar. Böylece sosyalizmin üç dayanak noktasından arta kalan, sadece proletaryanın sınıf bilinci oluyor. Ancak bu bilinç de, giderek daha çok belirginleşen ve fazlalaşan kapitalist çelişkilerin, çöküşün zihinlere yansımaları olmaktan çıkar, sadece bir ideal halini alır. Kapitalizm, çöküşten uyum araçları ile korunduğuna göre, bu idealin inandırıcı gücü de, ona yakıştırılan kendi kusursuzluğundan gelir.

♦ a.g.e., s. 554 (R. Lüksemburg)

Böyle bir yolla elde edilen sosyalist program temellendirilmesi ‘salt bir bilme’ ya da daha basit bir deyişle, idealist bir gerekçeleme oluyor. Bu arada da nesnel zorunluluk, yani sosyalist programın maddi toplumsal gelişimle açıklanması ortadan kayboluyor.

Revizyonist kuram da şu iki şık arasında, bir seçim yapmak zorunda kalıyor: Birinci şıkta, kapitalist düzenin iç çelişkileri sosyalist değişime yol açıyor. Öyleyse, kapitalist düzen geliştikçe iç çelişkiler de fazlalaşiyor. Ve herhangi bir zamanda, şu ya da bu biçimde bir patlama kaçınılmaz bir sonuç oluyor. O zaman da, “uyum araçlarının” etkisiz kaldıklarını kabul etmek gerekiyor. Böylece de çöküş kuramının doğruluğu kanıtlanıyor. İkinci şıkta ise, “uyum araçları” kapitalist sistemin parçalanmasını önleyecek güçteler. Yani sistem içindeki çelişkileri ortadan kaldırarak, kapitalizme yaşayabilecek gücü kazandıracaklar. O zaman da sosyalizm tarihsel gerekliliğini yitiriyor; toplumun maddi gelişiminin bir sonucu olma dışında, istenilen herhangi bir şey oluyor. Bu ikilem, bir başka ikileme yol açar. Ya revizyonizm, kapitalizmin gidişine ilişkin düşüncelerinde haklıdır, o zaman toplumun sosyalist değişimi bir ütopya oluyor; ya da sosyalizm bir ütopya değildir, o zaman da “uyum araçları” kuramı tutanaksız kalır. İşte asıl soru da bu!

2. KAPİTALİZMİN UYUMU

Bernstein’a göre, kapitalizmin uyumunu sağlayan en önemli etkenler, kredi sistemi, gelişmiş ulaşım araçları ve işveren örgütleridir.

İlk olarak, kapitalist ekonomide görevleri çok çeşitli olan krediyi ele alalım. Bu görevler içinde en önemlisi, bilindiği gibi, üretimin yayılma yeteneğinin fazlalaşmasını ve mübadele ilişkilerinin kurulmasını ve kolaylaşmasını sağlamaktır. Kapitalist üretim içindeki sınırsız yayılma eğilimi özel mülkiyetin sınırlarına, özel sermayenin kısıtlılığına gelip dayanır.

İşte bu anda kredi, bu sınırları kapitalist biçimde ortadan kaldırmaya, bir çok özel sermayeyi bir bütün –anonim şirket- haline getirmeye çalışan ve kapitalistlerin kendilerine ait olmayan sermayeleri kullanma hakkını –endüstri kredisi- elde etmelerine yardım eden bir araç biçimine bürünüyor. Öte yandan endüstri kredisi, ticari kredi olarak, mübadeleyi çabuklaştırıyor, yeni sermayenin üretime geri akmasını, dolayısıyla da üretim sürecinin tüm dolaşımını hızlandırıyor. Kredinin bu iki görevinin krizlerin oluşumuna yol açtığı kolaylıkla gözden kaçabilir. Eğer krizler, bilindiği gibi, üretimin genişleme yeteneği ve eğilimi ile sınırlı tüketim yeteneği arasındaki çelişkiden ortaya çıkıyorsa, o zaman da kredi, hakkıyla, bu çelişkiyi mümkün olduğu kadar sık patlayacak özel araç olur. Kredi öncelikle, üretimin genişleme yeteneğini sonsuza doğru hızlandırır; aynı zamanda itici gücü de oluşturarak, üretimi Pazar sınırları dışına taşmaya yöneltir. Ancak, bu gelişimleri izleyen tepkiler de, etkiler gibi iki yönlüdür. Üretim sürecinin bir unsuru olarak kredi, aşırı üretime yol açmışsa, mal mübadelesini kolaylaştırıcı özelliğiyle kriz

anlarında, kendi oluşturduğu üretim güçlerini büyük bir hızla yok eder. İlk dar boğaz belirtisinde kredi sıkışır, gerekli olduğu yerde de mübadeleyi kendi başına bırakır. Kredi, artık ortaya çıktığı her yerde, amaçsız ve etkisiz bir unsur haline gelir, böylece de krizlerde tüketim yeteneğini en düşük ölçüye indirir.

Bu iki sonuçtan başka, kriz oluşumları söz konusu olduğunda, kredinin etkileri daha da çoğalır. Kredi, kapitaliste, kendine ait olmayan sermayeyi teknik açıdan kullanma yeteneğini sağladığı gibi, ona ayrıca, bu sermayeyi cesur ve sorumsuz olarak kullanabilecek, büyük tehlikeler göze alarak spekülasyonlara gidecek itici gücü de verir. Bunların dışında kredi, mal mübadelesinin gizli bir aracı olarak krizleri pekiştirmekten öte –tüm mübadeleyi, en düşük ölçüde madeni paranın gerçek (reel) temel olarak alındığı, her ölçüde zorlama birleştirilmiş suni bir mekanizmaya dönüştürerek- krizlerin ortaya çıkmalarını ve yayılmalarını kolaylaştırır. Görüldüğü gibi kredi, krizleri ortadan kaldırmaya ya da hafifletici bir araç olmaktan çok uzaktır. Tam tersine, krizlerin oluşumunda etken bir rol oynayan kuvvetli bir unsurdur. Bu zaten başka türlü de olamaz. Çok genel bir tanımla, kredinin özel görevi, kapitalist ilişkiler içindeki dayanıklılığın, sertlik ile yıkılmazlığın en küçük kalıntılarını da ortadan kaldırmaktan başka bir şey değildir. Kredi, her alana olanak dahilinde en geniş esnekliği

getirecek, tüm kapitalist güçleri büyük ölçüde genişleyici ve hassas bir duruma sokacaktır. Böylece de, kapitalist ekonomi içindeki karşı güçlerin belirli sürelerde, birbirleriyle çarpışmalarından başka bir şey olmayan krizlerin kolaylaştırılıp, keskinleştirilebilecekleri açıktır.

Bu gerçek, bizi şu soruya yöneltiyor: Kredi, nasıl olur da kapitalizmin “uyum aracı” görünümüne bürünür? Kredinin yardımıyla “uyum” hangi ilişki ya da biçim içinde düşünülürse düşünülün, uyumun gerçek varlığı, gerek kapitalist ekonomideki zıt ilişkilerde uyum sağlanmasında, gerek çelişkilerden bazılarının ya ortadan kaldırılmasında ya da köreltilmesinde, gerekse bastırılan güçlere herhangi bir noktada boş bir etkenlik alanı verilmesinde yatar. Bugünkü kapitalist ekonomide çelişkileri en yüksek noktaya çıkaracak bir tek araç varsa, o da kredidir. Üretimi en yüksek noktaya doğru yöneltmekle ve en ufak bir neden karşısında mübadeleyi durdurmakla kredi, üretim tarzı ile mübadele tarzı arasındaki çelişkiyi kuvvetlendirir. Ayrıca üretimi mülkiyetten ayırarak, üretim içindeki sermayeyi toplumsal sermayeye, ama karın da bir kısmını sermaye kazancı biçimine, yani salt bir mülkiyet unvanına dönüştürerek kredi, üretim ve edinme tarzı arasındaki çelişkiyi arttırır. Küçük kapitalistleri mülksüzleştirerek ve büyük üretim güçlerini birkaç elde birleştirerek kredi, mülkiyet ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi de fazlalaştırır. Bütün bunlardan başka, devletin üretime karışmasını gerekli kılarak (anonim şirket), üretimin toplumsal karakteri ile kapitalist özel mülkiyet arasındaki çelişkiyi de arttırır.

Tek kelimeyle, kapitalist dünyanın büyük çelişkilerini yeniden üretir, onların doruk noktalarına ulaşmalarına yardımcı olur, gelişimi süratlendirerek de, kapitalist sistemi büyük bir hızla çöküşe doğru yöneltir. Kapitalizm açısından ilk uyum aracı, kredinin ortadan kaldırılması, etkisiz hale getirilmesi olmalıdır. Bugünkü biçimiyle kredi, hiçbir zaman bir uyum aracı değil, devrimci etkisi büyük olan yıkıcı bir unsurdur. İşte, kredinin kapitalizmin de ötesine yönelen bu devrimci karakteri sosyalist havalı reform planlarını da özendirmiş, Marks'ın dediği üzere Fransız Isaac Pereire gibi büyük kredi temsilcilerini de hem peygamber hem de lümpen olarak ortaya çıkarmıştır.

Şimdi de kapitalizmin ikinci “uyum aracı” olan işveren örgütlerine⁴ daha yakından bakalım. Bernstein, bu örgütlerin üretimi düzene sokarak, anarşiyi durdurmalarını ve krizlerin üstesinden gelmesini istiyor. Kartel ve tröstlerin nasıl geliştikleri, onların çok yanlı etkileri arasında, bugüne dek derinine incelenmemiş bir olaydır. Böylece, ancak Marksist öğreti ile çözümlenebilecek bir sorun ortaya çıkıyor. Bu arada, özellikle belirtilmesi gereken bir nokta daha var. Bu da, kartellerin, tröstlerin ve benzeri kuruluşların genel ve egemen bir üretim biçimi haline geldiği ölçüde işveren kartellerinin kapitalist anarşiyi durdurabileceğinden söz edilebileceğidir. Ancak bu düşünce de, kartellerin tabiatına aykırıdır. İşveren örgütlerinin son ekonomik amacı, belirli bir dalda rekabeti ortadan kaldırarak, piyasadaki kazancın dağılımını etkilemektir. Böylece de bu endüstri dalının kazançtan alacağı pay yükselecektir. Örgütlenme, belirli bir endüstri dalındaki kazanç hadlerini, ancak öbür endüstri dallarına zarar vererek yükseltebilir. Bu nedenle de örgütün genel bir karakter kazanması olanaksızdır. Bu yöntem öteki önemli endüstri dallarında da uygulanacak olursa, örgüt elde etmek istediği etkiyi kendisi yok eder.

İşveren örgütleri kendi pratik uygulama sınırları içinde bile, endüstriyel anarşiyi ortadan kaldırmak yerine, ona yol açacak bir eğilim gösterirler. Karteller, iç pazardaki kar hadlerini yükseltmek amacıyla, iç ihtiyaçlar için kullanamadıkları fazla sermaye paylarını, daha düşük bir kar haddi ile dış ülkelere yatırırlar. Böylece mallarını dış ülkelerde, kendi ülkelerinden daha ucuza satmış olurlar. Bu tutum, dış ülkelerdeki rekabeti hızlandırır, dolayısıyla dünya pazarındaki anarşiyi arttırır. Sonuç olarak ulaşılmak istenenin tam tersine bir gelişim elde edilmiş olur. Bu alandaki en iyi örnek uluslar arası şeker endüstrisinin tarihidir.

Kapitalist üretim biçimi içinde işveren örgütleri, kapitalist gelişimin yalnızca belirli bir süreci ya da bir geçiş dönemi olarak tanımlanabilir. Gerçekten de böyle. Sonuç olarak karteller, gerçekte, tek tek üretim dallarında kar hadlerinin öldürücü düşüşüne karşı koyan kapitalist üretim tarzının bir aracıdır. Karteller, bu amaca ulaşma yolunda hangi yöntemden yararlanırlar? Aslında, bu yöntem, biriken sermayenin bir kısmının bir kenara ayrılmasıdır. Aynı yöntem bir başka biçimde krizlerde de kullanılır. Bir yumurta öbürüne ne kadar benziyorsa, böylesi bir çare de o

kadar hastalığa benzer ve ancak belirli bir ana kadar ehveni şer diye geçerli olabilir. Dünya pazarının son haddine kadar oluşturulup rakip kapitalist ülkelerce tüketilmesiyle sürüm pazarı (Absatzmarkt) küçülmeye başlayınca –böyle bir anın er geç geleceği inkar edilemez– sermayenin bir kısmının zorunlu olarak kenara ayrılması öyle bir kapsama ulaşır ki, ilaç, hastalığa, önceden örgütlenmeyle büyük ölçüde toplumsallaştırılmış olan sermaye de özel sermayeye dönüşür. Sürüm pazarında yer bulma yeteneğinin azalışı karşısında her özel sermaye payı, kendi başına şansını aramayı tercih eder. O zaman da örgütlenmelerin sabun köpüğü gibi dağılması ve yeniden bir serbest rekabete daha büyük bir oranda yer açmaları gerekir.♦

Genel olarak karteller de krediler gibi, sonuçta, kapitalist dünyadaki iç çelişkilerin tümünü ortaya çıkaran, olgunlaştıran belirli gelişim dönemleridir. Karteller, üreticiler ile tüketiciler arasındaki mübadeleyi kızıştırarak –özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde izlediğimiz gibi– üretim biçimi ile mübadele biçimi arasındaki çelişkiyi kuvvetlendirirler. Ayrıca örgütlenmiş sermaye üstünlüğünü vahşi bir biçimde emekçilerin karşısına çıkaran ve böylece sermaye ile emek arasındaki karşıtlıkları fazlaştıran karteller, üretim biçimi ile edinme (Aneignung) biçimi arasındaki çelişkiyi de arttırmaları.

Genel bir gümrük savaşını da beraberinde getiren karteller, tek tek devletler arasındaki çekişmeleri doruk noktasına erdştirerek, kapitalist dünya ekonomisinin uluslararası karakteri ile kapitalist devletin ulusal karakteri arasındaki uzlaşmazlığı kuvvetlendirirler. Bütün bunlara kartellerin üretimdeki toplulaşma, teknik yetkinleşme ve benzeri olaylar üzerinde dolaysız en yüksek devrimci etkisini de eklemeliyiz.

Karteller ve tröstler, bu nihai ve kesin etkileri ile hiçbir zaman kapitalist ekonomi içindeki çelişkileri ortadan kaldıracak bir “uyum aracı” olamazlar. Tam tersine, bunlar kapitalist sistem içindeki anarşiyi arttıran, bu sistem içindeki çelişkilerin ortaya çıkmasına yardım eden ve onun çöküşünü hızlandıran birçok araçtan bir tanesi olarak görünürler.

Kredi sistemi, karteller ve benzerleri, kapitalist ekonomi içindeki anarşiyi ortadan kaldıramıyorsa, nasıl olur da, 1873’ten bu yana, 20 yıl içinde genel bir ticari kriz ortaya çıkmaz? Bu da, kapitalist üretim biçiminin hiç olmazsa genel bir biçimde, toplumun ihtiyaçlarına

♦ 1894 yılında Engels, “Kapital”in üçüncü cildi için bir dipnotta şöyle diyor: “1865 yılında yazılanlardan sonra, Amerika ve Almanya gibi kültürün geliştiği ülkelerde, endüstrinin hızlı gelişimi dünya piyasasındaki rekabeti önemli ölçüde arttırmıştır. Kapitalist mübadele yasaları içinde hareket etmeleri gereken ve dev adımlarla gelişen modern üretici güçler, bu yasaların dışına taşmaya başlamışlardır. Bu gerçek bugün kapitalistlerin zihinlerini kurcalamaktadır. Bu durumu gözler önüne seren iki belirti vardır. Bunlardan birincisi, özellikle ihraç edebilecek malları korumayla eski gümrük himayeciliğinden ayrılan yeni gümrük duvarlarını oluşturma hastalığıdır. İkincisi ise, büyük üretim alanlarını kapsayan fabrikatörlerin oluşturdukları kartellerin (tröstlerin) düzenlemeleri dolayısıyla fiyat ve karları saptamalarıdır. Bu deneylerin sadece elverişli ekonomik hava şartları içinde yapılabilecekleri açık bir gerçektir. İlk fırtına onları yerle bir edecek ve şunu kanıtlayacaktır ki, üretimin düzenlenmesi gerekli olsa bile, bunu gerçekleştirecek güç, kapitalist sınıf değildi. Bu arada kartellere düşen görev, küçük işletmelerin büyüklerce, bugüne dek olandan daha hızlı bir biçimde yutulmalarını sağlamaktır”. (R. Lüksemburg)

gerçekten “uyduğunu” ve Marks’ça yapılan çözümlemeyi artık aştığını kanıtlayan bir işaret değil midir?

Bu soruların yanıtları kendiliğinden gelmiştir. Bernstein 1898 yılında, Marksist kriz kuramının geçerliliğini yitirdiğini tam belirtmeye çalışırken, 1900 yılında genel ve şiddetli bir kriz patlamıştır. Bunu, yedi yıl sonra Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkararak, dünya piyasasını da etkisi altına alan yeni bir kriz izlemiştir. Gözle görülen bu gerçekler, “kapitalist uyum” kuramını yerle bir etmiştir. Aynı zamanda, Marksist kriz kuramını “çöküşün ortaya çıkacağı tarih” konusunda sözüm ona iki kez yanıldığı için bir yana atanların, kuramın çekirdeğini, kuramın önemsiz bir dış ayrıntısı olan on yıllık devre ile karıştırmış oldukları da kanıtlanmıştır. Modern kapitalist endüstrinin bu on yıllık devreleri, 1860-1870 yıllarında Marks ve Engels açısından gerçeklerin basit bir yansıması olarak kabul edilmişti. Dayanılan nokta da herhangi bir doğa yasası değil, genç kapitalizmin büyük adımlarla genişleyen etki alanı ile bağlantı içinde olan bir dizi tarihsel olaydı.⁵

Gerçekten de İngiltere’de patlayan 1825 yılı krizi, bu tarihten önceki on yıl içinde, bu ülkede girişilen yol ve kanal yapımı ile gaz işletmeleri gibi büyük tesisler sonucuydu. Bunu izleyen 1836-39 krizine de yeni ulaşım araçları tesislerini gerçekleştirecek dev girişimler yol açmıştı. 1847 krizine de bilindiği gibi, alel acele yapımına başlanan İngiliz demiryolları neden olmuştu. (Sadece 1844 ile 1847 yılları arasında, yani üç yıl gibi kısa sayılabilecek bir zamanda, demiryolu yapımı için 1,5 milyon Taler[♦] yatırılması parlamentoca uygun görülmüştü.) Bu üç örnekte de sermaye ekonomisi değişik biçimlerde yeniden kurulmuş, beraberinde yeni krizler getiren kapitalist gelişime yeni temeller atılmıştır. 1857 yılında Amerika ve Avustralya’da altın madenlerinin bulunmasıyla Avrupa endüstrisine yeni pazarlar açılmıştı. İngiltere’de olduğu gibi, bu kez de yalnız Fransa’da, 1852 ile 1856 yılları arasında, demiryolu yapımına 1,25 milyar frank harcanmıştı. 1866 yılı ile 1871 yılı politik olaylarını izleyen 1873 krizi de doğal olarak, görülmemiş bir hızla Almanya ve Avusturya’da yayılan büyük endüstrinin yeniden kuruluşunun doğrudan bir sonucuydu.

Görüldüğü gibi, bugüne dek ticari krizlere yol açan olaylar, her seferinde kapitalist ekonominin alanının birdenbire genişletilmesidir. Bu, uluslar arası krizlerin her on yılda bir kendilerini tekrarlamış olması aslında salt dış görünüşle ilgili bir olay, bir rastlantıdır. Engels’in “Anti-Dühring” ve Marks’ın “Kapital”inin birinci ve üçüncü ciltlerinde verdikleri Marksçı kriz oluşum şeması, -ister her on ya da beş yılda, isterse sırayla değişerek her yirmi ya da sekiz yılda bir tekrarlınsınlar,- krizlerin iç mekanizmasını ve temeldeki genel nedenlerini ortaya çıkardığından tüm krizler için geçerlidir. Bernstein kuramının geçersizliğini en çarpıcı biçimde

♦ Taler: Para Birimi (Ç.N.)

belirten gerçek ise, 1907-1908 yılları krizinin, kredi, haberleşme ve tröstler gibi kapitalist “uyum araçları”nın en yüksek düzeye ulaştıkları bir ülkede tüm şiddetiyle ortaya çıkmasıdır.⁶

Kapitalist üretimin mübadeleye “uyum” gösterebileceği varsayımı için, ya dünya pazarının hiçbir sınır tanımaksızın sonsuza doğru büyümesi ya da Pazar dışına taşmaları önlemek amacıyla, üretim güçlerinin büyümelerinin engellenmesi gerekir. Dünya pazarının sınırsız gelişmesi olan birinci yol, fiziksel açıdan olanaksızdır. İkinci yolu tıkayan gerçek ise, üretimin her alanında teknik devrimlerin adım başı cereyan etmeleri ve bu devrimlerin her an yeni üretim güçleri yaratmalarıdır.

Bernstein’ın kanısınca, kapitalist sistemin gelişiminde etkin rol oynayan başka bir unsur da orta çaptaki işletmeler. Bernstein bu alanda dikkatimizi, bu işletmelerin “sarsılmaz karşı koyuş güçleri”ne çekiyor. Burada Bernstein, büyük endüstriyel gelişimin, “çöküş kuramı”nda belirtildiği ölçüde toplulaştırıcı ve devrimci bir çizgi izlemeyeceğine dikkati çeken bir işaret görüyor. Ancak Bernstein, bu noktada da kendi yanlış anlayışının kurbanı oluyor. Orta çaptaki işletmelerin büyük endüstriyel gelişim süresince, kademeli olarak ortadan kalkacaklarını beklemek, bu gelişimi yanlış yorumlamak olur.

Marks, kapitalist gelişimin genel gidişinde, küçük sermayeleri, teknik devrimin birer piyonu olarak görür. Bu piyonlar, yeni üretim yöntemlerinden kuvvet alarak, eski ve yerleşmiş dallarda etkili oldukları gibi, ayrıca bugüne dek büyük sermayelerce el sürülmemiş yeni üretim dallarının oluşmasına da yol açarlar. Görüldüğü gibi, piyon rolüne giren küçük sermayenin etkileri iki yönlüdür. Orta çaptaki kapitalist işletmeler tarihini, kademeli olarak çöküşe yönelen bir çizgi içinde görmek bütünüyle yanlıştır. Burada da gelişimin gerçek gidişi daha çok diyalektiktir ve sürekli karşıtlarla hareket eder. Kapitalist orta sınıf da işçi sınıfı, gibi iki karşıt eğilimin etkisi altındadır. Bu eğilimlerden biri onu yukarı iter, öbürü aşağı çeker. Üretim ölçeğinin sürekli yükselişi olan aşağıya çekici ikinci eğilim, orta sermayenin çapını periyodik olarak aşar ve onu her seferinde yarışın dışına iter. Sermayenin periyodik olarak değerini yitirmesi anlamına gelen yukarıya itici birinci eğilim ise, belirli bir süre için üretim ölçeğini –gerekli minimum sermayenin değerine göre- düşürür ve aynı şekilde kapitalist üretimin de yeni alanlara girmesini önler. Orta çaptaki işletmeler ile büyük sermaye arasındaki mücadele, zayıf taraf birliklerinin başarı kazanamayıp, nicelik olarak sürekli eridikleri, sıradan bir çatışma gibi düşünülmemelidir. Bu kavga daha çok, küçük sermayelerin yeniden büyük sermayelerin orağından geçebilmeleri için, daha çabuk büyümelerini sağlamak amacıyla, belirli sürelerde biçilmeleri olarak görülmelidir. Kapitalist orta sınıfla oynayan bu iki eğilimden son hesapta aşağı iten eğilim, -işçi sınıfının gelişiminin tersine- savaşı kazanır. Bu gelişimin sadece orta çaptaki işletmelerin sayıca mutlak azalmaları olarak ortaya çıkması gerekmez. Öbür ortaya çıkış biçimlerinden birincisi, eski dallardaki işletmelerin ayakta kalmalarını sağlayacak asgari sermayenin giderek

yükselmesidir. İkinci biçim ise, küçük sermayelerin, yeni dalların sömürsünü ellerinde tutabildikleri zaman aralığının gittikçe kısalmasıdır. Sonuç olarak bireysel küçük sermaye için yaşam süresi giderek kısalmaya başlar; üretim yöntemleri ve yatırım türleri daha hızlı olarak değişmeye zorlanırlar ve bu sınıf tüm olarak bir toplumsal metabolizmaya gittikçe daha büyük bir hızla yönelir.

Bu sonuncu düşünceyi Bernstein çok iyi bilmekte ve kendisi de saptamaktadır. Bu arada unuttuğu nokta ise, bütün bunlarla birlikte orta çaptaki kapitalist işletmeler için de bir hareket yasağının var olduğudur. Küçük sermaye, teknik gelişimin öncüsü ve teknik gelişim de kapitalist ekonominin nabzı ise, o zaman küçük sermayeler de kapitalist gelişimin ayrılmaz bir yan görüntüsüdür ve ancak onunla birlikte yok olurlar. Orta çaptaki işletmelerin kademeli olarak ortadan kalkmaları –Bernstein için söz konusu olan mutlak özetleyici istatistik anlamda Bernstein’ın düşündüğü gibi, kapitalizmin devrimci gelişimine yol açmaz, tersine onu tıkar, uyutur. “Sermayenin belirli oranlarda büyümesi demek olan kar hadleri, her şeyden önce kendi başlarına gruplaşan yeni sermaye yatırımcıları açısından önem taşımaktadır. Sermaye oluşumu, az sayıda yerleşmiş büyük sermayenin eline tümüyle geçer geçmez... Üretime yaşam veren ateş de söner, uykuya dalardı.”⁷

3. SOSYALİZMİN SOSYAL REFORMLAR YOLUYLA GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Bernstein, sosyalist toplumun gerçekleştirilmesinde “çöküş kuramı”nın tarihsel yol olarak gösterilmesine karşı çıkmaktadır. Öyleyse, “kapitalist uyum kuramı” esas alınır, hangi yol sosyalizme götürecektir bizi? Bernstein bu soruyu sadece bazı ipuçları vererek yanıtlamıştır. Bernstein düşüncesine bağlı kalarak, daha derin bir yapıt vermeye çalışan kişi Konrad Schmidt olmuştur.⁸ Schmidt’e göre, “sosyal reformlar uğruna girilen sendikal ve politik mücadele, üretim koşulları üzerinde gittikçe daha geniş bir denetime yol açacaktır”. Bu mücadele ayrıca, yasaların yardımıyla “sermaye sahiplerinin haklarını da kısıtlayarak, onları sadece birer yönetici haline getirecektir”. Ve sonunda, “gücünü yitiren kapitalist, sahip olduğu şeylerin kendisi için artık hiçbir değer taşımadığının bilincine varacaktır”. Böylece “kapitalist, yöneticilik görevini de yitirdiğini görecektir” ve sonunda kesinkes toplumsal işletme geçerli olacaktır.

Demek oluyor ki, sendikalar, sosyal reformlar ve Bernstein’ın eklediği gibi, devletin politik açıdan demokratikleştirilmesi, sosyalizmin yavaş yavaş yerleşmesini sağlayacak araçlardır.

İlk olarak sendikaları ele alalım. Bizzat Bernstein, sendikaların en önemli işlevi 1891 yılında “Neue Zeit” adlı dergide en iyi biçimde şöyle ortaya koymuştur: Sendikalar, kapitalist ücret

⁷ K. Marks, Das Kapital, c. III, b. 1, s. 241 (R. Lüksemburg)

⁸ 20 Şubat 1898 tarihli ‘Vorwaerts’ Literarische Rundschau. Bernstein, kendi görüşlerini, Konrad Schmidt’in ‘Vorwaerts’de daha açık bir biçimde ortaya koymasına karşı çıkmamıştır. Bu nedenle Konrad Schmidt’in bu açıklamalarını Bernstein’ın görüşleri ile birlikte ele almamızın bir sakıncası olmadığını sanıyoruz. (R. Lux.)

yasasını, yani geçerli olan Pazar fiyatlarına göre işgücünün satımını işçilerin lehine gerçekleştirme aracıdır. Bu arada, sendikaların proletaryaya hizmet ettikleri nokta ise, proletaryanın, pazarın konjonktürlerinden her an yaralanmasını sağlamaktadır. Ancak, bir yandan üretim durumunun belirlediği işgücü talebi, öbür yandan orta tabakaların proleterleştirilmesi ve işçi sınıfının üreyişi yoluyla oluşan işgücü arzı ve o zamanki iş üretkenliği derecesi olan bu konjonktürler, sendikaların etki alanı dışında kalırlar. Bu nedenle, sendikalar ücret yasasını yıkamazlar. Ancak en iyi halde, kapitalist sömürüyü o zamanki “normal” sınırlar dışına çıkarmaya zorlayabilirler. Ama hiçbir zaman sömürüyü kademeli olarak bile ortadan kaldırmazlar.

Konrad Schmidt, bugünkü sendikal hareketlerin “güçsüz bir ilk dönem” içinde bulduklarını ve gelecekte “sendika sisteminin, üretimi düzenleme açısından giderek daha fazla etkili olacağını” söylüyor. Sözü geçen üretimin düzenlenmesi iki anlam gelebilir. Bunlardan birincisi, üretim sürecinin teknik yönü üzerinde söz sahibi olmaktır. İkincisi, üretimin çapını belirlemektedir. Sendikalar bu iki alanda nasıl etkili olacaklardır? Üretim tekniği açısından, kapitalistlerin çıkarları ile kapitalist ekonominin ilerlemesi ve gelişmesinin belirli sınırlar içinde, birbirlerine bağlı oldukları açık bir gerçektir. Kapitalistleri, teknik gelişmeye önem vermeye zorlayan neden, onların kendi gereksinmeleridir. Buna karşı, birey olarak işçinin durumu çok değişiktir. Her teknik değişim, işgücünün değerini düşürür, işi yoğun, tekdüze ve eziyet verici bir biçime sokar. Bu teknik değişimin doğrudan etkisinde kalan işçilere yeni gelişmeler hiçbir yarar sağlamaz. Tersine, teknik değişimler onların durumunu kötüleştirir. Sendikaların, üretimin teknik yönü üzerinde belirli bir oranda söz sahibi olduğunu varsayalım. O zaman sendikalar belirli işçi gruplarını yeniliklere karşı koymaya yöneltecektir. Ancak bu karşı çıkışlar, sadece değişimlerden doğrudan etkilenen bir grup işçinin eyleminden öteye geçemeyecektir. Bu durumda sendika, işçi sınıfının tümüne bir yarar sağlamaz, işçi sınıfı yararına değil, tamamen aykırı yönde, teknik gelişime, yani kapitalist bireyin çıkarlarına bağlı kalarak gerici anlamda iş görmüş olur. Biz, üretimin teknik yönü üzerinde etkili olma çabasını, Konrad Schmidt gibi, sendikal hareketin geleceğinde değil, geçmişinde buluyoruz. Bu durum, İngiliz sendikacılığının (Trade Union)⁸ 1860 yıllarına dek uzanan ilk dönemlerinde görülür. Bu dönemlerde sendikacılık ilkesi, ortaçağlarda lonca sisteminin bir uzantısı olan “herkese uygun bir işte çalışma hakkı” gibi köhne bir ilkeye dayanıyordu.[♦] Sendikaların, üretim miktarını ve mal fiyatlarını saptama çabaları son zamanlarda ortaya çıkan bir olaydır. Bu yönde birtakım başarısız denemeleri de, çok yakın zamanlarda gene İngiltere’de görmekteyiz.[♦] Bu çabalar, karakter ve eğilim açısından,

[♦] Webb, Sidney / Webb Beatrice, ‘Theorie und Praxis der Gewerkschaften’ (İngiliz Sendika Birliği’nin teori ve pratiği), Stuttgart (Dietz), 1897-98, c. II, s. 100 ve devamı

[♦] a.g.e., c. II, s.115 ve devamı

sendikaların diğerk etkinlikleriyle eşdeğerdır. Üretim miktarının ve mal fiyatlarının belirlenmesinde sendikaların aktif bir rol oynaması ne anlama gelmektedir? Bu alanda gösterilen çaba, işçiyile işverenin bir kartel halinde, tüketiciye karşı bir tutum takınmalarından başka bir şey değildir. Bu arada, rakip girişimcilere karşı zorlayıcı tedbirler kullanılır, bunlar hiçbir bakımdan düzenli işveren birliklerinin yöntemlerinden geri kalmazlar. Sonuç olarak bu çaba, sermaye ile emeğin karşı karşıya gelmesi yerine, tüketici topluma karşı, sermaye ile işgücünün birlikte yürüttükleri bir kavgadır. Çaba, toplumsal değer açısından gerici bir başlangıç olması nedeniyle, proletaryanın kurtuluş savaşında yeni bir aşama olamaz. Çünkü bu, sınıf kavgasına tümüyle aykırı bir olaydır. Pratik değer açısından da hiçbir zaman, büyükçe ve dünya piyasası için üretim yapan dallara dek bile uzanamayacak bir ütopyadır.

Böylece sendikal etkinlik, ücret kavgası ile iş süresinin kısaltılmasına indirgenmiş oluyor. Bu etkinliğin, Pazar koşulları göz önünde bulundurularak, kapitalist sömürüyü belirli bir düzen içinde tutmaya çalıştığı söylenebilir. Sendikaların, üretim süreci üzerinde etkili olabilmeleri, olayların doğasına aykırıdır. Evet, dahası da var. Tüm sendikal gelişim, Konrad Schmidt'in de saptamış olduğu çizginin tam tersi bir yolda ilerler. Bu yol, emek pazarının mal pazarlarına olan dolaysız ilişkilerini tümüyle koparır. Bu gelişimi en iyi belgeleyen gerçek, hiç olmazsa iş sözleşmesini genel üretim durumu ile pasif olarak doğrudan bir ilişkiye sokma çabasının bile, oynak ücret listeleri sisteminin etkisiyle, gelişimin gerisinde kalmasıdır. Ayrıca İngiliz sendikaları da bu sistemden gittikçe uzaklaşmaya başlamışlardır.*

Kapitalist uyum kuramınca öngörülenin tersine, sendikal hareket, kendi gerçek etki sınırları içinde de sonsuza doğru bir gelişme göstermemektedir. Bunun tam tersi bir gelişim izlemekteyiz. Toplumsal gelişmenin daha uzunca sürelerinin göz önüne aldığımızda, sendikal gelişme açısından bir güçlenme dönemine doğru yöneleceğine, giderek daha çok büyüyen güçlüklerle karşılaşıldığını kabul etmek zorunda kalırız. Endüstriyel gelişim doruk noktasına ulaşp, sermaye, dünya piyasasında yokuş aşağı gitmeye başladıkça, sendikal mücadele daha da güçleşir. Çünkü bir yandan, talep bugünkünden daha yavaş, arz ise daha hızlı yükselir. Dolayısıyla piyasanın objektif konjonktürleri, işgücü açısından kötüleşir; nitekim, şimdiki durum da budur. Öbür yandan sermaye, dünya piyasasındaki zararlarını karşılamak amacıyla, ürünün işçiye düşen payına el atar. Kar oranlarındaki düşüşü durdurmak için başvurulacak en etkin çarelerden biri de, işçi ücretlerinin düşürülmesi değil midir?* İngiltere daha şimdiden sendikal hareketin ikinci dönemine geçmek üzeredir. Bu dönemde sendikal hareket, önceleri elde edilmiş olan hakların salt korunmasına yönelmek zorundadır. Bu bile giderek

* a.g.e., s.115 (R. Lüksemburg)

* K. Marks, Das Kapital, c.III, b. I, s. 216 (R. Lüksemburg)

güçleşmektedir. Toplumsal ve politik sınıf mücadelesi, burada belirtmeye çalıştığımız bu genel gidişin ancak tam tersi bir gelişimle sağlanır.

Konrad Schmidt, sosyal reform konusunda tarihsel perspektif açısından aynı yanlışa düşüyor. Schmidt'in kanısınca sosyal reform, "kapitalist sınıfın sendikal işçi koalisyonları ile el ele vererek, gene de yalnızca işgücünün kullanacağı koşulları, getirecektir". Sosyal reformun böylesine bir yorumu, Bernstein'in da rahatlıkla fabrika yasalarını bir parça "toplumsal denetim" ve böylece de bir parça "sosyalizm" olarak tanımlamasına yol açıyor. Konrad Schmidt de, emekçilerin devletçe korunduklarını belirtmek istediği her yerde "toplumsal denetim"den söz ediyor. Böylece devleti topluma dönüştürüyor ve büyük bir rahatlıkla toplum yerine, "yükselmeye çalışan işçi sınıfı" da denebileceğini sözlerine ekliyor. Dolayısıyla, Alman Meclisinin işçiyi koruma yönündeki zararsız yasaları da, Alman proletaryasının sosyalizme geçiş döneminde alınacak tedbirler dönüşüyor.

Burada bir mistifikasyona gidildiği açıktır. Bugünkü devlet, 'yükselmeye çalışan işçi sınıfı' anlamında bir 'toplum' değil, kapitalist sınıfın temsilcisi, yani bir sınıf devletidir. Dolayısıyla, be devletin getirdiği sosyal reformlar, özgür çalışan toplumun kendi iş sürecini denetlemesi anlamında bir "toplumsal denetim" olmayıp, sermayenin sınıfsal örgütü tarafından sermayenin üretim sürecinin denetlenmesidir. Demek ki, sosyal reformun doğal sınırları, sermayenin çıkarlarını aşmaz. Nitekim, Bernstein ve Konrad Schmidt de, bu açıdan bakıldığında henüz "cılız bir başlangıç döneminde" bulunduğunu söylemektedirler. Ancak, sosyal reformun gelecekte, işçi sınıfı yararına sonsuza dek gelişeceğini umuyorlar. Sendikal hareketin iktidarını sınırsızca güçlendireceğini kabul etmeleri gibi, burada da aynı yanlışı tekrarlıyorlar.

Sosyal reformlar yoluyla sosyalizmi yavaş yavaş yerleştirme kuramı, kapitalist mülkiyet ile devletin belirli bir nesnel gelişimini şart koşar. İşin ağırlık noktası da zaten buradadır. Kapitalist mülkiyet açısından gelecekteki gelişim şeması, Konrad Schmidt'in, "sermaye sahiplerinin haklarının kısıtlanmasıyla giderek yönetici durumuna düşecekleri" düşüncesine dayanıyor. Üretim araçlarına bir defada el koymanın sözüm ona olanaksızlığı karşısında Konrad Schmidt, kademeli olarak el koyma biçiminde bir kuram benimsiyor. Mülkiyet hakkının "üst mülkiyet" ve "kullanma hakkı" olarak ikiye bölünmesi ile bu gelişimin gerçekleşebileceğini söylüyor. Schmidt, topluma maletmek istediği bu "üst mülkiyetin" sürekli genişlemesini istiyor. Bu arada, kapitalistlere ait olan "kullanma hakkının" da zamanla sadece kendi işletmelerinin yönetimine indirgeneceğini sözlerine ekliyor. Şimdi, tüm bu açıklamalar, ya üzerinde fazla durulmayan basit bir kelime oyununa dayanmaktadır ya da hukuki gelişimin ciddiyetle hazırlanmış bir şemasıdır. Kelime oyunu, yavaş yavaş el koyma kuramını kanıtlayamadığı gibi, şema da tümüyle ters bir gelişimi gözler önüne seriyor. Konrad Schmidt, sermayeye "kademeli olarak el koyma" kuramında, mülkiyet hakkındaki farklı yetkilerin parçalanacağı düşüncesine sığıyor.

Bu da ancak, feodal ekonomiye sahip toplumlar için geçerlidir. Bu toplumlarda ürünün çeşitli toplum sınıfları arasında paylaşımı, mal değiş tokuşu olarak feodal beyler ve onların emrinde çalışanlar arasındaki kişisel ilişkiler temeli üzerinde cereyan eder. Burada mülkiyetin kısmi haklara bölünmesi, toplumsal zenginliğin dağılımının daha önceden geçerli olan örgütlenmiş biçimine dayanıyordu. Meta üretimine geçiş ve üretim sürecine katılanlar arasındaki tüm kişisel bağların çözülüşüyle, insan ile nesne arasındaki –özel mülkiyet- ilişkisi pekişti. Böylece ürünün dağılımı, artık kişisel ilişkiler üzerinden değil, mübadele yoluyla; toplumsal zenginlik üzerindeki çeşitli pay hakları, ortak bir nesne üzerindeki mülkiyet hakkının parçalanmasında değil, herkesçe pazara getirilen değerde ölçülür oldu. Orta çağın kent komünlerinde meta üretiminin ortaya çıkışına eşlik eden hukuki ilişkilerdeki ilk dönüşüm, bölünmüş mülkiyete dayalı feodal hukuki ilişkilerin kucagında mutlak kapalı özel mülkiyetin de oluşmasıydı. Kapitalist üretim içinde de bu gelişim devam eder. Üretim sürecinin toplumsallaştığı ölçüde, dağılım süreci de salt mübadeleye dayanır. Aynı ölçüde, kapitalist özel mülkiyetin dokunulmazlığı fazlalaşır ve kişinin elde ettiği ürün üzerindeki hak demek olan sermaye mülkiyeti, başkalarının emeğine karşı bir gasp hakkına dönüşür. Fabrikanın yönetimi kapitalistin kendi elinde bulunduğu sürece, dağılım da belirli bir noktaya dek, üretim sürecine kişisel katılmaya bağlı kalır. Fabrikatörün kişisel yönetimi gereksizleştiği ölçüde, anonim şirketlerde ise büsbütün kaybolunca, dağılımda hak unvanı olarak sermaye mülkiyeti, üretimle olan kişisel ilişkilerden iyice sıyrılır ve en saf, en kapalı biçimde görülür. Sonunda anonim sermaye ve endüstriyel kredi sermayesinin de ortaya çıkmasıyla, kapitalist mülkiyet hakkı bütün olarak olgunluğa erişir.

Konrad Schmidt'in belirttiği gibi, kapitalistin “sahiplikten salt yönetici” durumuna düştüğünü kabul eden şema, gerçek gelişimin baş aşağı edilmesidir. Böylesine bir gelişim, sahiplik ve yöneticilikten, salt mal sahipliğine götürür. Burada Konrad Schmidt, Goethe gibi düşünüyor:

*Kişi sahip olduğu şeyleri uzaktaymış gibi görür,
Ancak kaybettiği şeyler kişi için gerçek olur.*

Konrad Schmidt'in tarihsel şeması, nasıl ekonomik açıdan modern anonim şirketlerden fabrikalara ve hatta el tezgahlarına geri dönüyorsa, kapitalist dünyayı da hukuki açıdan feodal ekonominin dar kabuğuna sokmak istiyor.

Duruma bu açıdan bakılırsa, “toplumsal denetimin” Konrad Schmidt'in düşündüğünden çok daha başka biçimde ele alınması gerekir. Bugün, toplumsal denetimden genel olarak, emekçilerin korunmasını ve anonim şirketlerin denetlenmesi vb.ni anlıyoruz. Bunun da mülkiyet hakkında payı olma ve “üst mülkiyet” ile hiçbir ilgisi yoktur. Toplumsal denetim

bugün, kapitalist mülkiyeti kısıtlayacağı yerde, onu korumaktadır. Ekonomik açıdan da toplumsal denetim, bu kapitalist sömürüye müdahale yerine, onu normlaştırmakta, düzene sokmaktadır. Eğer Bernstein, fabrika yasaları içinde sosyalizmin hangi ölçüde var olduğunu merak ediyorsa, biz ona kesin bir yanıt verebiliriz. Belediye meclisinin, caddelerin temizlenmesi, sokak lambalarının yakılması üzerine bir “toplumsal denetim” olan kararlarında ne kadar sosyalizm varsa, en mükemmel fabrika yasasında da o kadar “sosyalizm” vardır.

4. GÜMRÜK POLİTİKASI VE MİLİTARİZM

Bernstein açısından sosyalizmi yavaş yavaş yerleştirmenin ikinci ön koşulu, devletin topluma gelişmesidir. Ancak, bugünkü devletin bir sınıf devleti olduğu herkesçe bilinen bir gerçek haline gelmiştir. Bununla birlikte, kanımızca, bu da kapitalist topluma ilişkin her şeyde olduğu gibi, katı ve mutlak bir gerçeklik içinde değil, gelişimin akışı içinde kavranmalıdır.

Devlet, burjuvazinin politik zaferi ile kapitalist devlet haline gelmiştir. Kapitalist gelişimin, devletin etki alanını genişlettiği gibi, onun yeni görevler üstlenmesine de yol açar. Bu görevler, devletin ekonomik yaşama karışmasını ve ekonomiyi denetim altında bulundurmasını gittikçe zorunlu kılar. Bu etkileriyle kapitalist gelişim, devletin karakterini değiştirir. Bu bakımdan, devletin toplumla gelecekteki kaynaşması yavaş yavaş hazırlanmaktadır. Başka bir deyişle, devletin görevleri tekrar topluma geçmeye başlar. Bu yönde kapitalist devletin topluma doğru gelişmesinden de söz edilebilir. Kuşkusuz, bu anlamda Marks, işçinin korunmasının toplumsal yaşam süreci içinde, “toplumun” ilk bilinçli müdahalesi, olduğunu söyler. Bernstein, Marks’ın bu cümlesine yaslanıyor.

Ama öte yandan aynı kapitalist gelişim, devletin özünde başka bir değişime de yol açar. İlk önce bugünkü devlet, egemen kapitalist sınıfın bir örgütüdür. Devlet, toplumsal gelişim açısından genel çıkarlara ilişkin çeşitli görevler üstlendiğinde, bunu sadece, bu çıkarların ve toplumsal gelişimin genel olarak egemen sınıfın çıkarlarıyla bir düştüğü için ve bir düştüğü oranda yapar. Örneğin, işçilerin korunmasında, sınıf olarak kapitalistlerin olduğu kadar, tüm toplumun da çıkarı vardır. Ancak bu uyum, kapitalist gelişimin sadece belirli bir noktaya kadar devam eder. Gelişim belirli bir üst noktaya ulaştığında, sınıf olarak burjuvazinin ve ekonomik ilerlemenin çıkarları, kapitalist açıdan da birbirinden ayrılmaya başlar. Biz bu dönemin başlamış olduğuna inanıyoruz. Gümrük politikası ve militarizm gibi, bugünün toplumsal yaşamında ortaya çıkmış olan iki önemli olay, bizim bu inancımızın doğruluğunu kanıtlıyor. Kapitalizmin tarihinde gümrük politikası ve militarizm olmaksızın hiç bir şey yapılamamış ve bunlar önemli ölçüde ilerici, devrimci roller oynamışlardır. Gümrük duvarları olmasaydı, çeşitli ülkelerdeki büyük endüstri gelişemez ve büyüyemezdi. Bugün ise durum başkadır. Gümrük duvarları, bugün artık genç endüstrilerin gelişmelerine yardım etmek için değil, eskimiş üretim biçimlerini suni olarak

koruma yolunda kullanılmaktadır.⁹ Kapitalist gelişim, yani dünya ekonomisi açısından bugün, İngiltere'nin mi Almanya'ya, yoksa Almanya'nın mı İngiltere'ye daha fazla mal sattığı önemli değildir. Aynı gelişme açısından siyah da işini yapmıştı ve gidebilirdi. Evet, gitmeliydi. Bugün çeşitli endüstri dalları birbirlerine bağımlı olarak gelişmektedir. Bu nedenle, herhangi bir mal üzerine koyulan gümrük duvarı, ülke içinde başka bir mal üretiminin pahalalanmasına yol açar, yani endüstrileşme yeniden engellenmiş olur. Ancak bu, kapitalist sınıf çıkarları açısından böyle değildir. Sanayi için gümrük duvarlarına ihtiyacı yoktur. Buna karşılık işverenler, ancak gümrük duvarları sayesinde mallarını pazarlama olanağını ellerinde tutabilirler. Bundan dolayı gümrük duvarları, gelişmiş bir üretim karşısında, yeni gelişmekte olan kapitalist bir üretimi koruyucu bir araç değil, ulusal kapitalist bir grubun başka bir ulusal gruba karşı bir mücadele aracıdır. Gümrüklerin ayrıca, yeni bir iç Pazar açma yolunda da endüstriyi korumaları gerekli değildir. Bütün bunlara karşı endüstrinin kartelleşmesini sağlamada, yani kapitalist üreticinin tüketici toplum ile mücadelesinde gümrükler vazgeçilmez araçlardır. Nihayet, bugünkü gümrük politikasının özgül karakterini en çarpıcı biçimde gösteren, bu konuda her yerde ağır basan rolü sanayi değil, tarımın oynadığı gerçeğidir. Aslında gümrük politikası, feodal çıkarlara kapitalist biçim verip, onları dile getirme aracı olmuştur.

Aynı dönüşüm militarizmde de görülmüştür. Tarihsel olayları, nasıl olmuş olabilecekleri ya da olmaları gerektiği şeklinde değil de, gerçekte oldukları gibi gözden geçirirsek, şu sonuca varmamız gerekir: Savaş, kapitalist gelişimin onsuz edilemez bir unsurunu meydana getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya ve Polonya, savaşlardan ister başarı, ister yenilgi ile çıkmış olsunlar, kapitalist gelişime yol açan koşulları ya da itici gücü bu savaşlara borçludurlar. İç parçalanmışlıkları aynı (mal değiş tokuşu) ekonomiye dayanan, dışa kapalılıkları aşılması gereken ülkeler var olduğu sürece, militarizm de kapitalist anlamda devrimci bir rol oynadı. Bugün ise durum bu noktada da başkadır.¹⁰ Dünya politikası, tehdit edici çatışmalar tiyatrosu haline gelmişse, söz konusu olan, ne yeni ülkelerin kapitalizme açılması, ne de önceden Avrupa'da oluşmuş karşıtlıkların dünyanın başka kısımların taşınıp, oralarda patlak vermesi değildir. Bugün birbirlerine karşı ellerinde silahla ortaya çıkan ülkeler, Avrupa'da veya dünyanın öteki bölgelerinde olsun, bir yanda kapitalist, öte yanda doğal ekonomiye sahip ülkeler değildir. Aksine, tam da yüksek kapitalist gelişimlerdeki türdeşlik yüzünden çatışmaya sürüklenen devletlerdir. Şu var ki, bu şartlarda çatışma patlak verdiğinde, bunun, bu gelişimin kendisi için sadece uğursuz bir anlamı olabilecektir. Çünkü bu çatışma tüm kapitalist ülkelerde ekonomik hayatın derinden sarsılmasına ve tepe taklak olmasına yol açacaktır. Ancak iş, kapitalist sınıfın görüş noktasından bakıldığında farklı bir görünüm kazanmaktadır. Onun için militarizm bugün, üç bakımdan vazgeçilmez, onsuz edilmez bir hale gelmiştir. İlk olarak militarizm ülke içinde, emekçi halka karşı sınıf egemenliğinin aracıdır. Bütün bunların aslında,

kapitalist üretim tarzının ilerlemesi ile ortak hiçbir yanı yoktur. Bir yandan bugünkü militarizmin belirgin karakteri ülkelerin tümünde kendi içinde oluşan bir devindirici kuvvet olarak niteleyebileceğimiz bir iç mekanizma işleyişiyle yarışa hazırlanmışçasına sürekli gelişir. Militarizmin bu denli bir gelişim gösterebileceği, bundan 20 ya da 30 yıl önce bilinmeyen bir olaydı. Öte yandan, başlangıç nedeni, katılacak devletler, çatışma konusu ve tüm ayrıntıları tamamen belirsiz olan yıkıcı bir patlama kaçınılmaz olarak yaklaşmaktadır. Bu iki gelişim, bugünkü militarizmin özgül karakterini en iyi biçimde gözler önüne serer. Militarizm de kapitalist gelişimin itici gücü olmaktan çıkıp, kapitalizmin hastalığı haline gelmiştir.

Yukarıda nasıl ortaya çıktığını anlatmaya çalıştığımız, toplumsal gelişim ile egemen sınıf çıkarları arasındaki uyumsuzluklarda devlet, egemen sınıf çıkarları safında yer alır. Burjuvazi gibi devlet de, politikasıyla toplumsal gelişmenin karşısında olur. Böylece devlet, tüm toplumun temsilcisi olma özelliğini gittikçe daha çok yitirir ve aynı ölçüde de salt bir sınıf devleti haline gelir. Daha doğru bir biçimde şöyle diyebiliriz: Devletin, toplumsal gelişimin ve sınıf çıkarlarının temsilcisi olma özellikleri birbirlerinden ayrılarak, devletin kendi varlığı içinde bir çelişki haline gelirler. Bu çelişki her geçen gün biraz daha keskinleşir. Çünkü devletin, toplumsal yaşam müdahalesi ve onun üzerindeki “denetimi” gibi genel karakterdeki görevleri bir yandan büyür, öbür yandan da devletin sınıf karakteri, eyleminin ağırlık noktasını ve iktidar olanaklarını, burjuvazinin sınıf çıkarlarının yararına olacak alanlara yöneltmeye zorlar. Burjuvaziye yarar sağlamak amacıyla yürütülen militarizm, gümrük ve sömürge politikaları, toplum için sadece olumsuz bir anlam taşır. Ayrıca sınıf karakteri de devletin “toplumsal denetimi”ne sızmaya ve ona egemen olmaya başlar. (Çeşitli ülkelerde işçilerin devletçe korunma yolları, bu son noktayı kanıtlayan bir örnek değil midir?)

Devletin niteliğindeki değişimler, demokrasiye aykırı düşmek şöyle dursun, onun oluşmasına katkıda bulunurlar. Bernstein de böylesine gelişen bir demokraside, sosyalizmin kademeli olarak gerçekleşme aracını görmektedir.

Konrad Schmidt’in açıklamalarına bakılırsa, parlamentoda sosyal demokrat çoğunluğun sağlanması ile, toplumu kademeli olarak sosyalleştirme yolu açılmış olacaktır. Politik yaşamın demokratik biçimleri, devletin topluma dönüşmekte olduğunu gösteren belirtilerdir. Bu durumda sosyalist değişime yol açacak ilk adım da atılabilir. Ancak, kapitalist devlet içindeki yukarıda belirttiğimiz uyumsuzluk, çağdaş parlamentolarda daha belirgin olarak ortaya çıkar. Biçim olarak parlamentarizmin, aslında tüm toplum çıkarlarının devlet örgütünde söz konusu edilmelerini sağlaması gerekir. Ancak parlamentarizm gerçekte, tüm toplum çıkarları yerine, sadece kapitalist toplum çıkarlarının önem kazanmasına yardım eder. Böylece biçim açısından demokratik olan kuruluşlar, içerik açısından egemen sınıf çıkarlarına hizmet eden bir araç haline gelirler. Demokrasinin böyle bir gelişim göstermesi, belli bir açıdan zorunludur. Çünkü

demokrasi, sınıf karakterini inkar edip, tüm toplumun çıkarlarına hizmet eden bir araç haline gelmeye çabalarsa, demokratik biçimler de burjuvazi ve onun temsilcisi devlet tarafından terk edilirler. Bütün bunlar, sosyal demokrat parlamento çoğunluğu düşüncesinin sadece burjuva liberalizmine dayandığını ortaya çıkarır. Ayrıca, burjuva liberalizmi üzerine kurulan sosyal demokrasi, demokrasinin gerçek içeriğini bir kenara atarak, onun sadece biçimsel yönünden yararlanır. Sonuç olarak, Bernstein'ın kabul ettiği gibi, parlamentarizmin, kapitalist toplumu zamanla güçsüz bir duruma sokacak sosyalist bir unsur olmadığını söyleyebiliriz. Parlamentarizm, kapitalizmi zayıflatmak şöyle dursun, kapitalist ilkeleri oluşturup, onları olgunlaştırarak, burjuva sınıf devletine hizmet eden özel bir araçtır.

Devletin bu tür nesnel bir gelişimi karşısında, gerek Bernstein'ın, gerekse Konrad Schmidt'in "toplumsal denetim" yoluyla sosyalizmi doğrudan doğruya gerçekleştirme düşünceleri, her geçen gün gerçeklerden daha çok uzaklaşmaktadır. Sosyalizmi kademeli olarak gerçekleştirme kuramı, sosyalist anlamda, kapitalist mülkiyet ile kapitalist devlet reformlarında sonuçlanır. Bugünkü toplumun nesnel gelişimi karşısında, kapitalist mülkiyet ile kapitalist devlet ayrı ayrı yollarda ilerler. Üretim süreci giderek daha büyük bir oranda toplumsallaşır ve üzerindeki devlet denetimi de aynı oranda genişler. Ancak, aynı zamanda özel mülkiyet de, gittikçe başka emeğin açık kapitalist sömürsü biçimine dönüşür ve belirli sınıf çıkarları devlet denetimi üzerinde daha büyük ölçüde söz sahibi olmaya başlarlar. Kapitalist sistemin politik örgütü olan devlet ile hukuki örgütü olan mülkiyet ilişkileri, zamanla, sosyalistleşmek yerine daha çok kapitalistleşir. Böylece, sosyalizmi kademeli olarak gerçekleştirme kuramı da aşılması olanaksız iki engelle karşılaşır.

Fourier'nin dünyadaki tüm deniz sularını falanster sistem¹¹ yoluyla limonata haline getirme düşüncesi hoş bir hayaldir. Ama Bernstein'ın, acı kapitalist denizi şişe şişe sosyal reform limonatası dökerek tatlı bir sosyalist denize dönüştürme düşüncesi hiç de hoş değildir ve hayalcilik açısından ötekenden geri kalmaz.

Kapitalist toplumun üretim ilişkileri zamanla sosyalist üretim ilişkilerine daha çok benzemeye başlar. Buna karşılık, kapitalist toplumun politik ve hukuki ilişkileri, kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasına giderek yüksek bir duvar örer. Bu duvar, sosyal reformların ve demokrasinin gelişimi ile yıkılmaz, daha sağlamlaşır, daha dayanıklı olur. Duvarı yıkacak tek güç, sadece devrim balyozudur. Başka bir deyişle, duvar, proletaryanın siyasal gücü ele geçirmesiyle yıkılır.

5. REVİZYONİZMİN PRATİK SONUÇLARI VE GENEL KARAKTERİ

"Oportünist Yöntem" bölümünde, Bernstein kuramının, sosyalist programı materyalist temel üzerinden alarak, idealist temel üzerine oturduğunu göstermeye çalıştık. Kuramsal nedenlerden

ötürü de bu böyledir. Ancak, teori pratiğe dönüştüğünde nasıl bir görünüm kazanacaktır? Sosyal demokrasinin bugüne kadar bildiğimiz pratik kavgası ile bu teorinin uygulanışı arasında biçim açısından hiçbir fark yoktur. Gerek politik kuramların demokratikleştirilmesi, gerekse sosyal reform uğruna verilecek mücadele ve sendikalar, resmi açıdan da sosyal demokratik parti çabalarını meydana getirirler. Öyleyse, sosyal demokrasinin mücadelesi ile teorinin uygulanışı arasındaki fark, araçların başkalığında değil, bu araçların nasıl kullanıldığındandır. Son zamanlarda ortaya çıkan çeşitli olaylar, sendikal ve parlamenter kavganın proletaryayı eğiterek, onu politik gücü ele geçirmeye yöneltecek bir araç olduğunu kanıtlar. Oysa revizyonist yorum, politik gücü ele geçirmenin olanaksız ve belirli bir amaca hizmet etmediği düşüncesine dayanarak, bu gerçeği kabul etmiyor. Birtakım dolaysız sonuçları göz önünde bulunduran revizyonist yorum, sosyalist programın, işçilerin maddi durumlarının yükselmesi ve kapitalist sömürünün kademeli olarak kısıtlanması ve toplumsal denetimin genişlemesi yoluyla gerçekleşebileceğine inanıyor. Parti içindeki düşünce ile revizyonist yorumun tek birleştikleri nokta, işçilerin durumunun düzeltilmesidir. Her iki düşüncede de bu amaç varolduğuna göre, aradaki farkı kısaca şöyle özetleyebiliriz: Genel geçerli yoruma göre, sendikal ve politik kavganın amacı, sosyalist değişimin öznel bir unsuru olan proletaryayı bu değişimi gerçekleştirmeye hazırlamaktır. Bernstein'a göre, sendikal ve politik kavga, kapitalist sömürüye kademeli olarak engel olacak ve kapitalist toplumu zamanla sosyalist karakterde bir toplum haline getirecektir. Tek kelime ile, bu kavga sosyalist değişimi nesnel açıdan geçerli kılacaktır. Duruma daha yakından bakılacak olursa, bu iki yorumun taban tabana zıt oldukları görülür. Parti içindeki yorum, proletaryaya sendikal ve politik kavga yoluyla durumunda bir değişiklik olmayacağını göstermektedir. Ayrıca bu yorum, proletaryanın kalkınmasını sağlayacak tek yolun, politik gücü ele geçirmek olduğunu kabul eder. Buna karşılık Bernstein'ın yorumu, politik gücü ele geçirmenin olanaksızlığıyla işe başlar ve sadece sendikal ve politik kavga yoluyla sosyalist düzeni gerçekleştirmeye çalışır.

Bernstein'ın yorumuna göre, sendikal ve parlamenter kavga, kapitalist ekonomiyi kademeli olarak sosyalistleştirir.

Kapitalist ekonomiyi sosyalistleştirirler etkileri Bernstein, bu kavganın sosyalist karakteri olarak görüyor. Böyle bir etkinin ortaya çıkması –çeşitli yerlerde açıklamaya çalıştığımız gibi– gerçekten salt bir kuruntudur. Kapitalist mülkiyet ve devlet kuruluşları birbirlerine zıt yönlerde gelişirler. Bu nedenle de sosyal demokrasinin pratik günlük kavgası ile sosyalizm arasında sonuç olarak hiçbir ilişki kalmaz. Sendikal ve politik kavganın büyük önemi, sosyalist anlamı, proletaryanın bilincini sosyalistleştirme ve onu sınıf olarak örgütlenme anlayışında yatar. Bu anlayışı, kapitalist ekonomiyi sosyalistleştirir bir araç olarak ele alırsak, sözü geçen bu görevi

yerine getiremeyeceği gibi, öbür önemini de yitirir; yani proletaryayı, politik gücü ele geçirebilecek yönde de eğitemez.

Bu yüzden tüm yanlış anlama, Eduard Bernstein ve Konrad Schmidt'in sosyal reform ile sendikalara ilişkin tüm işçi hareketi mücadelesini sınırlandırmada, son amacın kaybolup gitmeyeceği inancında olmalarından ileri geliyor. Çünkü onlara göre, bu çizgide atılacak her adım kendine aşacak ve hareket, eğilim olarak özellikle sosyalist amaçta kendini gösterecektir. Alman sosyal demokrasisinin bugünkü taktiği bu söylenenlerle tümüyle aynı bir tutum içinde bulunmaktadır. Alman sosyal demokrasisi de sendikal ve sosyal reformcu bir kavga ile politik gücün ele geçirilebileceğine inanıyor. İlk önce sosyal reformu gerçekleştirmeyi amaç alan bir çaba, hiçbir zaman sosyalist son amacı gerçekleştirecek koşulları yaratamaz. sosyalist son amacı gerçekleştirecek koşulları yaratamaz. Konrad Schmidt ise, bir kez başlatılan bir hareketin bir daha durdurulamayacağına güveniyor. İnsanın yedikçe daha çok iştahının açılacağı gibi, basit bir düşünceden yola çıkan Konrad Schmidt, işçi sınıfının da sosyalist dönüş tamamlanıncaya dek reformlarla yetinmeyeceğini söylüyor. Başlatılan bir hareketin durdurulamayacağından söz eden cümle, kapitalist sosyal reformların yetersizliğini kanıtladığı için doğrudur. Bununla beraber, sürekli gelişen sosyal reformlar dizisi, bugünkü toplumsal düzeni sosyalist bir düzene dönüştürebilecek güçte olsa idi, Konrad Schmidt'in bu cümlesinden çıkardığı bu sonuçlar ancak o zaman doğruluk kazanırdı. Ancak bu bir hayaldir. Olayların doğası gereği, zincir kısa sürede kopacak ve bu kopmadan itibaren hareket çeşitli yollara sapacaktır.

Böylece, taktik açıdan birtakım değişikliklere gitmek zorunludur. Kavganın pratik sonuçlarına ulaşmak ve sosyal reformları gerçekleştirmek amacıyla taktik, her türlü araçtan yararlanır. Bu yolda pratik sonuçların ana amaçlar haline gelmesiyle, zaten yalnızca politik gücün ele geçirilmesi açısından bir anlam taşıyan uzlaşmaz sınıf görüş açısı da sadece bir engel olur. Bundan sonraki adım ya “dengeleme politikası” –başka bir deyişle “takas politikası”- ya da ancak devlet adamlarından beklenebilecek uzlaştırıcı, akıllıca bir davranıştır. Hareket burada da uzun süre durmaz. Sosyal reformun, kapitalist dünyada hiçbir anlama gelmemesinden dolayı, hangi taktiğe başvurulursa vurulsun, son hesapta bu reformların hiçliği iyice ortaya çıkar. Profesör Schmoller ve arkadaşları da büyük bir umutla, sosyal reform ırmağını, araştırmaya, incelemeye koyulmuş sonra da pes ederek akışını tanrının iradesine bırakmamışlar mıydı?♦

♦ Prof. Wagner, Prof. Schmoller, Prof. Brentano ve diğerleri, 1872 yılında Eisenach'da bir kongre topladılar. Bu kongrede profesörler, işçi sınıfının korunması yolunda sosyal reformların gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu ila ettiler. Amaçlarının, sosyal reformların gerçekleştirilmesi olduğunu belirten profesörlerin bu açıklamaları büyük yankı uyandırdı. Liberal Oppenheimer'in, “masa sosyalistleri” olarak nitelediği bu profesörler, “Sosyal Reform Birliği”ni kurdular. Bundan birkaç yıl sonra, sosyal reformlara karşı mücadelenin kızıştığı sıralarda milletvekili olan “masa sosyalistleri”, sosyalist yasanın uzatılması lehinde oy kullandılar. Bundan başka, Birliğin yaptığı bütün iş, her yıl yapılan genel toplantılar oldu. Bu toplantılarda profesörler çeşitli konular üzerine konuşmalar yaptılar. Ayrıca Birlik, ekonomik sorunlara ilişkin yüzden fazla şişman cilt yayınladı. Gümrük duvarları ve militarizm yanlısı olan profesörler,

hangi koşullar altında olursa olsun, işçi sınıfının günlük mücadelesi kendiliğinden sosyalizmi getirmez. Sosyalizme gidecek yol, her geçen gün biraz daha fazlalaşan kapitalist ekonomi içindeki çelişkiler ile işçi sınıfının sosyal değişim yoluyla kurtulmasının imkansız olduğunun bilincine varılmasıdır. Revizyonizmin yaptığı gibi, bu iki gerçekten birincisi inkar edilir, ikincisine de karşı çıkılırsa, işçi hareketi basit bir sendikacılık ve reformculuğa indirgenmiş olur. Ayrıca, bu hareket, sonunda, kendi çekici gücü ile doğal olarak sınıf görüş açısının da terk edilmesine yol açar.

Bu sonuçlar, revizyonizmin başka bir açıdan ele alınarak, şu sorunun ortaya çıkmasıyla da açıklık kazanır: Bu bakış açısının genel karakteri nedir? Revizyonizmin temelinde kapitalist ilişkilerin yatmadığı ve revizyonizmin burjuva iktisatçıları gibi, kapitalist çelişkileri inkar etmediği açık bir gerçektir. Marksist düşünce gibi, revizyonist kuram da bu çelişkilerin varlığını kabul ederek işe başlar. Yalnız, revizyonizm kendi gelişmelerinin bu çelişkileri kendiliğinden yok edeceğini söylemez. Revizyonizmi öbür sosyal demokrat görüşlerden ayıran bu düşünce, aynı zamanda bu kuramın çekirdeğini de oluşturur.

Revizyonist kuram iki aşırı uç arasında yer alır. Kuram, kapitalist çelişkilerin hiçbir zaman tam olgunluğa erişmelerini istemez. Varolan çelişkilerin de devrimci bir değişimle ortadan kaldırılmalarını değil, köreltilmelerini öngörür. Böylece, gerek krizlerin patlak vermemesi, gerekse işveren örgütleri, üretim ile mübadele arasındaki çelişkiyi körletmelidirler. Öte yandan gerek proletaryanın durumunun yükseltilmesi, gerekse bu olaydan önce de orta sınıfın varolması, sermaye ile iş arasındaki çelişkiyi küçültmelidir. Ve ayrıca, gerek gelişen denetim, gerekse demokrasi, sınıf devleti ile toplum arasındaki çelişkileri körletmelidir.

Sosyal demokrasinin genel taktiği içinde tabii ki, kapitalist çelişkilerin had safhaya doğru gelişerek birdenbire değişimleri beklenemez. Biz ise, gelişimin tamamen bu yönde olacağı inancından hareket ediyor, gelişimin getirdiği sonuçların politik kavga içinde had safhaya ulaşacakları görüşünü destekliyoruz ki, bu nokta devrimci taktiğin özünü içeriyor. Örneğin, sosyal demokrasi, militarizm ve gümrüklerin gerici karakterlerine karşı her an savaşıyor.

Onlar tamamen ortaya çıktıktan sonra savaş açmayı beklemez. Bernstein'in taktiğinde dayandığı nokta ise, kapitalist çelişkilerin sürekli gelişmeleri ve keskinleştirilmeleri değil, köreltilmeleridir. Bernstein'in kendisi, kapitalist ekonominin "uyumundan" söz etmekle, bu durumu kesin olarak ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir düşünce ne zaman doğruluk kazanabilir? Bugünkü toplumun tüm çelişkileri, kapitalist üretim biçiminin basit bir sonucudur. Bu üretim biçiminin, sürekli sözünü ettiğimiz yönde geliştiğini kabul edelim. O zaman, üretim biçiminin sonuçlarının da onunla birlikte gelişmesi gerekir. Böylece de, çelişkiler doğal olarak, körleşmek

yerine keskinleşir, sivrilirler. Çelişkilerin körletilebilmesi için, kapitalist üretim biçiminin gelişmesinin de engellenmesi gerekmektedir. Kısaca, Bernstein'ın kuramı genel olarak, kapitalist gelişim içinde bir durağanlığı kabul eder.

Böylece kuram kendi kendini iki ayrı yola yöneltir. Önce, sosyalist son amaca ilişkin olarak, ütöpik karakterini ortaya koyar, -körletilmiş bir kapitalist gelişimin hiçbir zaman sosyalist değişime yol açamayacağı da bilinen ir gerçektir-, böylece de kuramın pratik sonuçlarının bizim ortaya koymaya çalıştığımız biçimde olacağı doğrulanır. İkinci olarak, gerçekten büyük bir hızla ilerleyen kapitalist gelişime ilişkin olarak, gerici karakterini de açığa vurur. Bu durumda yeni bir soru beliriyor: Kapitalizmin gerçek gelişimi karşısında, Bernstein'ın düşünce biçimi nasıl açıklanabilir? Daha doğrusu, bu biçimin karakteri nasıl ortaya çıkarılabilir?

Bernstein'ın, bugünkü sosyalist ilişkiler üzerine yaptığı incelemede dayandığı önkoşulların, - Bernstein'ın kapitalist uyum teorisinin,- yıkılır olduğunu “Oportünist Yöntem” bölümünde açıkça gösterebildiğimizi sanıyoruz. Biz ne kredi sisteminin, ne de kartellerin kapitalist ekonominin “uyum araçları” olabileceklerine inanmıyoruz. Aynı zamanda, gerek krizlerin belirli süreler içinde ortaya çıkmamalarının, gerekse orta sınıfın hiçbir değişikliğe uğramamasının kapitalist uyumun belirtileri olarak görülemeyeceğini söylüyoruz. Uyum kuramının belirtilen tüm ayrıntıları, -doğrudan yanılırları göz önünde bulundurulmazsa- ortak bir özelliğe sahiptir. Kuram, ekonomik yaşam belirtilerinin hemen hemen tümünü, ne organik olarak kapitalist gelişime bağlı olaylar olarak ele alır, ne onları tüm ekonomi mekanizması ile ilişki içinde görür. Sanki bu belirtiler her türlü ilişkiden kopmuş, kendi kendilerine varola cansız bir makinenin dağılmış parçalarıdır. Örneğin, kredinin uyum etkisi, bu tür bir düşünce içinde görülmektedir. Kapitalist mübadelenin içerdiği iç çelişkilerle birlikte, krediyi mübadelenin kendi kendine gelişmiş ileri bir safhası olarak ele alalım. Böyle bir durumda paranın, malın ve sermayenin mübadele sürecinin dışında kalan mekanik “uyum aracı” olamayacakları gibi, kredi de aynı ölçüde, bu sürecin dışında, bir “uyum aracı” olarak görülmez. Kapitalist ekonominin gelişiminin belirli bir safhasında kredi de, bu ekonomimi para, mal ve sermaye kadar organik bir ögesidir. Bu safhada kredi, öbür parçalarla birlikte çarkın dönmesi açısından vazgeçilmez bir unsur olduğu gibi, kapitalist ekonomi içindeki iç çelişkileri fazlalaştırıran yıkıcı bir alettir de.

Aynı şey, karteller ve gelişmiş ulaşım araçları için de geçerlidir.

Aynı mekanik ve diyalektik olmayan düşünce ayrıca, Bernstein'ın krizlerin patlak vermemelerini, kapitalist ekonominin “uyumunun” bir belirtisi olarak ele alış biçiminde de görülür. Bernstein'a göre krizler, ekonomik mekanizmayı sadece engelleyen olaylardır. Krizler ortaya çıkmadıkça, -Bernstein'ın kanısınca- bu mekanizma mükemmel bir biçimde işler. Aslında krizler, gerçek anlamda “engeller” değildirler. Ya da daha doğru olarak şöyle diyebiliriz: kapitalist ekonominin yaşayabilmesi için, bu “engellere” ihtiyaç vardır. Kısaca

krizler, -kapitalist temel üzerinde- üretimin sınırsız genişleme yeteneği ile bu ürünlerin satıldığı pazarların dar sınırları arasındaki zıtlığa çözüm getiren tek olanaklı yöntemdir. Bu nedenle de krizler tüm kapitalist ekonominin ayrılmaz, organik bir parçasıdır.

Kapitalist üretim, “engellenmeyen gelişimi” içinde, krizlerden daha büyük tehlikelerle karşılaşır. Çünkü, kar hadlerinin sürekli düşüşüne yol açan gerçek, aslında mübadele ile üretim arasındaki çelişki değil, emek üretkenliğinin gelişmesidir. Kar hadlerinin sürekli düşüşü çok tehlikeli bir gelişimi de yol açar. Bu gelişim, küçük ve orta çaptaki sermayelerin üretimlerini olanaksızlaştırdığı gibi, onların yeniden oluşmalarını da engeller ve böylece sermaye sınırlarının genişlemesine karşı koyar. İşte, krizler bu süreç içinde daha başka sonuçlara da yol açarlar. Bu sonuçlar da, krizlerin, sermayenin değerini periyodik olarak düşürerek, üretim araçlarını ucuzlatarak, işleyen sermayenin bir kısmını işe yaramaz hale getirerek, aynı zamanda da kar hadlerini yükselterek, üretim alanında yeni yatırımlara, dolayısıyla yeni gelişimlere olanak sağlamasıdır. Böylece krizler, kapitalist gelişimin devamını sağlayan araçlar olarak görünür. Bizim kabul ettiğimize göre, krizlerin dünya pazarının oluşumu sırasında patlak vermeleri nasıl zorunluysa, onların ortaya çıkmaması ile de Bernstein’ın düşündüğü gibi, kapitalist ekonominin ışığa çıkabilmesi şöyle dursun, bu ekonomi doğrudan çamura batar. Tüm uyum kuramının belirleyen mekanik düşünce biçimi içinde Bernstein, krizlerin ortaya çıkmaları gerekliliğinin üzerinde durmadığı gibi, küçük ve orta çaptaki yeni sermaye yatırımlarının periyodik olarak büyümelerinin de gerekli olduğunu dikkate almamaktadır. Bu da Bernstein’ın, küçük sermayenin sürekli yeniden doğuşunu, gerçek kapitalist gelişim işareti yerine, kapitalist durağanlık belirtisi olarak görmesine yol açmaktadır.

Olayları “uyum kuramı”nın öngördüğü biçimde ortaya çıktıklarını saptayabilen bir tek görüş açısı vardır. Bu da, tek kapitalistin olaylara bakışıdır. Çünkü o, rekabet yasaları yoluyla ekonomik yaşamın gerçeklerini başka biçimde algılar; ekonomik bütünlüğü oluşturan her organik parçayı kendi başına bir bütünmüş gibi görür. Ayrıca gerçek ekonomik olaylara dışarıdan bakan bir tek kapitalist için önemli olan, bu olayların sadece kendisi üzerindeki etkileridir. Böylece, ekonomik yaşamını gerçeklerini sadece “engeller” ya da “uyum araçları” olarak görür. Tekil kapitalist açısından krizler gerçekten sadece birer engeldirler ve krizlerin patlak vermemesi ile ona daha uzun bir yaşam süresi sağlanmış olur. Ayrıca kredi de, tekil kapitalistin yetersiz üretim güçleri ile pazar ihtiyaçları arasında “uyum sağlayan” bir araçtır. Ortak olduğu kartel, üretim içindeki anarşiyi de ortadan kaldırır.

Kısaca, Bernstein’ın uyum kuramı, tekil kapitalist düşünce biçiminin kuramsal genelleştirilmesinden başka bir şey değildir. Bu düşünce biçiminin kuramsal olarak ortaya konulmasını, kaba burjuva ekonomisinin öz ve karakterinden ayıran şey nedir? Burada, rekabetin yol açtığı olaylara, bir tek kapitalist gözüyle bakılmakta, olaylar kapitalist ekonominin

belirtileri olarak görülmektedir. İşte bu yanlış anlama, akımların bütünüyle ekonomik yanlışlara sapmalarına yol açar. Bernstein, krediyi, mübadele ihtiyaçlarına ilişkin bir “uyum aracı” olarak görüldüğü gibi, kaba (vulgar) ekonomi de bu alanda, örneğin paranın bir “uyum aracı” olduğu düşüncesini benimser. Bu ekonomik, kapitalist görüntüler içinde kapitalist güçlüklerle karşı koyabilecek çareler arar; Bernstein gibi, kapitalist ekonomiyi düzene sokma olanağının varolduğuna inanır. Fakat sonunda gene Bernstein’ın kuramı gibi, kapitalist çelişkileri körletme ve kapitalist yaraları iyileştirme yolunda ilerler. Başka bir deyişle, bu ekonominin devrimci bir tutum yerine, gerici bir tutumla hareket ettiğini ve sonunda bir ütopya haline geldiğini söyleyebiliriz.

Bütün bunlardan sonra tüm revizyonist kuramı şöyle tanımlayabiliriz: Revizyonist kuram, sosyalizmi çıkmaza soktuğu gibi, kaba ekonomi gerekçeleri açısından da kapitalizmi çıkmaza yöneltten bir kuramdır.

İKİNCİ BÖLÜM*

1. EKONOMİK GELİŞİM VE SOSYALİZM

Proleter sınıf kavgasının gelişimi açısından en önemli ve olumlu yenilik, kapitalist toplumun ekonomik ilişkileri arasında, sosyalizmin gerçekleşmesine yol açarak başlangıç noktalarının keşfedilmesi idi. Böylece uzun yıllar boyunca insanların bir “ideal” olarak düşündükleri sosyalizm, tarihsel gerekliliğini kazanmıştır.

Bernstein, sosyalizmin bu ekonomik önkoşullarının bugünkü toplum içinde var olduklarına karşı çıkmaktadır. Kendisi de bu düşüncesini kanıtladığı sıralarda ilginç bir gelişim gösterir. Önceleri “Neue Zeit”da sadece endüstri içindeki yoğunlaşma hızına karşı çıkmaktaydı ve Almanya’daki 1882 ile 1895 yılları endüstri dalları istatistiklerinin sonuçları arasında yaptığı bir karşılaştırmaya dayanıyordu. Bu arada Bernstein’in, bu sonuçlardan kendi amaçlarına bir yarar sağlayabilmesi için, son derece özet ve mekanik yöntemlere sığınması gerekiyordu. Orta işletmelerin dayanıklılığı açısından hareket den Bernstein, en elverişli durumda bile Marksist tahlilin yanına yanaşmamıştır. Çünkü bu tahlil, bizim de gösterdiğimiz şekilde, endüstrinin yoğunlaşması açısından belirli bir hız, yani sosyalist son amacın gerçekleştirilmesi için belirli bir süre öngörmediği gibi, küçük sermayelerin mutlak olarak ortadan kalkmalarını, yani küçük burjuvanın yok olmasını, sosyalizmin gerçekleşmesi için bir koşul olarak kabul de etmez.

Görüşleri sonradan daha da geliştiren Bernstein, kitabında yeni ispat malzemesi getiriyor. Bunlar, hissedar sayısının sürekli artmakta olduğunu göstermesi gereken anonim şirketlere ait istatistiklerdir. Bu istatistiklerin yardımıyla kapitalist sınıfın erimek yerine, büyümekte olduğu gösterilmek istenmiştir, Bernstein’in, varolan araçları ne kadar az tanıdığı ve bu araçları kendi yararına kullanamaması bizi şaşkınlığa düşürmektedir!

Eğer Bernstein anonim şirketler yoluyla endüstriyel gelişimin Marksist yasasına karşı çıkmak istiyorduyorsa, çok daha başka sayıları ortaya koyması gerekirdi. Almanya’daki anonim şirketlerin tarihini araştırmış olan her kişi, girişim başına düşen ortalama kuruluş sermayesinin yaklaşık aynı oranda sürekli düşüş gösterdiğini bilir. Bu sermaye 1871 yılından önce yaklaşık 10,8 milyon mark iken, 1871 yılında, 4,01 milyon marka, 1873’te de 3,8 milyona düşmüştür. 1883 ile 1887 yılları arasında sermaye tutarı 1 milyon markın altındadır. 1891 yılında sadece 0,56 milyon olan sermaye, 1892 yılında 0,62 milyon mark tutarındaydı. Bu tarihten sonra da sermaye tutarları 1 milyon mark civarında dolaşmıştır. 1885 yılında 1,78 milyon mark olan kuruluş sermayesi, 1 Eylül 1897’de yeniden düşürerek 1,19 milyon mark olmuştur.*

* Tartışılan kitap: Eduard Bernstein, Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Sozial-demokratie (Sosyalizmin Önkoşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri), Stuttgart, 1899, Verlag von J.H.W. Dietz Nachf, G.m.b.H. “Leipziger Volkzeitung”dan alınan özel baskı, 1899 (R. Lüksemburg)

* Van der Borght, Handwörterbuch der Staatwissenschaften, I. (R. Lüksemburg)

Şaşırtıcı sayılar! Bu sayılar karşısında büyük bir ihtimalle Bernstein, Marksist eğilimin tersi bir gelişim ortaya çıkarır ve böylece büyük işletmelerin yeniden küçük işletmelere dönüşeceklerini söylerdi. Bu durumda ise herhangi biri ona şu karşılığı verebilirdi: Eğer bu istatistiklerle bir şeyler kanıtlamak istiyorsanız, onların özellikle aynı endüstri dallarına ait olduklarını, küçük girişimlerin eski büyük girişimleri yerini aldıklarını ve bu küçük girişimlerin bugüne kadarki tek sermayeli, el sanatı ya da cüce işletmelerde ortaya çıkmadığını ispatlamak zorundasınız. Ama sizin böylesi bir ispatı ortaya çıkarabilmeniz zaten olanaksızdır. Çünkü anonim şirket kuruluşundan nasıl orta ve küçük çaptaki işletmelere geçildiğini ancak şu gerçekler yoluyla açıklayabilirsiniz: İlk önce, hisse senedi sistemi sürekli olarak yeni dallar el atar. Ayrıca, önceleri dev girişimler açısından değer taşıyan bu senet sistemi bugün daha çok orta ve hatta zaman zaman küçük çaptaki işletmeler yönünden önem kazanmıştır. (Sermayesi 1 bin mark olan anonim şirketler bile kuruluyor!)

Ekonomik açıdan hisse senedi sisteminin giderek daha büyük ölçüde yayılması ne anlama gelmektedir? Bu, üretimin kapitalist biçimde toplumsallaştırılmasının ilerlemesi demektir. Ancak sadece dev üretim değil, orta çaptaki üretim ve hatta küçük üretim de toplumsallaştırılmaktadır. Bu gelişimde Marksist kurama karşı çıkmaz, tersine bu kuramın doğruluğun en parlak şekilde onaylar. Gerçekten de bu böyledir. Öyleyse anonim şirket kuruluşları ekonomik açıdan ne tür bir olaya dayanır? Bir yandan küçük servetlerin bir üretim sermayesi oluşturacak şekilde biraraya gelmeleri, öbür yandan, üretimin sermaye mülkiyetinden ayrılması bu olayı meydana getirir. Demek oluyor ki, kapitalist üretim biçiminin –daima kapitalist temel üzerinde bu iki gelişimle de alt edebilmesi, anonim şirket kuruluşlarına yol açar. Bu gerçek karşısında Bernstein’ın, bir girişime çok sayıda hisse sahibinin katılmakta olduğunu gösteren istatistikleri ne gibi bir anlam taşımaktadır? Bugün artık kapitalist bir girişimin bir tek sermaye sahibini değil de sayıları gün geçtikçe artan sermaye sahiplerine ait olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bugün ekonomik bir kavram olan “kapitalist” sözcüğü, artık bir tek kişiyi simgelememektedir. Bugünkü endüstriyel “kapitalist” yüzlerce ve hatta binlerce kişiden meydana gelen kolektif bir insandır. Kapitalist ekonomi çerçevesi içinde bile “kapitalist” kategori toplumsallaşmaktadır.

Ve bütün bunlar karşısında Bernstein nasıl olur da, anonim şirketler olayını sermayelerin biraraya gelmesi olarak değil de, parçalanması olarak görür? Oysa Marks burada, “sermaye mülkiyetinin toplanması”nı görmektedir. Bu, son derece basit kaba bir ekonomik yanlışı açıklamaktadır: Çünkü Bernstein, “kapitalist” kavramından bir üretim kategorisini değil, mülkiyet hakkını, ekonomik bütünlüğü değil, vergi politikası bütünlüğünü ve sermayeden de üretim bütünlüğü değil, sadece belirli bir miktar para servetini anlamaktadır. Bundan dolayı Bernstein, örnek olarak verdiği İngiliz dokuma ipliği tröstündeki¹² 12 bin üç yüz kişiyi kaynaşmış tek bir kişi halindedeymiş değil de 12 bin üç yüz kapitalist olarak görüyor. Bu yüzden de,

karısına çeyiz olarak, yatırımcı (rantiye) Müller'den “çok büyük hisse senedi satın alan” mühendis Schulze'yi bir kapitalist olarak tanımlamaktadır. Bunun için de Bernstein'ın tüm dünyası “kapitalistlerle” doludur.♦

Ancak, her zaman olduğu gibi burada da, Bernstein'daki bu “kaba ekonomik yanlış, sosyalizmin basitleştirilmesi (vulgarizasyon)” için salt kuramsal bir zemindir. Bernstein, kapitalist kavramını üretim ilişkilerinden mülkiyet ilişkilerine aktarır ve “girişimciler yerine, insanlardan söz eder” (s.53). sosyalizm sorununu üretim alanından, servet ilişkileri alanına kaydırmaktadır; yani sermaye ile emek arasındaki ilişkiden fakirle, zengin arasındaki ilişkiye.

Böylece Marks ve Engels'i bir kenara bırakarak “Evangeliums des armen Sünders”¹³ (yoksul günahkarın incili) adlı yapıtın yazarına geri dönmüş olduk. Yalnız arada bir fark var. Weitling hiç olmazsa gerçek bir proleter önsezisiyle zengin ve fakir arasındaki ayrımı görmüş, basit bir biçimde bile olsa, sınıf karşıtlarının bilincine varmış ve bu karşıtların sosyalizmin dayanak noktası olmalarını istemiştir. Bernstein ise sosyalizmin, yoksulların zenginlere dönüşmesiyle, yani sınıflar arasındaki uzlaşmazlıkların üstüne bir örtü çekilmesiyle, başka bir deyişle, küçük burjuva yöntemiyle getirebileceğini söylemektedir.

Tabii bernstein sadece gelir istatistikleri üzerinde durmamaktadır; bize ayrıca Almanya, İngiltere, Fransa, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerdeki işletme istatistiklerini de vermektedir. Ancak bunlar ne tür istatistiklerdir? Bir ülkedeki değişik dönemleri karşılaştıran rakamlar değil, çeşitli ülkelerdeki belirli bir dönemi ortaya koyan sayılardır. Böylece, bir ülkedeki işletmelerin çeşitli zamanlardaki durumları arasında bir karşılaştırma yapmıyor. Sadece çeşitli ülkelerdeki mutlak sayıları –İngiltere için 1891 yılı, Fransa için 1894 ve ABD için 1890 yılı rakamları- birbirleriyle karşılaştırıyor. Almanya için bir kez, 1895 yılı rakamları ile 1882 yılı rakamları arasında bir karşılaştırma yapmış olduğu için, Almanya'yı bu ülkelerin dışında tatalım. Bu istatistiklerle şu sonuca varıyor: “bugün eğer büyük işletme, kendisine bağlı küçük işletmeleri de içine alarak endüstride gerçekten ağırlık kazansa bile, Prusya gibi gelişmiş bir ülkede üretim katılan nüfusun ancak yarısını temsil eder.” Bu durum tüm Almanya, İngiltere ve Belçika içinde benzerdir (s.84).

♦ Mühim Not! Küçük hisse senetlerinin büyük bir hızla yayılmalarından Bernstein, toplumsal zenginliğin hisse senetlerini küçük kişilere serpiştirmeye başladığı anlamını çıkarıyor. Gerçekten de, bir işçiden ya da küçük bir burjuvadan başka bir pound'luk ya da yirmi mark'lık hisse senedini kim alır! Bu görüş ne yazık ki bir hesap yanlışına dayanıyor. Bu yanlış, hisse senetlerinin nominal değerleriyle piyasa değerlerinin birbirine karıştırılmasıdır. İşte bir örnek: Maden piyasasında birçokları gibi Güney Afrika rant madenleri de hisse senetleriyle işlem görürü. Maden piyasasında olduğu gibi, bunlarda da bir poundluk hisse senedi yirmi marka eşittir. Bu hisse senetlerinin fiyatları 1899 yılında kırk üç poundtu, yani yirmi mark değil sekiz yüz atmış marktı! (Bak., Mart ayı sonundaki kurlar.) Bu her yerde aşağı yukarı aynıdır. Bu “küçük” hisse senetleri demokratik görünmelerine rağmen, aslında “toplumsal zenginliğe” hiçbir zaman küçük burjuvaca ve hele hiçbir zaman proleterce bir “katılım” değil, iyice burjuvaca bir “katılım”dır. Çünkü onları nominal değerleri üzerinden elde edebilenler hisse senedi sahiplerinin çok küçük bir kısmıdır. (R. Lüksemburg)

Bernstein'in burada kanıtlamaya çalıştığı nokta, ekonomik gelişimin şu ya da bu eğilimi değil sadece çeşitli işletme biçimlerinin dolayısıyla çeşitli meslek sınıflarının mutlak güç ilişkileridir. Böylece sosyalizmi gerçekleştirmenin ümitsiz olduğu ispatlanmaya çalışılsa bile, bu ispat biçimi bir kurama dayanmaktadır. Bu kurama göre, toplumsal çabaları başlatabilmek amacıyla savaşımların fiziksel açıdan güç ilişkileri ve sayıları önem taşır. Demek oluyor ki, bu çabaların nasıl bir yön alacaklarını sadece zor unsuru tayin eder. Böylece her yerde Blanki'ciliği¹⁴ gören Bernstein, bu kez de en kaba Blanki'ci yanlışı yapıyor. Ancak, arada gene fark var. Blanki'ciler, sosyalist ve devrimci bir yön izleyen sosyalizmin ekonomik açıdan yerleşebileceğini doğal bir gelişim olarak görürler ve küçük bir azınlığın güçlü bir devrimi gerçekleştireceğini söylerler. Oysa Bernstein, halk çoğunluğunun sayıca yetersizliğinden dolayı, ekonomik açıdan sosyalizmin gerçekleşmesinin olanaksızlığını belirtiyor. Sosyal demokrasiyi son amacına ulaştıracak yol, azınlığın başarı kazanabilecek gücü olmadığı gibi, çoğunluğun sayıca üstünlüğü de değildir. Sosyal demokratik son amacı kapitalizmin halk yığınlarınca ortadan kaldırılmasına yola açan özellikle kapitalist anarşide ortaya çıkan ekonomik gereklilik ve bu gerekliliğin bilincine varılması oluşturur.

Kapitalist ekonomideki anarşinin son tayini sorunu konusuna Bernstein, genelde büyük krizleri inkar etmekle beraber, ulusal ve kısmi krizleri kabul eder. Bernstein'in kendisi, bu karşı çıkışlarıyla büyük bir anarşi yaratmasına rağmen, gerçek olaylarda küçük bir anarşinin varlığını kabullenmektedir. Bir kerede Marks'ın sözleriyle gerçeği belirtirsek, evlenmemiş bön bir kadın 'küçük bir çocukla' nasıl haşır neşir olabilirse, Bernstein'da, kapitalist ekonomiyi ancak böyle ele alabilmektedir. Bu durumda kötü olan, anarşi ister büyük ister küçük olsun, sonucun hep aynı kaldığıdır. Bernstein anarşiyi küçük bir oranda kabullenirse, mal ekonomisi mekanizması bu anarşiyi sonsuza, çöküşe kadar götürür. Bernstein, kendiliğinden mal üretimini belirli bir düzeyde tutmakla, bu azıcık anarşinin toplum uyumu ve düzeni içinde giderek eriyeceğini ümit ediyorsa, burada da gene kaba burjuva ekonomisinin temeldeki yanlışlardan birine düşüyor demektir. Çünkü Bernstein, mübadele biçimini, üretim biçiminden ayrı, bağımsız bir olay olarak görüyor.¹⁵

Bernstein kitabında, gün ışığına çıkardığı ekonomi politiğin temel ilkelerine ilişkin şaşırtıcı karışıklıkları, tümüyle gözler önüne serme olanağı tanımıyor. Ancak, bizi kapitalist anarşinin temel sorununa götüren noktanın burada kısaca aydınlatılması gerekir.

Bernstein, Marksist emek-değer yasasının sadece bir soyutlama olduğunu söylüyor. Ayrıca bu yasa, Bernstein açısından ekonomi politikte küfür kadar kötü bir anlama gelmektedir. Emek-değer sadece bir soyutlama, "bir tasavvur"(s.44) ise, askerlik görevini yapmış, vergilerini ödemiş her normal vatandaşta Karl Marks gibi herhangi bir saçmalaktan "bir tasavvur", yani bir değer yasası çıkarmaya hak kazanmaz mı? "Böhm-Jevons okulu iktisatçılarının, malların fayda

dışındaki tüm niteliklerini soyutlamaları göz önünde tutulursa, Marks'ın da sonunda, basit insan emeğini cisimleştirmiş olması dışında malların bütün niteliklerini bir yana bırakmaya hakkı vardı” (s.42).

Öyleyse, Marks'ın toplumsal emeği ve Menger'in soyut faydacılığı¹⁶ sadece bir soyutlamadır. Bernstein böylece, Marks'ın soyutlamasının bir icat değil, bir keşif olduğunu tamamen unutmuştur. Bu soyutlama Marks'ın kafasında değil, mal ekonomisinde görünmektedir; uydurma değil toplumsal bir gerçektir. Öyle bir gerçek ki, ölçülü, biçili ve yerleşmiş! Marks'ca keşfedilen soyut –insan emeği, gerçekte paranın açık bir biçiminden başka bir şey değildir; ekonomik açıdan Marks'ın dahiyane keşiflerinden biridir. Çünkü ilk Merkantilistlerden, son klasiklere dek, paranın mistik özü burjuva ekonomisi için büyülü bir kitap olarak kalmıştı.

Buna karşılık Böhm-Jevons'un soyut faydacılığı gerçekte salt bir tasavvur, ya da daha çok, bir düşüncesizlik görüntüsüdür. Bu özel saçmalığın sorumlusu ne kapitalist toplum, ne de başka bir insan toplumdur. Bu soyut faydacılık düşüncesinden sadece ve sadece kaba burjuva ekonomisi sorumlu tutulabilir. Kafalarındaki “tasavvur”la Bernstein, Böhm-Jevons'la birlikte tüm öznel ‘cemaat’, daha yirmi yıl bu para ‘muamması’ni çözmeye çalışır ve sonunda, herkesin bildiği şu sonuçtan başka bir sonuca ulaşamazlar: Para aynı zamanda “yararlı” bir nesnedir.

Bütün bunlar karşısında Bernstein, Marks'ın değer açısından tüm anlayışını yitirmiştir. Fakat Marks'ın ekonomik sistemini belirli bir ölçüde tanıyanların bilmesi gerekir ki, değer yasası olmadan tüm sistem tamamıyla anlaşılabilir. Ya da sorunu daha somut olarak ortaya koyarsak, mal ile mal mübadelesinin özü anlaşılmazsa, tüm kapitalist ekonomi ve ona bağlı olaylar bir sır olarak kalmak zorundadırlar.

Marks'ın, tüm kapitalist olaylardaki iç gizlilikleri görmesine yol açan ve onun büyük bir kolaylıkla çeşitli sorunları çözmelerini sağlayan bu sihirli anahtar nedir? Smith ve Ricardo gibi klasik burjuva ekonomisinin büyük isimleri bu sorunların varlığından bile haberdar değillerdi. Bu sihirli anahtar, kapitalist ekonomiye tarihsel bir olay olarak bakılmasından başka bir şey değildir. Bu bakış, kapitalist ekonominin anladığı gibi sadece geriye değil, ileriye de yönelecektir. Yalnızca, feodal geçmiş değil, özellikle sosyalist gelecekte göz önünde bulundurulacaktır. Marks'ın değer öğretisinin, para analizinin, sermaye kuramının ve kar öğretisinin, dolayısıyla tüm ekonomik sistemin sırrı sosyalist son amaçtır. Bu sır aynı zamanda, kapitalist ekonominin ölümlü olması ve çökmesidir de. Marks, işe en başından sosyalist olarak başlamış, ya da başka bir deyişle, tarihsel görüş açısı kapitalist ekonomiyi incelemiş olmasından dolayı bu sistemin şifresini çözebilmiştir. Burjuva toplumunun bilimsel tahlilini yaparken Marks, sosyalist görüş açısı ile işe başladığından, sosyalizmi de bilimsel olarak temellendirebilmiştir.

Tüm bunlarla, kitabın sonunda Bernstein'ın ulaştığı sonuçların gerçek değerini ölçebiliriz. Bernstein bu sonuçlarda, "Marks'ın büyük yapıtının ana fikrini oluşturan ikiciliğe (dualism)" karşı çıkmaktadır. Yapıtın bir yandan bilimsel olması, öte yandan yapıta bitmiş gözüyle bakılarak daha tam oluşmamış bir tezin kanıtlanmaya çalışılması, bu ikiciliği ortaya çıkarmaktadır. Yapıt, bir şema üzerine kurulmuştur. Şemanın belirli bir gelişimle ortaya çıkarılması gereken sonucu ise, daha bu işe girişilmeden belirlenmiştir. Böylece Komünist Manifesto'ya (yani sosyalist amaca!) yapıtın sonunda yeniden geri dönülmesi, Marks'ın sistemi içinde ütopyizmin gerçek kalıntısının bulunduğunu gösterir" (s.177) diyor Bernstein.

Ancak Marks'ın "ikiciliği", sosyalist gelecek ile bugünkü kapitalizm arasındaki ikicilik, sermaye ile emek, burjuvazi ile proletarya arasındaki ikicilik, burjuva toplumu içinde varolan ikiciliğin ve burjuva sınıf uzlaşmazlıklarının bilimsel, anıtsal yansımasından başka bir şey değildir.

Bernstein'ın, Marks'ın kuramsal ikiciliği içinde "ütopyizm kalıntısı" gördüğünü söylemesi çok safça bir açıklamadır. Burjuva toplumu içindeki tarihsel ikiciliği ve kapitalist sınıf uzlaşmazlıklarını inkar eden Bernstein için, sosyalizm de "ütopyizm kalıntısı" olmuştur. "Monizm", yani Bernstein'ın tek yanlılığı ebedileştirilen kapitalist düzenin son amacını bırakan bir sosyalistin, değişmez burjuva toplumu içinde, kişisel gelişiminin sonunu izlemek isteyen tek yanlılığıdır.

Ancak Bernstein, kapitalizmin ekonomik yapısı içinde ikiciliği, sosyalizme yönelen bir gelişimi göremiyorsa, en azından sosyalist programı görünüşte kurtarmak için, ekonomik gelişimin dışında idealist bir yapı biçimine sığınması ve sosyalizmi bile toplumsal gelişimin belirli bir tarihsel dönemi olmaktan çıkararak onu soyut bir "ilke" haline dönüştürmesi gerekir.

Kapitalist ekonomiyi süsleyen Bernstein'ın "kooperatifçilik ilkesi", sosyalist son amaca götürecektir bu incecik yol bunlar karşısında, Bernstein'ın toplumu sosyalist geleceğe ulaştıracak burjuva kuramına kanıtlamak yerine, Bernstein'ın kendisinin sosyalist geçmişini ortaya çıkartmaktadır.

2. SENDİKALAR, KOOPERATİFLER VE POLİTİK DEMOKRASİ

Bernstein sosyalizminin, işçilerin toplumsal zenginlikten pay almalarını sağlayacak ve fakirleri zenginlere dönüştürecek bir plana yöneldiğini gördük. Acaba bütün bunlar nasıl gerçekleştirilecektir? Bernstein, "Sosyalizmin Soruları" başlığı altında "Neue Zeit"da yayınlanan makalelerinde bu konuda pek elle tutulur açıklamalara gitmemiştir. Ancak kitabında bu soru bütünüyle açıklığa kavuşmaktadır: Sosyalizm iki yol üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu yollardan birincisi, sendikalar ya da Bernstein'ın tanımıyla ekonomik demokrasidir. İkincisi ise

kooperatiflerdir. Birinci yolla endüstriyel karlara karşı konulurken, ikinci yolla da ticari kazançlar durdurulacaktır.

Kooperatifler, özellikle üretim kooperatifleri, kendi iç özleri açısından, kapitalist ekonomi içinde ikili bir karışım, yani kapitalist mübadele içinde küçük bir oranda sosyalleştirilmiş bir üretimdirler. Mübadele, kapitalist ekonomi içinde üretimi etkisi altında tutar ve rekabet yoluyla sorumsuz sömürüye yol açar. Şöyle de diyebiliriz: Girişimleri yaşatacak koşulları yaratmak amacıyla, sermaye çıkarları üretim sürecini tümüyle etkisi altına alır. Bu durumun gerçekleşebilmesi için pratik açıdan birtakım tedbirlere gidilmesi zorunludur. İş mümkün olduğu kadar yoğunlaştırılır. Pazar durumuna göre iş ya kısaltılır ya uzatılır. Malların satıldığı pazarların ihtiyacına göre, işgücü ya fazlaştırılır ya da azaltılır. Ya toptan reddedilir, ya da istenir. Kısaca, kapitalist bir girişime, diğer girişimlere karşı rekabet özelliği kazandırmak için, bilinen tüm yöntemler uygulanır. Bütün bunlar, üretim kooperatiflerinde işçilerin birtakım çelişkilerle hareket etmelerine yol açar. İşçiler, bir yandan gerekli olan mutlakiyet içinde kendi kendilerini idare etmeye zorlanırlar. Öbür yanda, kendi kendilerine karşı kapitalist girişimci rolü oynamak zorunda bırakılırlar. Bu çelişki üretim kooperatiflerini uzun süre yaşatmaz. Çünkü bu kooperatifler sonunda ya yeniden kapitalist gelişime dönüşürler, ya da eğer işçi çıkarları ağır basıyorsa, dağılırlar. Bunlar aslında, Bernstein'ın kendi oluşturduğu gerçeklerdir. Yanıldığı nokta, İngiltere'deki üretim kooperatiflerinin çöküş nedenini, Bayan Potter-Webb gibi, eksik "disiplin"e bağlamasıdır. Burada ağız kalabalığına getirilip, üstünkörü disiplin olarak tanımlanan şey, aslında sermayenin mutlak rejiminden başka bir şey değildir. İşçilerin kendileri üzerinde bu rejimi uygulayabilmeleri ise olanaksızdır.♦

Buradan çıkan sonuç; üretim kooperatifinin kapitalist ekonomi içinde varlığını güven altına alabilmesi ancak serbest rekabet yasalarından suni bir biçimde sıyrılarak, kapitalist ekonomi içindeki üretim biçimi ile mübadele biçimi arasındaki çelişkiyi dolaylı yoldan ortadan kaldırmakla mümkündür. Üretim kooperatifi bu çareyi ancak sağlam bir tüketici çevresini emniyet altına almakla, başından beri mallarını satabildiği pazarı elinde tutmakla sağlayabilir. Tüketici kooperatiflerinin bu alanda üretim kooperatiflerine yardımcı bir araç olduğu söylenmektedir. Üretim kooperatiflerinin neden uzun süre yaşamadıklarının sırrı, Bernstein'ın yaptığı gibi, Oppenheimer düşüncesine dayanılarak, satış ve alış kooperatifleri arasındaki ayırım içinde aranmalıdır. Bu sırrı ancak, tüketim kooperatiflerinin, üretim kooperatiflerinin varlığını nasıl güven altına alabilecekleri açıklığa kavuşturulabilir.

Üretim kooperatiflerinin yaşama koşullarının bugünkü toplum içindeki tüketim kooperatiflerinin yaşama koşullarına bağlı olduğunu söylersek, o zaman başka bir sonuca ulaşmamız gerekir. Bu

♦ "Eski biçimiyle işçi üretim kooperatifleri, kuşkusuz her yerde, kendi gerçek örgütleri içinde mevcut sistemin tüm eksikliklerini yeniden üretmek zorunda olmalarına karşın, yine de bu eski biçimi ilk yılanlardır.", Marks, 'Kapital',

da üretim kooperatiflerinin küçük yerel pazarlara, doğrudan ihtiyaçların küçük miktardaki ürünlerine, özellikle besin maddelerine yönelik olmasıdır. Dokuma, kömür, metal ve petrol endüstrisi, ayrıca makine, lokomotif ve gemi yapımı gibi kapitalist üretimin önemli dalları, tüketim kooperatiflerine, dolayısıyla üretim kooperatiflerine daha başından kapalıdır. Bu nedenle üretim kooperatifleri, çifte karakterleri dışında hiçbir zaman genel bir sosyal reform olarak ortaya çıkamazlar. Çünkü bu gelişim, bazı önkoşulların gerçekleştirilmiş olmasını gerektirir. Bu koşullar da, özellikle dünya pazarının yıkılmasını ve varolan dünya ekonomisinin küçük, yerel üretim ve mübadele gruplarına ayrılmasını içerir. Başka bir deyişle, büyük kapitalist mal ekonomisinden, ortaçağ mal ekonomisine geri dönüşü gerektirmektedirler.

Gerçekleşmelerine olanak tanıyan sınırlar içinde, üretim kooperatifleri –bugünkü toplum temeli üzerinde- zorunlu olarak, tüketim kooperatiflerine bağlı bir unsur durumuna düşerler. Dolayısıyla tüketim kooperatifleri, gerçekleştirilmek istenen sosyalist reformun sağlam dayanak noktaları olarak ön saflarda yer alırlar. Böylece, kooperatif yoluyla getirilmek istenen tüm sosyalist reform, üretim sermayesine karşı savaştan, yani kapitalist ekonominin köküne karşı savaştan, ticaret sermayesine, küçük ve orta ticaret sermayelerine, yani kapitalist gövdenin sadece küçük dallarına karşı savaşa indirgenir.

Sendikaların, Bernstein'in istediği gibi, üretim sermayesinin sömürüsüne karşı koyabilecek bir araç olmadığını bundan önceki bölümlerde kanıtlamış bulunuyoruz. İşçilerin üretim süreci üzerinde söz sahibi olmalarını sendikalar, ne üretim çapına ilişkin olarak, ne de teknik yöntem açısından sağlayabilecek güçte değillerdir.

Durumu salt ekonomik açıdan, ya da Bernstein'in tanımladığı gibi, “ücret hadleri ile kar hadleri arasındaki kavga” yönünden göz önünde bulundurduğumuzda, daha önce de söylediğimiz gibi, bu kavga özgür bir ortamda değil, ücret yasasının belirli sınırları içinde gelişir. Ve kavga, ücret yasasını aşmak yerine, onu gerçekleştirmeye yönelir. Bu gerçeğin doğruluğu, duruma başka bir açıdan bakıldığında, kendi kendimize sendikaların gerçek görevlerinin neler olduğu sorusunu sorduğumuzda, gene aynı sonuca ulaşmamızla kanıtlanır.

Bernstein sendikalara, işçi sınıfının kurtuluş savaşı sırasında endüstriyel kar hadlerine karşı gerçek saldırıyı yürütme görevini uygun görmekte ve sendikaların endüstriyel kar hadlerini ücret hadlerine dönüştüreceklerini söylemektedir. Ancak sendikalar, kara karşı ekonomik bir saldırı politikası uygulayabilecek durumda değildirler. Çünkü sendikalar, bir yandan işgücünün karın saldırısına karşı örgütlü bir savunucusu, öte yandan da, kapitalist ekonominin aşağıya çeken eğilimine karşı işçi sınıfının direnmesini sağlayan bir örgütten başka bir şey değildir. Bunun iki nedeni vardır.

Sendikaların ilk görevi, örgütleri yoluyla işgücünün satıldığı pazarı etkilemektedir. Ancak, orta tabakaların proleterleşmeleri süreci içinde, iş pazarına da sürekli yeni iş gücü sağlanır. Bu durumda, sendika örgütleri belirli bir düzen içinde bulunamaz ve işleyemezler. Sendikalara düşen ikinci görev ise, yaşam düzeyini yükseltmek, işçi sınıfının toplumsal zenginlikten aldığı payı arttırmaktır. Ancak, işçi sınıfına düşen bu pay, iş verimliliğinin artması ile, doğa sürecinin yok ediciliği ile fazlaşmak yerine sürekli azalır. Bu gerçekleri görebilmek için Marksist olmak gerekmez; sadece Rodbertus'un "Toplumsal Sorunun Aydınlanması Üzerine" adlı yapıtını gözden geçirmek bile yeterlidir.¹⁷

Sonuç olarak, her iki ekonominin ana görevde de, sendikal mücadelenin kapitalist toplum içindeki nesnel gelişimlerinin etkisiyle bir çeşit Sisyphos işine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu Sisyphos çalışması aslında kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü işçi, her anki pazar durumuna göre kendisine düşen ücret haddini kabul etmeli mi, yoksa etmemeli midir; kapitalist ücret yasası gerçekleştirilmeli midir; ekonomik gelişimin aşağı çeken eğiliminin etkileri parçalanmalı mı, yoksa zayıflatılmalı mıdır? Diğer taraftan sendikaların, işçi ücretlerini göz önünde bulundurarak, karı kademeli olarak azaltan bir araç haline getirmek istediklerini düşünelim. Bu düşünce beraberinde şu toplumsal koşulları da getirir: Birincisi, orta tabakaların proleterleşmelerinin ve işçi sınıfının büyümesinin durmasıdır. İkincisi ise, iş verimliliğinin artık büyümemesidir. Bu iki durumda da, tüketim kooperatiflerine dayanan ekonominin gerçekleştirilmesinde olduğu gibi, büyük kapitalizm öncesi koşullara dönmek zorunludur.

Böylece sendikalar ve kooperatifler gibi Bernstein'ın iki sosyalist reform aracının, kapitalist üretim biçimini devirecek güce sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bernstein da aslında bu araçlara fazla umut bağlamamış ve onları sadece kapitalist karı kısıtlayacak ve bu yolla da işçileri zenginleştirecek bir araç olarak görmüştür. Ancak Bernstein bununla, kapitalist üretim biçimine karşı bir mücadeleden kaçınarak, sosyal demokratik hareketi kapitalist dağılıma karşı verilecek bir mücadeleye yöneltmektedir. Bernstein, kendi sosyalizmini tekrar tekrar şöyle tanımlar: Sosyalizm, "adaletli", "daha adaletli" (kitabından, s. 51), hatta "çok daha adaletli" (Vorwaerts, 26 Mart 1899) dağılımı sağlayacak bir çabadır.

Tabiidir ki, sosyal demokratik hareketin başlamasına yol açacak bir unsur da, -hiç olmazsa halk kitleleri arasında- kapitalist düzendeki "adaletsiz" dağılımdır. Sosyal demokratik hareket, ekonominin toplumsallaşması uğruna savaşıırken, sosyal demokrasi de doğal olarak, toplumsal zenginliğin "adaletli" bir dağılımını gerçekleştirme yolunda çaba gösterecektir. Marks'ın, belirli bir süre içindeki dağılımın, aynı süre içindeki üretim biçimini sadece doğal bir sonucu olduğu görüşünü benimseyen sosyal demokratik mücadele, kapitalist üretim çerçevesi içindeki dağılım yerine, mal üretimini ortadan kaldırmaya yönelir. Kısaca, sosyal demokrasi, kapitalist üretim

biçimini ortadan kaldırarak sosyalist dağılımı gerçekleştirmek ister. Oysa Bernstein'ın yöntemi, kapitalist dağılıma karşı savaşıyor, sosyalist üretim biçimini gerçekleştirmek istemektedir.

Bu durumda, Bernstein'ın sosyalist reformları nasıl temellendirilebilir? Kapitalist üretimin belirli eğilimlerinin yardımıyla mı? Tabii ki, hayır. Çünkü ilk önce, Bernstein bu eğilimleri inkar eder. Kendi açısından, üretimin istenilen biçime sokulması dağılımın nedeni değil, sonucudur. Öyleyse Bernstein'ın sosyalizmi, ekonomik temeller üzerine oturtulamaz sosyalizmin amacını ve aracını ve böylece ekonomik ilişkilerini başaşağı ettikten sonra, programı için materyalist bir temellendirme yapamaz. İdealist bir temele sarılması zorunludur.

Daha sonra da Bernstein, “ekonomik zorunlulukların sonucu ile sosyalizm neden yön değiştirdi?” ve “kişilerin görüşlerini, hukuk biçimlerini ve iradelerini en aza indirgemeye ne gerek var?” diyor. (Vorwaerts, 26 Mart 1899) Demek ki, Bernstein'ın daha adaletli dağılımı, ekonomik zorunluluklara aldırmanın, kendi başına etkili olmaya çalışan insan iradesi ile yürürlüğe girecektir. Ya da daha açık olarak şöyle diyebiliriz: İnsan iradesi sadece bir araç olduğuna göre, daha adaletli bir dağılım, adaletin bilincine varma, kısaca adalet düşüncesi ile gerçekleştirilecektir.

Sonunda, şu bildiğimiz eski adalet ilkesi selametle ulaşılmış bulunuyoruz. Yüzyıllar boyunca bu ilkenin verdiği güçle, tüm dünya düzelticileri bir şeyler elde etmek amacıyla at sırtında koşuşturup durmuşlardı. Geçmişin tüm Don Kışotları, cılız Rosinante'ye benzeyen bu ilke üzerinde büyük dünya reformlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak sonunda hepsi de morarmış bir gözden başka bir şey elde edememişlerdir.

Bundan 50 yıl, belki daha da önce Weitling, bu tür bir sosyalizmi temsil etmişti. Buna göre zengin-fakir ilişkileri, sosyalizmin toplumsal temeli, kooperatifçilik “ilkesi”nin içeriği, “daha adaletli dağılım” amacı ve adalet fikri tek tarihsel açıklama yolu değil miydi? Bu sosyalizmi Weitling ne denli büyük bir güç harcayarak, nasıl bir ruhla ve nasıl parlak bir biçimde ortaya çıkarmıştı! Ve bu dahi terzinin bilimsel sosyalizmden hiç mi, hiç haberi yoktu. Bundan yarım yüzyıl sonra bugün Marks ve Engels, Weitling'in bu parça parça düşüncelerini birbirine ekleyerek, Alman proletaryasına bilimin son sözü olarak sunmuşlardır. Bu işi yapabilmek için de terzi olmak gerekir... Ama dahi bir terzi değil!

•

Sendikalar ve kooperatifler ekonomik açıdan ne denli önemli dayanak noktalarıysa, revizyonist kuramın en önemli politik koşulu da demokrasinin sürekli olarak gelişmesidir. Bugünlerde patlak veren gerici olaylar revizyonizm açısından sadece gelip geçici “sarsıntılardır”. Revizyonizm, işçi savaşının genel çizgisinin oluşturulması sırasında, bu sarsıntıların dikkate alınmasından yana değildir.¹⁸

Bernstein açısından, çağdaş toplumun gelişimi sırasında demokrasi kaçınılmaz bir basamaktır. Evet, demokrasi, liberalizmin tüm burjuva kuramcıları gibi Bernstein için de, tarihsel evrimin temel yasasıdır. Ve politik yaşamın tüm etkili güçleri bu yasayı gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Bu biçimde mutlak bir düşünce temelde yanlıştır. Burjuva gelişiminin 20 ya da 30 yıl gibi kısa bir süresi içinde elde edilen sonuçların küçük burjuvaca üstünkörü şablonlaştırılmasından başka bir şey değildir. Geçmişteki demokratik gelişim ve aynı zamanda kapitalizmin politik tarihi yakından incelenirse, çok daha başka bir sonuç ortaya çıkar.

Bizi ilgilendiren ilk şey, demokrasiye çok çeşitli toplum biçimlerinde rastlamamızdır; ilkel komünal toplumlar, antik köle devletleri ve orat çağ kent komünleri. Mutlakiyet idaresinde, meşrutimonarşilerde ve çeşitli ekonomik ilişkilerde de aynı tür demokrasilere rastlamak mümkün. Öte yandan ilk başlarda, kapitalizm –mal üretimi olarak- kent komünlerinde, demokratik bir anayasa oluşturuyor. Sonraları kapitalizm daha gelişiyor ve –fabrika üretimi olarak- mutlak monarşi içinde kenndine uygun politik biçimi buluyor. En sonunda kapitalizm – gelişmiş endüstriyel ekonomi olarak- Fransa’da sırasıyla şu idare biçimlerine yol açmıştır: Demokratik Cumhuriyet (1793), I. Napolyon’un mutlak monarşisi, restorasyon dönemi asiller monarşisi (1815-1890), Louis Philippe’in meşruti burjuva monarşisi ve yeniden demokratik cumhuriyet, arkasından gene III. Napolyon’un monarşisi ve sonunda üçüncü kez cumhuriyet. Almanya’daki tek ve gerçek demokratik kurum ise genel seçim hakkıdır. Bu da burjuva liberalizmin bir eseri değil, küçük şehir devletlerinin politik açıdan birleşmeleri sonucu elde edilen bir haktır. Bu hak, Alman burjuvazisinin gelişimi içinde bir tek açıdan önem taşımaktadır: Alman burjuvazisinin yarı feodal meşruti monarşiye hiçbir tepki göstermemesi. Rusya’da kapitalizm uzun bir süre doğuya özgü bir biçimde, tek kişi egemenliği altında gelişmiştir. Bu süre içinde de burjuvazi demokrasiye özlem duyduğunu belirtecek bir tek harekette bile bulunmamıştır. Avusturya’da ise, genel seçim hakkı, birbirini izleyen monarşiler açısından bir kurtuluş noktası olmuştur.¹⁹ Sonunda Belçika’da demokratik açıdan işçi hareketinin kabul edilmesi –genel seçim hakkı- kuşkusuz militarizmin zayıflığına bağlıdır. Bu olayda Belçika’nın coğrafi ve politik özel durumu da etkili olmuştur. Özellikle belirtilmesi gereken nokta ise, Belçika’da gerçekleştirilen “bir parça demokrasinin” burjuvazi sayesinde değil, burjuvaziye karşı elde edilmiş olmasıdır.

Revizyonizm gibi, burjuva düşünce açısından da insanlığın ya da en azından çağdaş tarihin en büyük temel yasalarından biri olarak görünen demokrasinin kesintisiz yükselişi, yakından bakıldığında boş bir düşüncedir. Kapitalist gelişim ile demokrasi arasında genel ve mutlak bir bağ olduğu söylenemez. Politik biçim her keresinde, iç ve dış faktörler ile politik faktörlerin biraraya gelmelerinin doğurduğu bir sonuçtur. Bu politik biçim sınırları mutlak monarşiden, demokratik cumhuriyete dek uzanan tüm kademeleri kapsar.

Böylece, çağdaş toplum çerçevesi içinde bile olsa, demokrasinin gelişiminin genel tarihsel yasasını bir kenara bırakmak zorunda kalıp, burjuva tarihinin sadece bugünkü dönemine yönelirsek, burada da politik durum içinde birtakım faktörlere rastlarız. Bu faktörler, Bernstein'ın şemasını gerçekleştirmek yerine, burjuva toplumun bugüne dek ele geçirdiği şeylerin önem kazanmasına yol açmaktadırlar.

Üzerinde durulması gereken nokta, demokratik kurumların, burjuva gelişimi açısından büyük ölçüde önemlerini yitirmiş olmalarıdır. Küçük devletlerin birleşmeleri ve çağdaş büyük devletlerin (Almaya, İtalya) ortaya çıkabilmeleri açısından, -bu kurumların gerekli olduğu sürelerde-, ekonomik gelişim bir iç organik birlik yaratmıştır.²⁰

Bu gerçek, tüm politik-idari devlet çarkının biçim değiştirmesi açısından da geçerlidir. Devlet, yarım ya da tam feodal biçimden, kapitalist bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bu dönüşüm, tarihsel açıdan demokrasiye bağlı olduğu ölçüde, bugün salt demokratik kurumlarla gerçekleştirilecek bir duruma gelmiştir. İdari, mali ve savunma sistemlerinin Mart Devriminden (1848 Alman Devrimi) önceki biçimlerine dönüşmelerine ihtiyaç kalmadan, bugün genel oy hakkı ve cumhuriyetçi devlet biçimi, bu dönüşümü sağlamak açısından yeterli kurumlardır.

Böylece liberalizm, burjuva toplumu için gereksiz bir unsur haline gelmiş; başka bir yönden de bazı önemli ilişkiler içinde doğrudan bir engel olmuştur. Burada, bugünkü devletin tüm politik yaşamını etkisi altında tutan iki önemli unsuru belirtmemiz gerekmektedir; dünya politikası ve işçi hareketi. Bu iki unsur, kapitalist gelişimin bugünkü döneminin sadece iki değişik yönüdür.

Dünya ekonomisinin gelişmesi ve dünya pazarındaki rekabet savaşının kızıştırılması ve genelleştirilmesi ile, militarizm ve donanma dünya politikası üzerinde tek söz sahibi olan bir araç haline gelmişlerdir. Ve bu iki unsur büyük devletlerin gerek iç, gerek dış yaşamları üzerinde büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır. Eğer dünya politikası ve militarizm bugünkü dönemin yükselen bir eğrisi is, burjuva demokrasisinin de aşağı yönelen bir çizgi içinde hareket etmesi gerekir. Almanya'daki 1893 yılında büyük çapta askeri donatım dönemi ve Kiautschou²¹ açılış töreniyle başlayan dünya politikası, burjuva demokrasisine iki kurbanına mal olmuştur. Bunlardan birincisi, özgür düşüncenin çöküşü, ikincisi ise, Merkez Muhalefet Partisinin hükümeti kuran parti olmasıdır. Sömürge politikası damgası altındaki 1907 yılı son Alman İmparatorluk parlamento seçimleri, aynı zamanda Alman liberalizminin de sonu olmuştur.²²

Dış politika, burjuvaziyi gericiliğin kucacağına ittiği gibi, iç politikada yükselmeye çalışan işçi sınıfını aynı ölçüde bu yöne doğru iter. Bernstein'ın kendisi de bu gerçeği kabul ettiğinin, liberal burjuvazinin kaçışından, geri çekilmesinden, işçi sınıfının sosyalist çabalarını, kendisinin "gulyabani efsanesi"²³ olarak tanımladığı bu çabaları sorumlu tutmasından anlıyoruz. Bunun hemen arkasından Bernstein, proletaryaya şu öğüdünü veriyor: Sosyalist son amacı bırakarak, büyük bir korku ile gericiliğe sığınan liberalizmi yeniden ortaya çıkarmalıyız. Sosyalist işçi

hareketinin bırakılmasını, bugünkü burjuva demokrasisinin yaşam koşulu ve toplumsal önkoşulu olarak görmekle, Bernstein'ın kendisi de şunu kanıtlamaktadır: Bu demokrasi, bugünkü toplumun iç gelişim eğilimine ters düştüğü ölçüde, sosyalist işçi hareketi bu eğilimin doğrudan bir ürünüdür.

Bununla Bernstein başka bir gerçeği daha ortaya çıkarıyor. Ancak işçi sınıfının sosyalist son amacı feda etmesi ile burjuva demokrasisinin yeniden doğabileceği koşulların yaratılabileceğinin söyleyerek, aynı zamanda burjuva demokrasisini sosyalist hareketin ve sosyalist zaferin gerçekleşebilmesi için gerekli ön koşul olarak görüyor. Burada Bernstein'ın düşüncesi yanlışlarla dolu bir daireye giriyor. Bu daire içinde ulaşılan sonuç ilk ön koşulu “yutuyor”.

Öte yandan bu daireden kurtuluş çok kolaydır. İşçi hareketinin gelişmesi ve onun son amaçları karşısında burjuva liberalizmi korkudan son nefesini verir. Bu gerçek, Bernstein'ı saplandığı kısır döngüden kurtarabileceği gibi, sosyalist işçi hareketinin bugün bile demokrasinin tek dayanağı olduğunu ve olabileceğinin gösterir. Aynı zamanda da sosyalist hareketin kaderinin burjuva demokrasisine değil, demokratik gelişimin kaderinin sosyalist harekete bağlı olduğunu kanıtlar. İşçi sınıfının kurtuluş savaşından vazgeçtiği ölçüde demokrasi de yaşama gücü elde edemez. Tam tersine, sosyalist hareket, dünya politikasının ve burjuva kaçışının gerici sonuçlarına karşı savaşabilecek gücü elde ettiği ölçüde, demokrasi de yaşama olanağına sahip olur. Demokrasinin güçlenmesini isteyenler sosyalist hareketin zayıflamasını değil, güçlenmesini istemek zorundadırlar. Sosyalist çabadan vazgeçilmesi, aynı zamanda işçi hareketinden ve demokrasiden de vazgeçme anlamına gelir.²⁴

3. POLİTİK GÜCÜN ELE GEÇİRİLMESİ

Gördüğümüz gibi demokrasinin kaderi, işçi hareketinin kaderine bağlıdır. Ancak, demokrasinin gelişimi, en iyi durumda bile, devlet gücünün ele geçirilmesi, politik gücün kazanılması anlamında bir proleter devrimi gereksiz ya da imkansız kılmaz mı?

Bernstein bu soruyu yasal reformların ve devrimin olumlu ve olumsuz yanlarını dikkatlice tarttıktan sonra yanıtlamak istiyor. Tüketim kooperatifinde ekmek peynir tartarmış gibi büyük bir rahatlıkla işe girişiyor. Bernstein, gelişimin yasal gidişinde aklın, devrimci gidişinde de duygunun etkisini görüyor; tarihsel ilerlemenin reform çalışmalarında yavaş, devrimde ise hızlı bir yöntemini buluyor; yasaların çıkarılmasında planlı bir güç, ayaklanma da ise ilkel bir şiddet görüyor. (s. 183)

Küçük burjuva reformcularının, dünya üzerindeki her şeyde bir “iyi”, bir de “kötü” yan gördükleri ve önlerine çıkan her fırsatı denemeye kalkıştıkları çok eski bir hikayedir. Aynı derecede eski bir hikaye de, olayların gerçek gidişlerinin küçük burjuva tertiplerine fazla ilgi

göstermemeleri ve dünyadaki tüm olayların “olumlu yanlarından” büyük bir titizlikle oluşturulan küçük tepeciği bir bomba gücü ve gürültüsüyle havaya uçurmalarıdır. Gerçekten de geçmişte, yasal reformu ve devrimi herhangi bir yöntemin daha derin nedenlere dayanarak olumlu ya da olumsuz bir biçimde işleyişi olarak görüyoruz.

Burjuva toplumunun geçmişinde, yasal reform, yükselen sınıfın giderek güçlenmesine yardımcı olmuştur. Bu yardım, sınıfın birdenbire gelen gücü elinde tutabilecek ve yeni bir hukuk sistemi kurmak amacıyla eskisini yıkabilecek bir olgunluğa eriştiği ana dek devam etmiştir. Politik gücün ele geçirilmesine “Blanki’ci bir güç kuramıdır” diye karşı çıkan Bernstein’in karşısında bir tehlike belirir. Bu da, tüm insanlık tarihinde yüzyıllar boyu bir itici güç olan politik gücün ele geçirilmesini Bernstein’in Blanki’ci bir hesap yanlışı olarak görmesidir. Sınıfların ortaya çıkmalarından ve sınıf kavgalarının toplumların tarihinin başlıca içeriğini oluşturmasından bu yana, politik gücü ele geçirme, yükselmeye çalışan tüm sınıfların amacı olduğu kadar, her tarihsel dönemin başlangıcı ve bitiş noktasını da meydana getirmiştir. Bunu, çiftçilerin eski Roma’da bankerler ve soylularla sürdürdüğü, ortaçağ kentlerinde soylularla piskoposlar, el tezgahlarında çalışanlarla soylular (patrisyen) arasında süregelen ve de yeni çağda burjuvazinin feodalizm ile yürüttüğü mücadelelerde görüyoruz.

Demek oluyor ki, yasal reform ve devrim, tarihsel ilerlemenin çeşitli yöntemleri değildirler. Tarih büfesinden, isteğe göre sıcak ya da soğuk sosis seçmek diye bir olanak yoktur. Yasal reform ya da devrim gerçekte, sınıflı toplumun gelişiminde çeşitli anlardaki iki ayrı unsurdurlar. Bu unsurlar kuzey ve güney kutupları, ya da burjuva ile proletarya gibi birbirlerine hem muhtaçtırlar, hem birbirlerini tamamlarlar, hem de birbirlerini iterler.

Ortaya çıkan hukuki anayasalar da sadece devrimin bir ürünüdür. Devrim, sınıf tarihinin politik açıdan yaratılışı, yasa çıkarma ise, toplumun politik açıdan yaşamını sürdürmesidir. Yasal reform çabalarının, devrime bağlı olmayan kendi başına bir itici gücü yoktur. Ancak her tarih döneminde, belirli bir çizgi üzerinde son değişimlerin verdiği ivme yavaşlayana dek hareket edebilirler. Daha somut olarak şöyle diyebiliriz: Reform çabalarının hareket alanı, son devrimin gerçekleştirdiği toplum biçimi çerçevesi içindedir. İşte bu nokta, sorunun gerçek çekirdeğini oluşturuyor.

Yasal reform çabalarını sonsuza dek uzanan bir devrim ve devrimi de sıkıştırılmış bir reform olarak görmek, tarihsel açıdan geçerli olmayan, temelde yanlış bir düşüncedir. Sosyal bir değişim ile yasal reform birbirlerinden belirli bir süre ile değil, özlerindeki değişik unsurlarla ayrılırlar. Politik gücün kullanılmasıyla ortaya çıkan tarihsel değişimlerin sırrı, salt nicel değişikliklerin yeni bir niteliğe bürünmesinde, daha somut söyleyişle, bir tarihsel dönemden diğerine, bir toplum düzeninden başka birine geçişte aranmalıdır.

Politik gücü ele geçirme ve toplumun değişmesini gerçekleştirme yerine –ve ona karşı olarak– yasal reform yolunu benimseyenler, aynı amaca götürecek sakin, emin ve yavaş bir yol değil, başka bir amaç seçmiş olurlar. Başka bir deyişle, yeni toplumsal düzen getirmek yerine, eski düzen içinde birtakım önemsiz değişiklikleri gerçekleştirirler. Böylece revizyonizmin politik görüşleri açısından ulaşılan sonuçlarıyla, ekonomik kuramlarının ortaya koyduğu sonuçlar arasında hiçbir fark yoktur. Her iki açıdan da elde edilen sonuç, sosyalist düzenin gerçekleştirilmesi yerine, kapitalist düzende reformların yapılmasıdır. Ücret sisteminin kaldırılması yerine, sömürünün daha az ya da daha fazla olması söz konusu edilmektedir. Kısaca, kapitalizm içindeki zararlı otlar yok edilecek, ama kapitalizmin kendisine dokunulmayacaktır.

Belki de yukarıdaki yasal reformun ve devrimin görevlerine ilişkin cümleler sadece, bugüne dek ortaya çıkmış olan sınıf mücadeleleri açısından doğrudurlar? Kim bilir, belki bundan sonra burjuva hukuk sistemi sayesinde yasal reform bir tarihsel dönemden diğerine geçişi sağlayacaktır? Belki de proletaryanın devlet gücünü ele geçirmesi, Bernstein’ın kitabında belirttiği gibi “anlamsız bir ifade” haline gelecektir? (s. 183)

Fakat durum bunun tam tersidir. Burjuva toplumunu eski antik ve ortaçağ sınıf toplumlarından ayıran nedir? Bugünkü sınıf egemenliğinin “kazanılan haklar” üzerine değil, gerçek ekonomik ilişkiler üzerine kurulması ve ücret sisteminin hukuki değil, ekonomik bir ilişki olması bu ayrımı açık olarak ortaya çıkarır. Bizim tüm hukuk sistemimiz içinde bugünkü sınıf egemenliğinin belirli bir tanımına rastlanılmaktadır. Sadece, hizmetkarlar düzeni gibi bazı izlere rastlanılsa bile, bunlar feodal ilişkilerin kalıntılarıdır.

Öyleyse, yasalarda yer almayan ücret köleliği nasıl olacak da “yasal yollarla” kademeli olarak ortadan kaldıracaktır? Kapitalizme bir son hazırlamak amacıyla yasal reform çabalarına girişmek isteyen Bernstein, Uspienski’ye başından geçenleri bir Rus koruma görevlisinin durumuna düşmektedir: “...Hemen adamın yakasına yapıştım. Bir de ne göreyim, herifin yakası yokmuş...” İşte, işin püf noktası burada.

“Günümüze dek tüm toplumlar, ezilen ve ezen sınıfların uzlaşmazlığı üzerine kurulmuştur” (Komünist Manifesto, s. 17). Çağdaş toplumun bundan önceki dönemlerinde bu uzlaşmazlık belirli hukuki ilişkilerde görülmekteydi. Bundan dolayı da belirli bir ölçüde eski ilişkiler çerçevesi içinde bile olsa, yeni ilişkilere ortaya çıkma olanağı sağlamıştır. “Serf, serflikle kendi kendini komün üyesi haline getirmiştir” (Komünist Manifesto, s. 17). Nasıl olmuştur bu? Kentlere yerleşme çerçevesi içinde, köleliğin tümünü oluşturan parça parça yasaların kademeli olarak ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşmiştir: Angarya, giyinme hakkı, miras vergisi, hayvan besleme hakkı, kişisel vergi, evlenme zorunluluğu, tahta geçme hakkı (hanedanlık), vb. Bu dizi daha da uzatılabilir.

Aynı biçimde “küçük burjuvazi de feodal mutlakiyet boyunduruğu altında burjuvaziye doğru” yükselmiştir (Komünist Manifesto, s. 17). Hangi yolla? Lonca zincirlerinin biçim olarak kısmen kaldırılması ya da gevşetilmesi ve idari, mali, savunma sistemlerinin –sadece en çok değişikliğe ihtiyaç gösteren kısımlarının- giderek biçim değiştirmeleri oluşturmuştur bu yolu.

Sorunu tarihsel açıdan değerlendirmek yerine soyut bir biçimde ele alırsak, hiç olmazsa, önceki sınıf ilişkileri konusunda feodal toplumdan burjuva toplumuna geçişin salt yasal-reformist bir geçiş olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekir. Oysa gerçekte neyle karşılaşıyoruz? Burada da yasal reformlar burjuvazinin politik gücü ele geçirmesini gereksiz kılmak yerine, burjuvaziye bu tür bir eyleme hazırlamış ve yöneltmişlerdir. Hem bu açıdan biçimce, hem de köleliğin ve feodalizmin kaldırılması bakımından politik-toplumsal bir dönüşüm kaçınılmazdı.

Şimdi ise durum çok başkadır. Hiçbir yasa proletaryayı kapitalizmin boyunduruğunu kabul etmeye zorlamaz. Onu sermayeye teslim olmaya zorlayan yoksulluğudur, üretim araçlarına sahip olamayışdır. Burjuva toplumu çerçevesi içinde kaldığı sürece, dünyada hiçbir yasa proletaryaya üretim araçlarını bağışlayamaz, çünkü yasalar değil, ekonomik gelişmedir üretim araçlarını üreticiden koparmış olan.

Ücretli emek sistemi içindeki sömürü de yasalara dayanmaz. Ücret düzeyi yasamayla değil, ekonomik faktörlerle belirlenir. Kapitalist sömürü olgusu hukuki bir düzenlemeye dayalı değildir. Zaten sömürünün kendisi de hiçbir yasal zorunluluğa girmediği gibi, gücünü de salt ekonomiden alır. Mal olarak ortaya çıkan işgücü, tüm özellikleri arasında sömürü açısından çok yararlı olan bir özelliğe sahiptir. Bu da, işgücünün değer, hem de kendi ihtiyacından, tüketebileceğinden fazla değer üretme özelliğidir. Kısaca, kapitalist sınıfın egemenliğinin temel ilişkileri hiçbir zaman burjuva yasama reformları ile kapitalist toplum temeli üzerinde değiştirilemez, çünkü bu ilişkiler ne burjuva yasaları ile getirilmiş, ne de bu yasaların biçimini almıştır. Sosyalist bir “reform” planlayan Bernstein bu gerçeği bilmemektedir. Fakat onun asıl bilmediği bir nokta da kitabının onuncu sayfasında şöyle ortaya çıkıyor: “Eskiden çeşitli egemenlik ilişkileri ve ideolojilerin maskesi altına saklanan ekonomik motif bugün özgürce ortaya çıkmaktadır.”

Ancak bu düşünceye eklenmesi gereken bir şey daha var. Kapitalist düzenin başka bir özelliği de, kapsadığı gelecekteki toplumun tüm unsurlarının gelişmeleri boyunca aynı biçime bürünmeleridir. Bu biçim içinde de, sosyalizme yaklaşmak şöyle dursun, ondan uzaklaşırlar. Üretimde de toplumsal karakter giderek daha çok belirginleşmeye başlar. Ama ne zaman? Büyük işletmeler, anonim şirketler ve kartellerin işgücünün sömürülmesini, boyunduruk altında tutulmasını ve kapitalizm karşıtları en yüksek noktaya ulaştırdıkları zaman.

Savunmadaki gelişme, genel askerlik görevinin yaygınlaşması, görev süresinin kısalması dolayısıyla maddi açıdan orduya yaklaşma yönünde olmuştur. Böyle bir gelişim ancak çağdaş

militarizm biçiminde görülür. Burada askeri devletin halka hakim olmasıyla, devletin sınıf karakteri açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Politik ilişkiler içinde demokrasinin gelişimi, elverişli ortamlar bulunduğu sürece, belli bir ölçüde “halk devleti” olarak tanımlayabileceğimiz bir gelişime yol açar. Bu da tüm halk tabakalarının politik yaşam üzerinde söz sahibi olmalarıdır. Bu gelişim ancak burjuva parlamentarizmi biçiminde görülür. Burada sınıf uzlaşmazlıkları ve sınıf egemenliği, kaldırılmak şöyle dursun, daha fazla dal budak sarar. Görüldüğü gibi, kapitalist gelişim çelişkiler arasında hareket etmektedir. Bu nedenle, sosyalist toplumun çekirdeğini, ona tümüyle karşı olan kapitalist kabuktan kurtarmak için, kapitalist sistemin bütünüyle ortadan kalkmasını sağlamak gerekmektedir. Bu amaca ulaşmak için de proletaryanın politik gücü ele geçirmesi zorunludur.

Tabii, Bernstein daha başka sonuçlara varıyor. Eğer demokrasinin gelişimi kapitalist çelişkileri zayıflatmak yerine güçlendirseydi, o zaman: “eğer sosyal demokrasi,” diyor Bernstein, “kendi işini kendisi güçleştirmek istemiyorsa, demokratik kurumların genişlemelerini ve sosyal reformları mümkün olduğu derecede engellemeye çalışmalıdır” (s. 71). Bu da sosyal demokrasinin, geçmişin olumlu yanlarını bir kenara ayırma, olumsuz yanlarını ise çöpe atma gibi küçük burjuvaca ve gereksiz bir işten ne derece zevk aldığına bağlıdır. Bundan sonra da sosyal demokrasinin tümüyle kapitalizmi “yok etmeye” çalışması gerekmektedir. Çünkü sosyal demokrasiyi sosyalizme götürecek yol üstünde engeller çıkaran baş kötü kişi, tartışmasız kapitalizm değil midir? Gerçekten de sosyalist programın gerçekleşmesine olanak sağlayacak tek şey kapitalizm ve onun tüm engelleridir. Aynı gerçek tümüyle, demokrasi açısından da geçerlidir.

Burjuvazi açısından, demokrasinin kısmen gereksiz, kısmen engelleyici bir unsur haline geldiği ölçüde, işçi sınıfı da gerekli ve kaçınılmaz bir unsur olur. İşçi sınıfı ilk olarak, kendi kendini idare ve seçim hakkı gibi politik biçimleri oluşturduğundan dolayı gereklidir. Bu biçimler, başlangıçlar ve dayanak noktaları olarak, proletaryanın burjuva toplumunun biçimini değiştirmesine hizmet ederler. İkinci olarak, işçi sınıfı yeri doldurulamayacak bir unsurdur. Çünkü ancak demokrasi uğruna verilen mücadele ve işçi haklarının kullanılması sırasında ve işçi sınıfı içinde, proletarya kendi sınıf çıkarlarının ve tarihsel görevinin bilincine erişebilir.

Kısaca demokrasi, politik gücün proletaryaca ele geçirilmesini gereksiz kıldığı için değil, gücü ele geçirmeyi gerekli kıldığı ve tek mümkün çare haline getirdiği için yeri doldurulamayacak bir unsurdur. Engels, “Fransa’da Sınıf Mücadeleleri” adlı kitabın önsözünde, bugünkü işçi hareketlerinin taktiğini gözden geçirip, barikatlara karşı yasal mücadeleyi koyarken, -önsözün her satırında açıkça görüldüğü gibi- politik gücün mutlak olarak ele geçirilmesi sorununu değil, bugünü günlük mücadele sorununu işlemiştir. Devlet gücünün ele geçirildiği anda proletaryanın

kapitalist devlet karşısında nasıl bir tutum takınacağı değil, proletaryanın kapitalist devlet çerçevesi içindeki tutumudur onun söz konusu ettiği. Kısaca, Engels için burada çıkış noktası zafere ulaşmış proletarya değil, egemenlik altındaki proletaryadır.

Bernstein, Marks'ın İngiltere'deki toprak sorununa ilişkin şu ünlü cümlesini de ters anlayarak, ondan güç alıyor: "Toprak beylerini satın almakla bu işten daha ucuz kurtulunurdu". Burada da üzerinde durulan nokta, proletaryanın zaferden önceki değil, sonraki tutumudur. Çünkü egemen sınıfların "satın alınmasından" ancak işçi sınıfı dizginleri elinde tuttuğu zaman söz edilebilir. Marks'ın ele aldığı muhtemel nokta, sosyal reformların nasıl diktatörlüğün yerini alacağı değil, proleter diktatörlüğünün nasıl barışçı bir tutum ile uygulanacağıdır.

Politik gücün proletaryaya ele geçirilmesi zorunluluğu gerek Marks, gerek Engels açısından hiçbir zaman duyulmayan bir gerçek olmuştur. Bernstein da hala, burjuva parlamentarizmi gibi bir tavuk kümesini dünya tarihinin en güçlü ve önemli dönüşümü gerçekleştirecek bir organ olarak görmektedir. Bu dönüşüm, toplumun kapitalist biçimden sosyalist biçime geçmesidir.

Bernstein da kuramına zaten, proletaryanın düşündüğünden daha önce dizginleri ele geçireceği korkusu ile başladığı gibi, ayrıca kuramında bu tür bir gelişimden sakınılması gerektiğini de belirtmiştir. Demek ki, Bernstein'a göre proletarya burjuva ortamına dokunmayacak ve içinde bulunduğu kötü duruma tahammül edecektir. Bernstein'ın bu korkusu şunu kanıtlamaktadır: Eğer proletarya herhangi bir ilişki yoluyla dizginleri ele geçirecek olursa, kuram ona hemen "pratik" bir yol gösterecektir; uykuya yatmak. Böylece kuram da kendi kendine, proletaryayı mücadelenin en önemli anlarında hareketsizliğe ve onu kendi işinde pasif bir ihanete zorlayan bir düşünce biçimine dönüşmektedir.

Eğer bizim tüm programımız bize savaşın sağladığı tüm olanaklarda ve tüm anlarda kullanılması ile değil de, kullanılmaması ile hizmet edecek olsaydı, gerçekten çöpe atılacak değersiz bir kağıt parçası olurdu. Eğer bizim programımız, toplumun kapitalizmden sosyalizme geçişinin tarihsel evrimini formüle diyorsa, o zaman bu gelişimin tüm geçiş evrelerini de formüle etmesi gerekir. Bunun yanında, sosyalizme yaklaşma anlamında proletaryaya her an nasıl bir tutum takınması gerektiğini gösterebilecek esasları da kapsıyor olmalıdır. Dolayısıyla proletaryanın, programını zorunlu olarak yanıtacağı, ya da programının onu yanıtacağı bir tek an bile yoktur.

Pratikte bu gerçek şöyle düşünülmelidir. Hiçbir an yoktur ki, proletarya olayların akışı ile dizginleri ele geçirebilecek bir duruma gelmesin ve bu durumda programını gerçekleştirecek tedbirler ve sosyalizm açısından belirli geçiş tedbirleri de almasın. Sosyalist programın, gerek herhangi bir anda proletaryanın politik egemenliğini gerçekleştiremeyecek bir durumda olması, gerekse proletaryaya programı gerçekleştirme yolunda bir öneride bulunamayacağı bilinçsiz

varsayımının altında başka bir varsayım gizlidir. Bu da, sosyalist programın temelinde ve de hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğidir.

Eğer alınacak geçiş tedbirleri proletaryayı yanlış bir yola yönlerecek olursa? Bu soru, toplumsal dönüşümleri gerçek gidişine ilişkin bir alay yanlış anlaşılmiş düşünceyi içerir.

Devlet gücünün proletaryaya, yani büyük halk sınıfınca ele geçirilmesi, özellikle suni olarak gerçekleştirilemez. Paris Komünü gibi özel durumların dışında, bu gelişim kendiliğinden ekonomik ve politik ilişkilerin belirli bir olgunluk derecesine ulaşmalarını şart koşar. Özel bir durum olan Paris Komününde proletarya, egemenliği bilinçli bir mücadele sonunda elde etmiştir. Kimsenin sahip çıkmadığı egemenlik, çok özel bir durum olarak proletaryanın kucağına düşmüştür. İşte burada, Blanki’ci darbeler ile devlet gücünün sınıf bilincine sahip büyük halk kitesince ele geçirilmesi arasındaki ayırımı bulmaktayız. Blanki’ci darbeler, “kararlı bir azınlığın” her an yaydan fırlaması ve bundan dolayı da daima zamansız ortaya çıkmasıdır. Halk kitlelerinin devlet gücünü ele geçirmesi ise, burjuvazinin çöküşe yaklaşmasıyla ortaya çıkan bir gelişimdir. Bundan ötürü de zamanında ortaya çıkışının ekonomik ve politik meşruluğunu içinde taşır.

Böylece işçi sınıfının politik gücü ele geçirmesi, toplumsal koşullar açısından hiçbir zaman “çok erken” olamayacaksa da, politik gücün elde tutulması açısından zorunlu olarak “çok erken” olacaktır. Bernstein’in uykusunu kaçırın zamansız devrim, Demokles’in kılıcı gibi tepemizde sallanmaktadır. Bu durum karşısında çok basit iki nedenden dolayı ne yalvarma, ne de yakarma para eder.

Bu nedenlerden birincisi, toplumun kapitalist düzenden sosyalist düzene geçişi gibi güçlü bir değişimin proletaryanın başarılı bir darbesi yoluyla gerçekleşebileceği düşüncesinin akla hayale gelmeyen bir olay olmasıdır. Bunun mümkün olabileceğini kabul etmek, sahibi Blanki’ci düşünceyi yeniden gün ışığına çıkarmaktan başka bir şey değildir. Sosyalist dönüşüm uzun ve inatçı bir mücadeleyi şart koşar. Bu mücadelede, proletarya birkaç kez yenilgiye uğrar. Böylece tüm mücadelenin gerçek sonucu açısından, ilk girişim “çok erken” ortaya çıkmış bir olay görünümüne bürünür.

İkinci neden ise, devlet gücünün “zamansız” ele geçirilmesidir. Ancak bu da kaçınılmaz bir olaydır. Proletaryanın bu zamansız saldırıları, kesin zafere götürecek olan politik koşulları yaratan bir unsur, hem de çok önemli bir unsur meydana getirir. Proletarya ancak, gücü ele geçirmesine yardımcı olacak politik krizler süreci içinde ve uzun, inatçı mücadeleler ateşi arasında, yeterli politik olgunluğa erişebilir. Ve bu olgunluk sayesinde son büyük devrimi gerçekleştirebilir. Proletaryanın bu “zamansız” saldırıları politik devlet gücü açısından da çok önemli tarihsel anlardır. Bu anlar, kesin zafer anını belirler ve onu başlatır. Duruma bu açıdan bakılırsa, politik gücün emekçi halkça “zamansız” biçimde ele geçirilmesi politik bir

saçmalıktır. Bu olay, mekanik toplum gelişimi kavramından hareket edip, sınıf kavgasına bağlı olmaksızın, onun dışında bir anı bu kavganın zafer anı olarak öngörür.

Fakat proletaryanın politik gücü, “çok erken” bir zamanda ele geçirmekten başka çaresi yoktur. Ya da başka bir deyişle, proletaryanın sonunda bu gücü elinde tutabilmesi için, onu birkaç kez “çok erken” kazanması zorunludur. Dolayısıyla gücün “zamansız” ele geçirilmesine karşı çıkanlar, proletaryanın devlet gücünü tamamıyla kazanabilmek amacıyla harcadığı çabaların tümüne de karşı çıkmış olurlar.

Bütün yolların Roma’ya çıkması gibi, bizde şu sonuca varıyoruz: Revizyonizmin sosyalist son amaca önem vermeyen önerisi, tüm sosyalist hareketin de terk edilmesine yol açıyor.²⁵

4. ÇÖKÜŞ

Bernstein, sosyal demokrat programın revizyonuna, kapitalist çöküş kuramından vazgeçerek başlamıştı. Ancak burjuva toplumunun çöküşü, bilimsel sosyalizmin dayandığı en sağlam temellerden biridir. Böyle olduğuna göre, bu temelin reddedilmesi, Bernstein açısından tüm sosyalist düşüncenin çöküşü anlamına gelmez mi? Bernstein’ın düşünce zinciri içinde, bu ilk varsayımı çökertmek amacıyla, sosyalizmin öbür durumlarına da önem verilmemektedir.

Kapitalist çökmeden, kapitalist sınıfa el konulması imkansızdır. Bernstein bu el koyma işleminden kaçınarak, “kooperatifçilik ilkesinin” yavaş yavaş yerleştirilmesini işçi hareketinin amacı olarak saptamaktadır.

Anacak kapitalist üretim içinde kooperatifçilik ilkesini de yerleştirmek imkansızdır. Bernstein burada, üretimin toplumsallaştırılmasından kaçınarak, ticaretin ve tüketim kooperatiflerinin reformlar yoluyla düzenlenmesini istiyor. Ancak, sendikalarla birlikte tüketim kooperatifleri yoluyla da toplumun biçimin değiştirme düşüncesi, kapitalist toplumun gerçek maddi gelişimiyle bağdaşmaz. Bernstein böylece materyalist tarih kavramını da terk ediyor.

Ancak, Bernstein’ın ekonomik gelişimin akışına ilişkin görüşleri de Marks’ın değer yasasıyla artık bağdaşmıyor. Bu kez Bernstein emek ve değer yasalarını bir kenara iterek, Karl Marks’ın tüm ekonomik kuramından vazgeçmiş oluyor.

Ancak ekonomik temel ve belirli bir son amaç bulunmadan bugünkü toplum içinde proleter sınıf mücadelesi yürütülemez. Bernstein böylece sınıf savaşını bırakıyor ve burjuva liberalizmi ile anlaşıyor.

Ancak sınıf toplumları içinde sınıf mücadelesi çok doğal ve kaçınılmaz bir şeydir. Bernstein bu nedenle, daha da ileri giderek toplumumuz içindeki sınıfların varlığına bile karşı çıkmış oluyor. Çünkü Bernstein için işçi sınıfı sadece düşünce bakımından, politik açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da birbirleriyle ilişkisi olmayan tek tek kişilerin oluşturduğu bir topluluktur. Ayrıca Bernstein’a göre, burjuvazide iç ekonomik çıkarlardan dolayı, politik açıdan bir birlik

içinde değildir. Bu birliğin dışarıdan gelen –yukarıdan aşağı- bir baskı ile yaratıldığı düşüncesinde Bernstein.

Ancak, sınıf mücadelelerinin oluşabileceği bir temel yoksa ve çeşitli sınıflar da inkar ediliyorsa, burjuvazi ile proletarya arasında gelecekteki bir mücadeleden de söz edilemez. Böylece geçmişteki mücadeleler ve dolayısıyla sosyal demokrasinin kendisi ve getireceği başarılar da kavranılamaz. Ya da sosyal demokrasi ancak politik yöntem baskısının bir sonucu olarak görülebilir. Bu da tarihsel gelişimin yasal bir sonucu değil, Hohenzoller’ci bir politikanın rastlantı olarak ortaya çıkardığı bir üründür. Bu ürün, kapitalist gelişimin meşru bir çocuğu değil, gericiliğin piçidir. Böylece Bernstein, zorlayıcı bir mantık ile materyalist tarih görüşünden “Frankfurter Zeitung” ile “Vossische Zeitung” adlı gazetelerin tarih anlayışlarına yöneliyor.

Geriye, kapitalist toplumun sosyalist eleştirisi tümüyle inkar edildikten sonra, hiç olmazsa varolan şeyleri yeterli bulmak ve bu durumdan memnun olmak kalıyor. Bernstein bundan bile kaçınmıyor ve korkmuyor. Bernstein bugün, Almanya’da gericiliğin hiç de belirtildiği kadar güçlü olmadığını söylüyor. Ve sözlerini şöyle sürdürüyor: “Politik gericiliğin Batı Avrupa Devletlerinde büyük ölçüde görüldüğü söylenemez.” Bu devletlerin hemen hemen hepsinde “burjuva sınıflarının sosyalist harekete karşı takındıkları tutum savunmacı bir tutumdur ve hiçbir zaman bu hareketi bastırmak amacını gütmaz” (Vorwaerts, 26 Mart 1899). Öyleyse tüm dünyadaki bu en iyi dünyada her şey en güzele, en iyiye doğru gitmektedir... İşçiler yokluk içinde değil, refah içindedirler. Burjuvazi politik açıdan çok ileridir ve ahlak bakımından çok güçlüdür. Gericilik ve baskıdan söz edilemez!..

Böylece Bernstein, son derece mantıklı bir biçimde A dan Z ye kadar inmektedir. Aslında, hareket uğruna son amacı feda etmekle işe başlamalıydı. Sosyalist son amaçsız sosyal demokrat bir hareket olamayacağından, sonunda zorunlu olarak zaten hareketi de reddetmiş oluyor.

Bununla Bernstein’ın tüm sosyalist anlayışı yıkılmış oluyor. Marksist sistemin harikulade simetrik, gurur duyulan yapısı, Bernstein’ın elinde bir döküntü yığını haline geliyor. Tüm sistemlerin kırık dökük parçaları, bütün büyük ve küçük düşünürlerin bölük pörçük düşünceleri bu döküntü yığını içinde kendilerine bir sığınak buluyorlar. Marks ve Proudhon, Lio von Buch ve Fransız Oppenheimer, Friedrich Albert Lange ve Kant, Bay Prokopowitsch ve Dr. Ritter von Neupauer, Herkner ve Schulze Gaevernitz, Lassalle ve Prof. Julius Wolf... Tüm bu kişiler Bernstein sistemine küçük bağışlarda bulunmuşlardır. Bernstein bu kişilerin hepsinden bir şeyler öğrenmiş. Şaşılacak bir şey yok bunda. Sınıf bakış açısını bırakmakla Bernstein, politik pusulasını kaybettiği gibi, bilimsel sosyalizmi terk etmekle de düşünce berraklığını yitirdi. Oysa, tek tek gerçekler ancak açık bir düşünce etrafından toplanarak belirli bir dünya görüşünün organik bütünlüğünü oluştururlar.

Akla gelebilecek her sitem parçası arasında bir ayırım yapmaksızın oluşturulan bu kuram, ilk bakışta bütün ön yargılardan arınmış gibi görünmektedir. Bernstein da zaten, “parti bilimi”, daha doğrusu sınıf bilimi gibi sözler duymak istemediği gibi, sınıf liberalizmi ve sınıf ahlakı temsil ettiğini söylüyor. Ancak, gerçek toplumu birbirlerine tümüyle zıt çabaları, çıkarları ve düşünceleri olan sınıflar oluşturur. Dolayısıyla, toplumsal sorunlara ilişkin genel insani bir bilim, soyut bir liberalizm ve soyut bir ahlak şimdilik sadece bir hayal ve kendi kendini aldatmaca olur. Bernstein’ın ‘genel insani bilim’i, demokrasisi ve ahlakı olarak tanımladığı unsurlar, aslında sadece egemen burjuva bilimi, burjuva demokrasisi ve burjuva ahlakıdır.

Gerçekten de böyle; Brentano, Böhm-Jevons, Say, Julius Wolf öğretilerini kabullenmek üzere, Marks’ın ekonomik sistemini inkar eden Bernstein, işçi sınıfının kurtuluşunun bilimsel temellerini burjuva savunusu ile karıştırmaktan başka ne yapmaktadır? Liberalizmin genel insani karakteri üzerinde durmakla, sosyalizmi de liberalizmin bir türü haline getiren Bernstein, neden söz etmek istemektedir? Burada Bernstein sınıf karakterini, yani kültürel içeriği ve dolayısıyla tüm içerikleri sosyalizmden kopararak, liberalizmin tarihsel taşıyıcısı olan burjuvaziyi genel insan çıkarlarının temsilcisi haline getirmekten başka ne yapmaktadır?

Bernstein, “maddi etkenlerin gelişmenin en etkili güçleri olarak belirtilmesine”, sosyal demokrasi içinde, “ülkücülüğün hiçe sayılmasına” karşı çıkarak, ülkücülükten, ahlaktan yana konuşuyor. Ama aynı zamanda da, proletaryanın ahlakça yeniden doğuşunun biricik kaynağına, devrimci sınıf mücadelesine karşı çıkıyor. Duruma temelde bakıldığında, Bernstein tüm düşünceleriyle, işçi sınıfına burjuva ahlakının özünü, yani mevcut düzenle barışıklığı ve umutların geleneksel tasavvurlar dünyasının ötesine aktarılması yutturmacasını vaaz etmekten başka ne yapıyor?

Sonunda en sivri oklarını diyalektiğe yönelten Bernstein, yükselen sınıf bilincine erişmiş proletaryanın özel düşünüş tarzına karşı savaşmaktan başka ne yapmaktadır? Proletaryayı kendi tarihsel geleceğinin karanlığından kurtaran kılıca ve proletaryanın maddi açıdan burjuvazinin boyunduruğu altında olmasına rağmen burjuvaziyi yenmesini sağlayacak düşünce silahına karşı neden mücadele etmektedir Bernstein? Çünkü proletarya, burjuvaziye geçici olduğunu kanıtlayacak, proleter zaferin kaçınılmaz olduğunu ispatlayacak ve devrimin düşünce olarak tamamlandığını bildirecek. Diyalektiğe veda eden Bernstein, “öyle ama, yine de... (ya da) daha çok-daha az..., bir yandan-öte yandan..., gerçi-ama...” gibi düşünce tarzlarını benimsemekle, çöken burjuvazinin tarihsel zorunlu düşünce biçimini de savunucusu olacaktır. Bu düşünce biçimi ki, burjuvazinin toplumsal varlığının ve politik etkinliğinin sadık bir eylemidir. Bugünkü burjuvazinin politik açıdan, “bir yandan-öte yandan” ve “eğer-ama” düşünce şekli, Bernstein’ın düşüncesiyle tıpatıp aynıdır. Bernstein’ın düşünce biçimi de, onunu burjuva dünya görüşünü kanıtlayan en ince ve emin belirtidir.

Ancak Bernstein açısından “burjuva” sözcüğü bir sınıf tanımı değil, genel toplumsal bir kavramdır. Bu da sadece şu anlama gelebilir: Bernstein yalnız proletaryanın bilimini, politikasını, ahlakını ve düşünce biçimini burjuvazininkilerle karıştırmakla kalmamış, bunlara bir de proletaryanın tarihsel dilini eklemiştir. Bernstein hiçbir ayırım yapmaksızın “vatandaş” sözcüğünden burjuvayı ve proletaryayı, yani tüm insanlığı anlamakla şunu da kanıtlamaktadır: Bernstein açısından insan burjuva ile, insan toplumu da burjuva toplumu ile özdeştir.²⁶

5. TEORİ VE PRATİKTE OPÖRTÖNİZM

Bernstein’ın kitabı hem Alman, hem de uluslar arası işçi hareketi açısından büyük tarihsel bir önem taşımaktadır. Çünkü bu kitap ilk kez sosyal demokrasi içindeki oportünist akımlara kuramsal bir temel kazandırmayı denemiştir.

Ünlü vapur şirketlerinin desteklenmesi sorunu gibi ender rastlanan olaylar göz önünde bulundurulursa, bizim hareketimiz içinde de oportünist akımların uzun bir süreden beri var oldukları görülür. Bu alanda belirli bir akım 1890 yıllarında ortaya çıkmıştır. Yeni sosyalist yasanın düşmesi ve yasal temelin yeniden kazandırılmasından bu yana, bu akıma rastlanmaktadır. Vollmar’ın devlet sosyalizmi, Heine’nin ticarete dengeleme önerileri, Schippel tarafından savunulan gümrük ve milis yasaları gibi sorunlar oportünist pratiğin gelişimi içinde önemli noktalar²⁷.

Bunlar dış görünüşte neyi belirler? Teoriye karşı düşmanlık! Apaçık bir olgudur bu. Çünkü bizim “teorimiz”, yani bilimsel sosyalizmin ilkeleri, hem ulaşılmak istenen amaçlar, hem de kullanılan mücadele araçlarına ilişkin olarak mücadele biçimi açısından pratik çabalara belirli sınırlar çizer. Bu nedenle, sadece pratik başarıların peşinde koşanlar, doğal olarak kendilerini hiçbir yere bağlı olmayan bir tutum içinde bulurlar. Yani bizim pratiğimizi “teori”den ayırmış olurlar ve pratiği bağımsız kılarlar.

Ancak bu kuram her pratik deneyde şu gerçeği onların kafasına vurur: Devlet sosyalizmi, tarım sosyalizmi, dengeleme politikası, milis sorunu gibi olaylar oportünizm açısından, aynı zamanda birer yenilgidirler de. Bu akımın bizim ilkelerimize karşı çıkmak istemiş olduğu çok açıktır. Buna göre akım, kendi kuramına önem vermemek, onu sarsmaya çalışmak ve görmezlikten gelmek yerine, kuramın kendisine, ana ilkelerine yaklaşması gerekirdi. Bu yoldaki tek deney, Bernstein kuramıydı. Bu nedenle Stuttgart Kongresinde²⁸ tüm oportünist unsurların Bernstein’ın etrafında toplandıklarını gördük. Pratikte bunlar bir yandan oportünist akımların bizim savaşımızın koşulları ve bu savaşın gelişmesi ile açıklanabilecek son derece doğal belirtilerdir. Öte yandan Bernstein’ın kuramı da, bu akımları genel bir kuramsal biçim içinde toplamak amacıyla girişileni daha az kolay olmayan bir deneydir. Ayrıca bu deney, oportünist akımların kendi ön koşullarını ortaya çıkaracak ve bilimsel sosyalizmle hesaplaşacaktı. İşte undan dolayı,

oportünizm açısından Bernstein kuramı daha başından tehlikeli bir sınavdı. Böylece oportünizm ilk kez bilimsel açıdan haklı çıkarılacaktı.

Bu sınav nasıl sonuçlanmıştı? Biz bunu yakından izledik. Oportünizm belirli bir ölçüde, eleştiriye dayanabilecek bir kuram oluşturabilecek güçte değildir. Bütün yapıp yapılabileceği şudur: Önce Marks'ın öğretisinin çeşitli ilkelerine karşı savaşacak, sonra da bu öğreti her küçük parçasıyla birbirini tamamlayan bir bütün olduğu için, bu sistemi hiçbir parçası kalmamacasına yıkacak. Böylece de oportünist özünün Marksist sistemin ilkeleri ile hiçbir zaman bağdaşamayacağı kanıtlanmış oluyor.

Kanıtlanan başka bir gerçek de, oportünizmin kesinlikle sosyalizmle de bağdaşamayacağıdır. Çünkü oportünizmin iç eğilimi, işçi hareketini burjuva yollarına iter; başka bir deyişle, proleter sınıf kavgasını tümüyle felce uğratar. Tabii ki, proleter sınıf kavgası –tarihsel açıdan- Marksist sistemle özdeş değildir. Marks'tan önce de Marks'a bağlı olmayan işçi hareketleri ve çeşitli sosyalist sistemler varolmuştur. Bütün bu hareketler, ortaya çıktıkları zamanların koşullarına göre ve biçimlerinde işçi sınıfının kurtuluş çabalarının kuramsal birer ifadesi olmuşlardır. Sosyalizmin ahlaki adalet tanımlamalarıyla temellendirilmesi, üretim biçimi yerine, dağılım biçimine karşı savaşılması, sınıf karşıtlarının zengin ve fakir ayrımı olarak görülmesi, kapitalist ekonomi içinde “kooperatifçilik” ilkesinin yerleştirilmek istenmesi gibi Bernstein'ın siteminde rastladığımız düşünceler daha önceleri de varolmuşlardı. Ve bu kuramlar o zamanlar yetersizliklerine rağmen, proleter sınıf savaşının gerçek kuramları olmuşlardı. Gerçekte bu kuramlar büyük bir çocuk ayakkabısı gibiydiler. Bunlar proletaryanın tarih sahnesinde yürümeyi öğrendiği ilk dev çocuk ayakkabılarıydı.

Ancak daha sonraları, sınıf kavgasının kendi gelişimi ve toplumsal koşullar, bu kuramların bir kenara bırakılarak, bilimsel sosyalizm ilkelerinin tanımlanmasına yol açtı. Böyle bir gelişimden sonra da, Almanya içinde, artık Marks'ın sosyalizmi dışında bir sosyalizm ve sosyal demokrasi dışında da sosyalist bir sınıf kavgası olamazdı. Böylece sosyalizm ile Marksizm ve proleter kurtuluş savaşı ile sosyal demokrasi özdeşleşmişti. Bu nedenden dolayı sosyalizmin Marks öncesi kuramlarına geri dönüşü bugün artık, proletaryanın yürümeyi öğrendiği çocuk ayakkabısının yeniden içine düşmesi anlamına gelmez. Bu sadece, proletaryanın burjuvazinin çok küçük ve eskimiş bir ayakkabısı içine düşmesi demek olur.

Bernstein'ın kuramı, oportünizme kuramsal bir temel kazandırmaya çalışan *ilk ve son* deneydir. Son diyoruz, çünkü bu deney bilimsel sosyalizme karşı çıkmakla sosyalizm lehine ne denli olumlu etkiler yarattıysa, aynı oranda Bernstein sistemini de olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, alınabilecek kuramsal karışıklıkları biraraya getirmekte o derece ileri gitmiştir ki, artık yapacak hiçbir şeyi kalmamıştır. Bernstein kitabında, oportünizm, kendi evrimini kuram²⁹ içinde sona erdirmiş ve tüm sonuçlar elde etmiştir.

Marksist öğreti, oportünizme kuramsal açıdan karşı koyabilecek güçtedir. Ayrıca Marksist öğreti, parti gelişimi içinde oportünizm

Tarihsel bir olay olarak *açıklayabilecek* tek öğretimdir. Proletaryanın zafere doğru evrensel yürüyüşü gerçekten “basit birşey” değildir. Bu hareketi diğerlerinden ayıran başlıca özellik ise şudur: Tarihte ilk kez kendi başlarına halk kitleleri tüm egemen sınıflara *karşı* kendi isteklerini yürütmeye çalışmışlardır. Ancak, bu isteklerini bugünkü toplumun ötesinde bir yere oturtmaya zorunludurlar. Gene de kitleler bu *isteklerini* ancak varolan düzenle sürekli kavga içinde bulunarak ve sadece bu çerçeve içinde geliştirilebilirler. Halk kitlelerinin varolan düzenin ötesine yönelen amaçlarla kaynaşabilmesi ve ayrıca günlük kavganın büyük evrensel reform ile bağdaşabilmesi, sosyal demokrasi hareketinin en büyük sorunudur. Bu nedenele de sosyal demokratik hareket tüm gelişim süreci boyunca tehlikeli iki uç arasında koşar. Hareket, kitle karakterinin bırakılması ile son amacın bırakılması arasında, sekterliğe geri dönüş ile birdenbire burjuva reform hareketinin tepetaklak olması arasında ve oportünizm arasında ilerlemek zorundadır.

Kuşkusuz, Marksist öğreti bundan yarım yüzyıl önce de kuramsal dağarcığında her türlü aşırılıklara karşı kullanılacak silahlar barındırmaktaydı. Ancak bizim hareketimiz, bir kitle hareketidir. Ve bu hareketi tehdit eden tehlikeleri insan düşüncesi değil, toplumsal koşullar oluşturur. Bu gerçek karşısında ara sıra çizgi dışına çıkan oportünist ve anarşist akımlar her keresinde de Marksist kuramca korunamazlar. Bu akımlar pratik içinde iyice yoğrulduktan sonra, hareketin kendisince ortadan kaldırılmamalıdır. İşte bu işlem sırasında hareket ancak, Marks’ın sunduğu silahlarla başarıya ulaşabilir. Sosyal demokrasi, tehlikesi daha küçük olan anarşist çocukluk hastalığını “bağımsızlar hareketi”yle³⁰ yenmişti. Bundan çok daha büyük bir tehlike olan oportünizm illetini ise halen yenmektedir.

Hareket son yıllarda olağanüstü dal budak sararken, mücadelenin, içinde sürdürüleceği koşullar ile, uğruna kavga verilecek ödevler gittikçe karmaşıklaştı. Bu durumda, hareketin son amaçlarına ulaşabileceği konusunda kuşkuların yaygınlaşacağı ve hareketin fikri unsuru hakkında sallantılı bir tutumun egemen olacağı bir an, eninde sonunda ortaya çıkacaktı. Büyük proleter hareket böyle bir süre içinde ilerlemeye zorunludur. Bu kuşku ve sallantı anları, Marksist öğretiden, şaşkıncı gelişmeler olmaktan çok uzaktırlar. Bunlar Marks tarafından çok önceden görülmüş ve saptanmışlardır. Bundan yarım yüzyıl önce yazılan “Onsekizinci Brumer,, adlı kitabında, “burjuva devrimleri” diyordu Marks, “18. yüzyıldakiler gibi başarıdan başarıya koşar, heyecan verici etkileri etrafa yayılır, insanlar ve eşyalar aldatici bir parlaklık, ruh her gün vecd içindedir. Ama bunlar kısa ömürlüdür ve hemen en yüksek noktalarına erişirler.

Kişiler, “Drang und Sturm,,[♦] dönemlerinin sonuçlarını ayık kafayla kendilerine nasıl uydurabileceklerini bilmeden, büyük bir sevinçten sonra duyulan uzun bir burukluk dönemine girerler. Proleter devrimleri, 19. yüzyıldakiler gibi durmadan kendi kendilerini eleştirir, gidişlerini sık sık durdurarak, yeniden başlamak için, görünüşte yapmış oldukları şeylere dönerler. Yarım kalan olayları, güçsüzlüklerini ve ilk deneylerinin zavallılığını amansızca alaya alırlar, düşmanlarının yeniden toparlanarak, daha güçlü bir durumda karşılına çıkmasını sağlamak amacıyla, görünüşte onları yenik düşüren bir tutum takınırlar; kendi amaçlarının kesinlikle göremedikleri yanlarından kaçınırlar, ta ki, geri dönüşü olanaksız kılacak bir durum yaratılmış olsun. O zaman tüm koşullar haykırır:

“Hic Rhodus, hic salta!

İşte gül, hadi danset!,,

Bilimsel sosyalizm öğretisinin ortaya çıkmasından sonra da bu gerçek doğruluğunu korumuştur. Böylece, proleter hareket hiç bir zaman Almanya’da bile, sosyal demokratik bir hareket olmamıştır ve olmadığı gibi, oportünizme ve anarşizme yönelen aşırı sapmalara karşı koyduğu anlarda da, sosyal demokratik bir harekete dönüşmemiştir. Bu iki olay, sadece süreç olarak kavranan sosyal demokrasinin hareket anlarıdır.

Bu gerçekler, bizi oportünist akımın ortaya çıkışı karşısında değil, zayıflığı, güçsüzlüğü karşısında şaşkınlığa düşürüyor. Oportünizm, parti pratiği içinde sadece birkaç özel durumda parçalansaydı, belki arkasından ciddi bir kuramsal temel oluşturabilirdi. Fakat Bernstein’ın kitabında oportünizm mükemmel bir biçimde ifade edilmiştir. Bunun karşısında da şaşkınlık içinde ister istemez şu sözlere yöneliyoruz: Söyleyeceklerinizin hepsi bu mu? Yani bir tek düşünce kırıntınız bile yok mu? Marksizm tarafından yıllar önce çürütülmemiş, alay edilmemiş ve bir hiçe dönüştürülmemiş düşünce bulamadınız mı?

Oportünizmin söyleyecek hiçbir şeyi olmadığını göstermek için söz alması yeterliydi. Ve burada, parti tarihi açısından Bernstein’ın yaptığıının önemi ortaya çıkmaktadır.

Böylece, Bernstein, devrimci proletaryanın düşünüş biçimine ve materyalist tarih görüşünün diyalektiğine veda ederken, kendi değişimine olanak sağlayan yumuşak ortama da teşekkür etmelidir. Çünkü, Bernstein, diyalektiğin ve materyalist tarih görüşünün hoşgörülerini sayesinde gerekli, ancak bilinçsiz bir alet biçiminde kendini gösterebilmiştir. Ve bu sayede de ileriye atılan proletarya onun anlık, karasız cesaretini ortaya çıkarmış, onu daha iyi görebilmiş ve alaylı bir gülümsemeyle silkeleyip atmıştır.³¹

[♦] “Sturm und Drang : (Sözcük anlamları ‘fırtına ve gerginlik’; aşırı coşkuyu ifade eder.) Fransız neoklasizminin etkisinden uzaklaşan 18 yy. Alman edebiyat akımı. Alman romantizminin ilk dönemidir. Eski düşünce ve yöntemlerden ani bir ayrılımla belirlenen dönemler için kullanılır.

¹ Rosa Lüksemburg'un "Reform mu? Devrim mi?" adlı eseri iki kez basılmıştır. Birinci baskı 1900, ikinci baskı ise 1908 tarihinde yapılmış ve her ikisi de yazarın kendisince gözden geçirilmiştir. Bu iki baskı arasında bir takım farklar bulunuyor. İkinci baskıda yeni pratik tecrübelerinin yol açtığı bir takım değişikliklere gidilmiştir. Ekonomik kriz sonunda olduğu gibi, ikinci baskıya hiç alınmayan kısımlar ise, reformistlerin partiden çıkarılmalarının istendiği ve dolaylı olarak bu isteğin kastedildiği yerlerdir. Bernstein olayının başlamasından ve oportünistlerin parti içindeki önemli yerleri ellerine geçirmelerinden on yıl sonra, Rosa Lüksemburg'un ikinci kez yayınladığı kitabında da reformistlerin partiden çıkarılmalarını istemesi, artık hiçbir anlam taşımayacaktı. Elinizdeki kitap, ikinci baskı esas olarak alınmıştır: Leipzig (Leipziger Buchdruckerei Aktiengesellschaft Yayınevi) 1908. İkinci baskıya alınmayan yerler bu açıklamalarla verilmektedir.

² Birinci baskıda Rosa Lüksemburg şöyle devam ediyor: "Eğer Bernstein'in kuramı titizlikle incelenmezse, bu bir abartma gibi görünebilir. Bernstein sürekli sosyal demokrasiden ve onun amaçlarından söz etmiyor mu? Kendisinin de sosyalist amaca, sadece başka bir biçimde ulaşmak istediğini tekrar tekrar ve açık olarak belirtmiyor mu? Bugünkü sosyal demokrasi pratiğini hemen hemen kabul ettiğinin üzerinde büyük bir önemle durmuyor mu? Bütün bunlar tartışılmaz bir gerçek. Aynı derecede önemli bir gerçek de, teorinin gelişimi içinde politika içindeki her yeni akımın ilk başlarda, eski akım ile özü açısından doğrudan bir karşıt içinde bulunsan bile, bundan önce ve hala, sırtını eski akıma dayadığı, kendisini eski biçimlere uydurmağa çalıştığı ve kendisinden önce konuşulan dille konuştuğudur. Ancak zamanla yeni çekirdek eski kabuğundan dışarı çıkar; ve yeni akım kendi biçimini ve kendi dilini bulur.

Bilimsel sosyalizme karşı bir muhalefetten beklenen, onun kendi iç özünü başından sonuna dek tüm sonuçları ile açıkça gözler önüne sermesidir. Bu muhalefetin, sosyal demokrasinin kuramsal temelini açıkça inkar etmesi, aynı zamanda onun bilimsel sosyalizmin gücünü de hakir görmesi anlamına gelir. Bugün hem sosyalist görünmek, hem de aynı zamanda marksist öğretiyeye, çağımızdaki insan beyninin bu en büyük ürünlerine karşı savaş açmak isteyen herkes, bilinçsiz olarak Marksist öğretinin egemenliğini kabul ederek bu öğretiden işe başlamak zorundadır. Çünkü bu kişiler zamanla kendiliklerinden bu öğretinin taraftarı olduklarını söyleyecekler; öğretiyeye karşı kullanabilecekleri dayanak noktaları arayacaklar ve bu son çabalarını da öğretinin gelişmesinin bir devamı olarak değerlendireceklerdir. Bundan dolayı bu çabaların ortaya çıkardığı biçimler içinde, yanlış yollara sapmadan, Bernstein'in kuramının çekirdeğinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu da partimiz içindeki geniş endüstriyel proleterya tabakaları açısından zorunluluktur.

İşçilere teorik açıklamaların sadece 'üniversite hocalarının' işi olduğu varsayımını söylemekle onlara karşı daha büyük bir hakaret ve daha kötü bir aşağılama yapılamaz. Lassalle, bir zamanlar zaten şöyle demişti: Ancak bilim ve işçiler, toplumun bu iki zıt kutbu anlaştığı zaman, tüm kültürel engeller de etkisiz hale gelecektir. Çağdaş işçi hareketinin tüm gücü kuramsal bir görme, anlama ve bilmeye dayanır."

³ Birinci baskıda şöyle devam ediliyor: "Bundan dolayı bugünkü kuramsal açıklamaların ve oportünizmin en derin noktalarına kadar değinerek, hareketli bir tutumla incelenmesi parti içindeki proleter kitlenin çıkarımadır. Kuramsal görme, anlama, bilmenin parti içindeki bir avuç 'üniversite hocasına' tanınan bir ayrıcalık olduğu sürece, sürekli yanlış yollara sapma tehlikesinin tehdidi altında bulunulur. Ancak işçi kitlesinin bilimsel sosyalizmin keskin güvenilir silahını ele geçirmesinden sonra, tüm küçük burjuva sapmalar ve oportünist akımlar eriyip gideceklerdir. Kitle yapacaktır bunu."

⁴ Rosa Lüksemburg, burada girişimlerin kartel, tröst vb. olarak biraraya gelmelerini kastediyor.

⁵ "Bu sorunların....." sözcüğü ile başlayan ve ".....olaydı" sözcüğü ile sona eren paragraf yerine birinci baskıda şunlar yazılı:

"Biz dünya piyasası üzerindeki fırtına sessizliğinin başka türlü açıklanması gerektiğine inanıyoruz. Artık herkes bugüne dek ortaya çıkan büyük periyodik krizleri, Marks'ın analizinde, şemalaştırdığı kapitalizmin yaşlılık krizleri olarak görmeğe alıştı. Üretim sürecinin yaklaşık onar yıllık dönemler halinde periyodik olarak kendini tekrarlaması, bu şemanın en iyi kanıtı olarak görünmektedir. Bizim görüşümüze göre, bu düşünce bir yanlış anlamaya dayanıyor. Bugüne dek ortaya çıkan büyük uluslararası krizlerin tüm nedenleri daha yakından gözönünde bulundurulacak olursa, şu gerçeğe ulaşılması gerekir: Bu krizler tümüyle, kapitalist ekonominin geç yaşlarındaki güçsüzlüğünü değil, daha çok onun çocukluk çağlarını simgeler. Biraz dikkatlice düşünülürse hemen ortaya çıkar ki, Pazar sınırlarındaki 1825, 1836, 1847 yıllarında periyodik olarak ortaya çıkan, tam bir olgunluğun doğurduğu üretim güçlerinin kaçınılmaz çarpışmalarını, Marksist şemada gösterildiği gibi, kapitalizmin üretmiş olması olanak dışıdır. Çünkü kapitalizm o tarihlerde birçok ülkede, daha kundakak bir çocuktu."

⁶ "...ister her on..." ile başlayan ve ".....ortaya çıkmasıdır." Sözlere ile biten bölüm yerine birinci baskıda şöyle deniyor: "Tümüyle bu şema yüksek düzeyde gelişmiş bir kapitalist ekonomiye daha çok uyar. Aynı zamanda da dünya piyasasının daha önceden yaratılmış olmasını da şart koşar. Ancak böyle bir durumda, üretim ve mübadele süreçlerinin kendi iç hareketlerinin doğurduğu krizler, Marks'ın analizinde öngörüldüğü üzere mekanik bir biçimde, üretim ile piyasa ilişkileri arasındaki sarsılmaları tekrarlayabilirler. Bugünkü ekonomik durumu göz önünde bulundurduğumuzda, şunu itiraf etmemiz gerekir: Marksist şemada kriz dönemleri açısından şart koşulan yüksek düzeydeki kapitalist

olgunluk dönemine daha erişemedik. Dünya piyasası hala oluşmaktadır. Almanya ve Avusturya ancak 1870 yıllarında, Rusya ise 1880 yıllarında gerçek büyük endüstriyel üretime geçebilmişlerdir. Fransa bugüne dek el tezgahlarının, atölyelerinin büyük bir kısmını daha terketmemiştir. Balkan devletlerinde ise şimdiye kadar tarım ekonomisinin zincirleri tamamıyla ortadan kaldırılamamıştır. Ancak 1880 yıllarında Amerika, Avustralya ve Afrika ile Avrupa arasında hareketli ve düzenli bir mal alışverişi başlayabilmiştir. Bugün artık, 1870 yıllarında olduğu gibi, yeni alanların belirli sürelerde kapitalist ekonomiye katılmaları ve böylece gençlik krizleri olarak adlandırabileceğimiz, şimdiye dek ortaya çıkan krizlere yol açtığı dönemler geride kalmıştır. Ancak öte yandan, kapitalizmin geç yaşlarındaki gerçek krizleri olan, üretim güçlerinin pazar sınırlarında periyodik ve öldürücü çarpışmalarına yol açacak dünya piyasası gelişme ve oluşma derecesine de erişemedik. Biz bugün krizlerin ne kapitalizmin yükselmesine ne de çökmesine yol açabilecekleri bir dönemde bulunuyoruz. Yaklaşık on yıldan bu yana hep aynı parıltısız iş yaşamı akışı içinde bulunmamız ve bu gidiş süreci içinde de, her kısa süreli coşkunluk dönemlerini uzun süreli depresyon dönemlerinin izlemesi, hep bu geçiş dönemimizin özellikleridir.

Şimdilik krizlerin ortaya çıkmalarına karşı koyan tüm olaylar, aynı zamanda sonun başına, kapitalist son krizler dönemine de yaklaşmamıza yol açıyorlar. Dünya pazarı bir kere tümüyle oluştuktan ve artık yeni alanlara yayılma ile büyütülemeyecek bir duruma geldiği zaman, işin verimliliği de hiç durmadan ilerler. Bundan sonra üretim güçleri ile mübadele sınırları arasında kısa ya da uzun, periyodik bir kavga başlar. Bu kavga sürekli tekrarlanmasıyla giderek daha keskinleşir ve hızlanır. Bizi bu döneme yaklaştıracak, yani dünya pazarını çabucak oluşturduğu gibi onu aynı çabuklukla da halsiz düşürecek özel araçlar varsa, bunlar da kredi sisteminden, işveren örgütlerinden –bunlar, kapitalizmin “bu uyum araçları” Bernstein düşüncelerinin temelini oluşturuyor.- başka bir şey değildirler.

⁷ Birinci baskıda Rosa Lüksemburg sözlerine şunları da ekliyor: “Böylece Bernstein’ın uyum araçlarının etkisiz oldukları ortaya çıkar. Uyumun belirtileri olarak tanımlandığı nedenlerin çok daha başka nedenlere bağlanması gerekiyor.”

⁸ Trade Unionism devrimci mücadele içinde partinin değil de sendikaların egemen gücü oluşturdukları görüşünü belirtiyor. Trade Unions 19. yy. başlarında oluşan ve Trade Union Congress adı altında birleşen İngiliz sendikalarıdır.

⁹ Bu cümle birinci baskıda şöyle: “Tüm önemli ülkelerde ve özellikle gümrük politikasına önem verilen ülkelerde, kapitalist üretim hemen hemen aynı düzeye ulaşmıştır.”

¹⁰ Birinci baskıda bu cümleden sonra şu sözlere de yer veriliyor: “Militarizmin artık kapitalizme kazandırabileceği bir ülke kalmamıştır.”

¹¹ 400 ailelik bir falanjin cemiyet içinde yaşama ve çalışma yeri.

¹² Bernstein şöyle diyor: “1898 yılında kurulan iplik tröstünde yaklaşık 12.300 hisse sahibi vardı. 1200 marklık ortalama bir sermaye ile 6.000 adi hisse senedi sahibi, 3.000 marklık öncelikli hisse sendi sahibi 4500 kişi ve 6.300 marklık tahvilat sahibi 1800 kişi vardı.”

¹³ Weitling, Wilhelm, Das Evangelium eines armen Sünders (1843), Münih, 1894.

¹⁴ Blanqui, Louis-Auguste, (1805-81), Fransız ütopyacı komünist. 1830 ve 1848 ihtilallerine katılmış, 12 Mayıs 1839 ayaklanmasını örgütlemiş, iki kez ölüme mahkum edilmiş, hayatının yarısını hapisane ve ceza sömürgelerinde geçirmiştir. “Kuşkusuz bir devrimci ve ateşli bir sosyalisti.” Blanqui, ancak “insanlığın ücret köleliğinden kurtuluşunun proleterya sınıf savaşı ile değil, küçük bir aydın azınlığın komplosu ile sağlanacağını ummaktaydı.”(Lenin)

¹⁵ Birinci baskıda dipnot olarak şunlar belirtiliyor: “Gerçi Bernstein ‘Leipziger Volkszeitung’deki ilk makale dizimizin bazı noktalarını hemen yanıtlıyor, ama öyle bir biçimde ki, bu, onun sadece şaşkınlığını ortaya çıkarıyor. Örneğin bir yanıttan Bernstein, marksist kriz teorisini bir hayal haline getirdiğini söylemekle, onun kriz şüphecilğine ilişkin eleştirilerimizi hafife almış gibi görünüyor. Ama bu bizim sözlerimizin çok serbest yorumudur. Çünkü biz krizlerin sadece düzenli ve mekanik dönemselliklerinden söz etmiştik. Ya da daha açık olarak şöyle diyebiliriz: Onar yıllık kriz dönemlerini, sadece bütünüyle gelişmiş dünya piyasası için geçerli olan şemayı açıklamıştık. Marksist kriz teorisinin içeriğini, bugüne dek ortaya çıkan tüm krizlerin iç ekonomik nedenlerinin ve mekanizmasının formüle edilmiş biçimi olarak göstermiştik.

Bernstein’ın eleştirimizin diğer noktalarına yönelen yanıtları ise daha da şaşkıncı. Dünya piyasasında sadece keskinleşen bir rekabete –şeker endüstrisinde görüldüğü gibi- yol açtıklarından dolayı, kartellerin aslında kapitalist anarşiye karşı bir araç olarak kullanılmayacağını belirtmişiz biz. Bernstein’ın bu sözlerle ilişkin yanıtı şöyle: “Bu gerçi doğrudur, ama keskinleştirilen şeker rekabeti İngiltere’de güçlü bir reçel ve konserve üretimi doğurmuştur.”(s.78) Bu yanıt bize Ollendorf’un kendi kendine dil öğrenme metodunun birinci bölümündeki konuşma alıştırmalarını hatırlatıyor: “Elbisenin kolu kısa ama ayakkabı dar. Baba uzun ama anne yattı.”

¹⁶ “Mengercil soyut faydacılık” düşüncesi marjinal fayda kuramı doğrultusunda bir görüştür. Bu kuramı birbirlerine bağlı olmadan, İngiltere’de Stanley Jevons(1871), Almanya’da Carl Meyer(1871) ve Fransa’da Leon Walras(1874) oluşturmuştur. Bu salt öznel değer öğretisine göre, değerın sebepleri, değerın seviyesini de belirleyen tüketici yarar tahminleridir. Ancak yarar seviyesi tek tek kişiler açısından çok değişiktir. El altında bulunan niceliklerin miktarına göre değişir bu. Tek tek nesnelere her artışında beklenen yarar azalır. Menger’in öğrencisi olan Friedrich von Wieser “Doğal Değer”(1889) adlı yazısında buna marjinal fayda adını vermiştir. Kuram adını buradan alır. Sonraları Böhm-Bawerk geliştirmiştir.

¹⁷ Rodbertus-Jagetow, Carl, Zur Beleuchtung der socialen Frage, (Sosyal sorunun aydınlatılması üzerine) Berlin (Puttkammer und Mühlbercht) 1898. Rosa Lüksemburg genç yaşlarında ulusal iktisatçı Rodbertus’a büyük bir hayranlık duymuştur. Ancak sonraları Lüksemburg bu hayranlığını yitirmiştir. ‘Akkumulation des Kapitals’ (Sermaye Birikimi)adlı yapıtında R.Lüksemburg Rodbertus’un teorisini eleştirmiştir.

¹⁸ Birinci baskı şöyle devam ediyor: “Bernstein’in arkadaşlarının yazılı ya da sözlü vaatlerine dayanarak, gericiliğin ne süre ile devam edeceği hakkında ne düşündüğü önemli değildir. Üzerinde durulması gereken önemli nokta, demokrasi ile gerçek toplumsal gelişme arasında hangi iç ve nesnel bağın bulunduğudur.”

¹⁹ Birinci baskı şöyle devam ediyor: “...Bunun da gerçek demokrasiye ne kadar küçük bir ölçüde bağlı olduğunu anayasanın 14. maddesi kanıtıyor.” Habsburg Meşruyetinde bu 14. madde ile hem anayasa teminatları, hem de meclis feshedilebiliyordu. Ve sık sık da bu maddeye başvurulmuştu.

²⁰ Birinci basımda R. Lüksemburg şöyle devam ediyor: “Bu nedenle, siyasal demokrasi birliğinin burjuva toplumunun organizması açısından bir kenara bırakılması hiçbir tehlikeye yol açmaz.”

²¹ Kuzey Çin’deki Kiautschou Körfezi 1898-1918 yılları arasında Alman sömürgesiydi.

²² “Almanya’daki.....” sözcüğü ile başlayan ve “..... sonu olmuştur.” sözcükleriyle sona eren üç cümle yerine birinci baskıda da şunlar yazılmış: “Çarpıcı bir örnek: İspanya Savaşından sonra Kuzey Amerika Birliği, Fransa’daki cumhuriyet varoluşunu, özellikle şu sıralarda bir savaşı imkansızlaştıran uluslararası siyasal duruma borçludur. Savaş patlayacak olursa, şimdiki duruma göre Fransa, dünya politikası açısından hiç de güçlü değil. Böylece Fransa’nın savaş alanındaki ilk yenilgisinin arkasından hemen meşrutiyet ilan edilecek. Almanya’da 1893 yılındaki büyük çaptaki askeri donatım dönemi ve Kiautschou ile başlayan dünya politikası burjuva demokrasisine iki kurbanı mal olmuştur. Bunlardan bir tanesi, özgür düşüncenin çöküşü ikincisi ise, Merkez’in birdenbire düşünce biçimini değiştirmesidir.”

²³ “Gulyabani Efsanesi” sözcüğünden Bernstein, “aynı zamanda ortaya çıkan genel ve küçük el koymayı içeren deyimleri” anlıyor.

²⁴ Birinci baskıda burada şu paragrafa da yer veriliyor: “26 Mart 1899 tarihli “Vorwaerts” de Kautsky’e verdiği “yanıtta” Bernstein, sosyal demokrasi programının pratik bölümünü kabul ettiğini, ancak programın kuramsal bölümüne karşı bazı sözleri olduğunu belirtiyor.

Bu noktanın sanki hiçbir önemi yokmuş gibi, kendisini partinin bir parçası olarak görüyor ve parti içinde söz sahibi olmasının haklı bir durum olduğuna inanıyor. Bernstein’in gelişmenin akışına ilişkin görüşleri ile kuramsal bölüm içinde bir cümlenin birbirlerine zıt olmasına ne derece “önem” vermeli acaba? Bu açıklama, Bernstein’in sosyal demokrasinin pratik çabası ile onun genel ilkeleri arasındaki bağa karşı anlayışını tümüyle yitirdiğini en iyi şekilde gösteriyor. Ayrıca bu sözlerin hem Bernstein, hem de parti açısından artık aynı anlama gelmedikleri de açık olarak ortaya konuyor. Gerçekten de gördüğümüz gibi, Bernstein’in kendi kuramları sosyal demokrasinin sadece elementer bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Böylece hiçbir ilkeye dayanmayan temel bir pratik ile mücadelenin de değersiz ve amaçsız olacağını ve son amacın bırakılmasıyla da hareketin kendinin de hiçbir önem taşımayacağını biliyoruz.”

²⁵ Birinci baskıda şöyle devam ediyor Rosa Lüksemburg: “Gücün ele geçirilmesi sırasında sosyal demokrasiye Bernstein’in “uykuya dalmayı” öğütlemesi, kendini bütünüyle uykuya bırakma öğüdüyle, yani sınıf mücadelesinin bırakılmasıyla da özdeştir.

²⁶ Birinci baskıda bundan sonra şu paragrafa da yer veriliyor: “Eğer bazı kişiler Bernstein’la sürdürülen tartışmanın ilk başlarında, onu sosyal demokrasinin bilimsel hazinesinde alınan kanıtlar yoluyla ikna etmeyi ve harekete kazandırmayı ümit ettilerse, bu kişiler bu ümitlerini tümüyle yitirmelidirler. Çünkü artık aynı sözler her iki taraf için aynı kavramları anlatmadıkları gibi, bu kavramlar da aynı sosyal gerçekleri dile getiremiyorlar. Bernstein’la sürdürülen tartışma iki ayrı dünya görüşünü, iki ayrı sınıfı ve iki ayrı toplum şeklini kesin olarak ortaya çıkarmıştır. Bernstein ve sosyal demokrasi şimdi artık birbiriyle hiç bir ilgisi bulunmayan iki ayrı temel üzerinde durmaktadır.

²⁷ R. Lüksemburg burada 1891 ile 1894 yılları arasında Sosyal Demokrat Parti içindeki tartışmalara dayanıyor. Bu tartışmalarda özellikle Vollmar'ın başkanlığı altındaki partinin Güney Almanya kanadı, devlet ve toplum düzeninin var olan temeli üzerinde, politik çabanın yoğunlaştırılmasından yanaydı. Bu görüşe göre amaç her an gözönünde bulundurulacak, ancak güçler her keresinde daha acil işlere verecekler kendilerini. Ayrıca Bavyera sosyal demokratları hükümetin bütçe tasarılarını onaylamaya hazır olduklarını belirtirken, Davit ve başkaları toprakların programlı devletleştirilmesine karşı çıkmışlardır. Schippel, hükümetin gümrük korumacılığı politikasının onaylanması gerektiğini belirtmiş, militarizm tasarılarında da oy hakkına sahip olmalarını ve askerlerin durumuna göre bir takım düzenlemelerin getirilmesini istemiştir. Aynı zamanda Heine de militarizm tasarılarında kendilerine söz hakkı tanınmasını istemiştir. Parti içindeki bu karşı görüşler daha 1885 yılında Alman sömürgeleri arasında işleyen posta gemisinin desteklenmesinin imparatorluk parlamentosunun sosyal demokrat kanadınca onaylanıp onaylanmayacağı tartışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Daha derin bilgi için: Wilhelm Schröder, Handbuch der sozialdemokratischen Parteitaige von 1863 bis 1909.

²⁸ Sosyal Demokrat Partinin Ekim 1898 tarihli Stuttgart parti kongresi.

²⁹ Birinci baskıda buraya şu sözler de ekleniyor: "...sanki pratikte Schippel'in militarizm sorununa ilişkin tavrı ile....."

³⁰ Bağımsızlar hareketi ile, yeniden legal olan Sosyal Demokrat Parti içindeki "gençler" adıyla da tanınan sol muhalefet grubundan söz ediliyor. Bu grup 1891 yılında partiden çıkarılmış.Bu karar sonra yeniden kaldırılmıştır.

³¹ Birinci baskı şöyle devam ediyor: "Biz şöyle demiştik: Hareket ancak büyümesi sırasında zorunlu olarak yöneldiği anarşist ve oportünist sapmaların üstesinden gelerek ve bu süreç içinde sosyal demokratikleşir. Ama üstesinden gelme işlemi büyük bir gönül rahatlığı ile olayları Tanrı'nın iradesine bırakmak değildir. Bugünkü oportünist akım için olayların üstesinden gelmek onları kendisinden uzaklaştırmak anlamına geliyor. Bernstein'in kitabı partiye verdiği şu öğütle son buluyor: "Parti ne ise öyle görünmeye cesaret etmelidir: demokratik sosyalist reform partisi". Bizim kanımızca, parti, yani en yüksek organ olan parti meclisi Bernstein'in kendisini bu öğüdü yerine getirmeye zorlamalıdır. Yani Bernstein'in kendisi de biçim olarak olduğu gibi görünmelidir: küçük burjuva demokrat bir ilerici."